

KUUKIRI**EESTI KIRJANDUS**

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen,
A. Jürgenstein, J. Köpp, O. Loorits, J. Luiga,
J. Mark, J. Mägiste, A. Saareste

Karell'i juubelinumber

SISU:

Dr. med. A. Lüüs: Philipp Karelli elu ja tegevus. (Pildiga.)

Dr. med. E. Jannsen: Isiklike mälestusi dr. Karellist.

A. Anni: Kreutzwaldi saksakeelsed ballaadid. (Pooleli.)

M. J. Eisen: Hobuseraud.

C. H. Niggol: Minu mälestused varemast ajast. (Pooleli.)

K. Ehrmann, A. Raag, A. Roose, Bernhard Linde:

Kirjanduslik ülevaade.

Lisaks: Koidula kirjad omakseile 7. poogen ja Eesti raamatute
üldnimestik 1924. a. alates.

Eesti Kirjanduse Seltsi

kirjastusel ilmunud ja müügil olevate raamatute nimestik.

Peale oktoobrikuu nimestikku ilmunud uudisteosed:

Võrumaa

II osa maakondi kirjeldavast suurteosest „Eesti“. Maadeteaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. 508 lehekülge suures kaustas, 122 illustratsiooniga ja 10 suure kaardiga. Hind 500 m., nahkköites 750 marka.

Hans Kruus — Eesti ajaloo lugemik II

Valitud lugemispalad Eesti ajaloo alalt 1561.—1721. a. 160 lhk. Hind 200 m., kalingorköites 360 m.

William Shakespeare — Kuningas Lear.

Draama viies aktis. Tõlkinud ja eessõna kirjutanud Mihk. Jürna. Autori pildiga. 138 lhk. Hind 175 m., kalingorköites 335 m.

A. Eesti autorid.

Kristian Jaak Peterson: **Laulud, päevaraamat ja kirjad.** 194 lhk. Hind 150 m., kalingorköites 310 mk.

Suve Jaan: **Luige Laos.** III trükk. 68 lhk. Hind 40 m., kalingorköites 200 m.

J. V. Jannsen: **Kolm juttu** (Maatargad, Uus variser, Voldemar ja Jüri). 82 lhk. Hind 50 m., kalingorköites 210 m.

Fr. R. Kreutzwald: **Paar sammukest rändamise teed.** III trükk. 52 lhk. Hind 35 m., kalingorköites 195 m.

„ „ **Reinuvader-rebane.** VI trükk. 9 pildiga. 128 lhk. Hind 85 m., kalingorköites 245 m.

„ „ **Kilplased.** IV trükk. 128 lhk. Hind 90 m., kalingorköites 250 m.

„ „ **Viru lauliku laulud.** Gustav Suitsi eessõna ja autori pildiga. 152 lhk. Hind 200 m., kalingorköites 360 m.

Lydia Koitula: **Ojamõlder ja tema minija.** III trükk. 64 lhk. Hind 40 m., kalingorköites 200 m.

„ „ **Kaks juttu** (Ainuke, Enne ukse lukutamist). II tr. 112 lhk. Hind 85 m., kalingorköites 245 m.

„ „ **Säärane mulk ehk sada vakka tangusoola.** III tr. 64 lhk. Hind 50 m., kalingorköites 210 m.

„ „ **Kogutud luuletused.** Gustav Suitsi eessõna ja autori pildiga. 226 lhk. Hind 275 m., kalingorköites 435 m.

Jakob Pärn: **Oma tuba, oma luba.** III trükk. 64 lhk. Hind 50 m., kalingorköites 210 m.

„ „ **Must kuub.** III trükk. 160 lhk. Hind 120 m., kalingorköites 280 m.

Joh. Kunder: **Kroonu onu.** Nali kahes vaatuses. III trükk. 56 lhk. Hind 40 m., kalingorköites 200 m.

„ „ **Eesti muinasjutud.** II trükk. 144 lhk. Hind 120 m., kalingorköites 280 m.

A. Reinwald: **Valik luuletusi.** Autori pildiga. 114 lhk. Hind 100 m., kalingorköites 260 m.

Eesti Kirjanduse Seltsi büroo ja raamatuladu
asub Tartus, Riia tänav 34. Telefon 6-01. Avatud äripäeviti k. 9—15.

Dr. J. J. Kautz.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1926

XX AASTAKÄIK

№ 11

Philipp Karelli elu ja tegevus.

I.

Esimesed teated Karellide perekonna kohta viivad meid ligi 300 aastat tagasi, ajasse, mil kodumaa seisis Rootsi valitsuse all. 1690. a. sünnib Hageri kihelkonna Ruila mõisa kuuendikumaa „Orava“ talu peremehele Jaanile poeg Jaan. Jaan Jaani poeg saab pärast Ruila mõisa kupjaks ja härrased nimetavad tema Johanniks. Ruila mõisast asub Johann varssi Haiba mõisa „Kondi“ kõrtsimeheks. Siin, oma kaua-aegses elukohas, surigi ta ka 1759. a. Tal oli 8 last: 5 poega ja 3 tütart. Tema esimene poeg oli Jakob Heinrich, sündinud 1720. a. Jakobilgi oli 8 last: 5 poega ja 3 tütart. Ta asus „Kondilt“ naabritallu „Kondi-Jürile“ elama, kus ta 1800. a. suri, 80 a. vana. Tema poeg Jakob, sünd. 1759. a., on juba noorelt Haiba mõisa härraste juurde toapoisiks läinud. Pärast saanud ta aidameheks. Haiba mõisas võtnud Jakob Jakobi poeg naise, kellegi vaeslapse Marie, „Kõrtsi-Tõnu“ tütre Ruilast, kelle olid härrased mõisas üles kasvatanud. Haiba härrased annud Jakobile ka perekonna-nime „Jakobson“.

1791. a. asus üks Haiba mõisa preilidest Tallinnasse elama. Sellele preilile antud Jakob Jakobson mõisast päristeenijaks ühes. Tallinnas oli Jakob Jakobson veel 15 a. Haiba mõisa preili päristeenijaks, kuni ta siis kas aastal 1805 või 1806 priiks lasti, kuid jäi veel kaheks aastaks oma endise omaniku juurde vabaks teenijaks edasi. Pärast oli kojameheks ja lõpuks veel piiritusekoormate revideerijaks, kui seda kaupa maalt linna veeti. Ta suri Tallinnas 1824. a., seega 65-aastasena. Tema kui ka ta naine on maetud Tallinna Kalamaja surnuaiale.

Jakobsonide perekond olnud väga usklik ja vaga. Nad astunud Püha Vaimu koguduse liikmeks ja võtnud ühtlasi ka herrnhuudi-liikumisest osa. Nendel oli 10 last: 4 poega ja 6 tütart. Nende nimed on: 1) Carl Friedrich, 2) Fre-

derika Johanna, 3) Augusta Katharina, 4) Anna Christina, 5) Charlotte Helene, 6) Marie Helene, 7) Elisabeth Karoline, 8) Friedrich Hermann, 9) Philipp Jakob, 10) Ludvig Johann.

Jakobsoni perekond oli õige muusika-andeline, eriti vanem poeg Carl Friedrich. Juba noorelt oli ta koorilauljaks, siis organistiks, Moskva ooperi esimeseks tenoriks ja viimaks Peterburi aristokraatide armsaks muusikuks. Temap see oligi, kes oma perekonna-nime muutis Karelik, mille ka teised omaks võtsid. Arvatakse, et see nimi Kaarel'i nimest on tekitatud. Nime muutmise sündis 1818. või 1819. a.

Jakobi kõige noorem poeg Ludvig Johann oli 42 a. Raplas köstriks ja tegi seal palju kultuuritööd. Ta suri 1871. a. Tal oli 4 last, kelledest veel praegu tütar Marie Friderike Hällias, Soomes, elab, kus ta ennemalt sanatooriumi majandusejuhatajaks oli.

Jakobi üheksas laps oli Philipp Jakob, sünd. 28. nov. 1806. a.¹⁾ „preili v. Ulrichi priikslastud teenija“ pojana. Philipp'i sündimismaja on Vene kiriku ehitamise ajal Toompeal maha kistud.

Philipp sai esimese koolihariduse Püha Vaimu kiriku algkoolis õpetaja Nymann'ilt, kelle „kasvandiikkudest keegi ei võinud hukka minna“. 1817.—1820. a. käis ta Tallinna kreiskoolis, siis 1820.—1826. a. kubermangugümnaasiumis. 1826. a. sügisel astus ta Tartu ülikooli, kus sel ajal ka Kreutzwald õppis, kellega ta kogu eluajaks heasse vahekorra jäi.

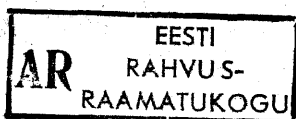
Ülikoolis oli esiotsa raske läbi saada, kuid juba 1828. a. sai ta kroonu abiraha osaliseks. Ta astus korporatsioon „Estonia“ liikmeks, kus ühes Kreutzwaldiga kvartetis laulis, tuline vehklemise pooldaja ja duelli kaitsja oli. Temast on „Estoniale“ Karelli kodukord järele jäänud, mis 1830. a. jõusse astus. Ta on nõudnud, et „Estonia“ peab rüütlik noorte ühendus olema, kes ka oma korporatsiooni eest mõõgaga on valmis välja astuma. Ta on ka „Estonia“ korporatsiooni esimees olnud.²⁾

Peale arstiteaduse on Karelli ka veel filosoofia ja esteetika huvitanud.

Ülikooli lõpetas ta 1832. a. Oma väitekirja: „De rheumatismo uteri“ kaitsis ta 16. mail 1832. a., millega ta dr. med. aukraadi omandas.

1) Kõik kuupäevad on vana kalendri järele üles tähendatud.

2) St. Petersb. med. Wochenschr. 1886, nr. 34, lk. 311.

Enne ülikoolist lahkumist saanud Karell juhuslikult ühe prouaga tuttavaks, kes teda Peterburisse kutsunud ja temale lubanud edasisaamises abiks olla. Ühe sõnumi järele olnud see vürstiproua Golitsõna, teise järele proua v. Meyendorff. Nimelt hakanud hobused proua tõlla ees maanteel lõhkuma ja üliõpilane Karell peatanud nad õnnelikult.

II.

Ja tõesti, Karellil on õnne ja ettevõtlikkust. Juba 7. juunil 1832. a. nimetati ta kindral v. Meyendorff'i ettepanekul ihukaardiväe-rügemendi pataljoni arstiks. Karell ei ole ka mitte harilik sõjaväe-arst. Ta püüab õppida ja oma teadmisi laiendada. Ta saab professor dr. Martin Mandt'iga tuttavaks, kes oli keiser Nikolai I ihuarst. Ta käib Mandt'i loenguid kuulamas ja võidab tema usalduse.

Juba 1838. a. avaneb Karellile võimalus välismaale pääseda. Ta pidi Hollandi arsti parun Heurteloup'i põiekivindite-arstimise meetoditega tutvuma, kuid ei saanud Heurteloup'i kätte, olgugi et Karell teda Pariisis ja Londonis otsis. Pärast tuli Heurteloup ise Venemaale oma meetodit tutvustama ja Vene valitsus nimetas temale saatjaks ning abiliseks dr. Karelli¹⁾. Oma kogemused ja tähelepanekud selle arstimisviisi kohta on Karell ühes Hamburgi arstiteaduslikus ajakirjas 1838. a. avaldanud.

Karell oli Venemaal esimene, kes luumurdude arstimisel tärgklissideme tarvitusele võttis²⁾.

Eriti tuttavaks ja kuulsaks sai Karell oma piimravi läbi, mille kohta tal kirjutis 1866. a. ühes prantsuse kuu- kirjas ilmus. Ta kirjeldab siin 32 leheküljel enda proovitud piimaga-arstimise meetodit ja ütleb, et ta nõnda vähemalt 200 haiget on arstinud ja häid tagajärgi saavutanud. Näiteks toob ta 15 haigelugu.

Piimravi lõi palju laineid ja tema kirjutis selle kohta on paljudesse keeltesse tõlgitud. Iseäranis oli sellest huvitatud Tüübingeni professor Niemeyer, kes täh. ravimisviisist otse vaimustatud oli. „Certe divini aliquid in lacte latet“ — „midagi jumalikku on piimas varjul.“ Seda vanasõna on Karell kõige sügavamini mõistnud.

Soliidsed teadmised ja arstlik osavus tegid Karelli seltskonnas väga otsitavaks arstiks ja oma kolleegide hulgas lugupeetud meheks.

1) Karelli enese teated Heurteloup'i meetodile pühendatud töös.

2) Русский Биографический Словарь, С.-Петербург. 1897.

Ka teenistuses edasisaamine ei jäänud tulemata. 1834. a. nimetati ta ratsa-kaardiväe nooremaks arstiks ja 1838. a. sai ta sellesama rügemendi staabiarstiks, kuhu ta kuni 1855. a. jäi, ühtlasi 1840. a. saadik ka kindralstaabi arsti kohuseid täites.

1849. a. oli keiser Nikolai I-le nooremat arsti reise jaoks tarvis. Mandt soovitas keisrile selleks dr. Karelli. Viimase ilmumist Nikolai I ette kirjeldab Karelli biograaf õpetaja M. Lipp järgmiselt: „Teie olete sakslane!“ ütleb keiser dr. Karelli vastu, nägusat meest, kes laitmata oma ülesastumises, nõtke ja paindub oma liikumistes, nähtava meeleheaga vaadeldes. „Ei, majesteet, ma olen eestlane,“ oli Philipp Karelli esimene sõna Nikolause vastu, „ma olen vaese eesti talupoja poeg. Aga ma olen,“ tohib ta jätkata, „saksa haridusele, mille ma enesele omandanud, palju tänu võlgu. Ka on minu perekond sakste poolt mõnda lahkust vastu võtnud.“ — „Eestlane,“ tähendab nüüd keiser omalt poolt, „vaese talurahva laps! Seda enam meeldite mulle. Teie jääte minu teenistusse.“ See oli keisri otsus.

Nüüd oli dr. Karell keisri saatjaks nii sise- kui ka välismaal ja seda 1849.—1855. a. Ta võitis keisri täieliku usalduse. Peagi oli ta mitmesuguste kõrgemate ordenite omanik ja mitmesuguste komiteede auliige. 1853. a. nimetati ta „au-õuemeedikuks“. 18. veebr. 1855. a. suri keiser Nikolai I. Surmaprotokollile on ühes prof. Mandt'iga ka dr. Karell alla kirjutanud.

Austus ja lugupidamine Karelli vastu oli keisrikojas üldine. Ja juba samal aastal nimetas Aleksander II Karelli enda ihuarstiks. Niisama oli Karell 1855.—1866. a. keiser Nikolai I proua, keisrinna Aleksandra Feodorovna ihuarstiks.

Dr. Karell võitis ka Aleksander II täieliku usalduse. Keiser nimetas ta 1862. a. oma isiklikuks arstiks. Nüüd on Karell alati ta läheduses ja võtab kõigist ta reisidest nii sise- kui välismaal osa.

Kuid viimati lähenes tund, mil dr. Karell heaks arvas oma kohalt tagasi astuda. Selle kohta kirjutab ta biograaf M. Lipp järgmiselt:

„Siis on asjaolud esinenud, mis ametist lahkumise soovitavaks teinud. See on nimelt sündinud, kui tuttav vürstinna Dolgorúkaja Aleksander II silmaringi astunud ja keiser temale intiimses sõpruses lähenenud. See on dr. Karellile, kes oma keisrit nii väga armastas, suureks südamevaluks saanud. Ja kui siis keiser oma tohtrile ühe iseäraliku soovi ette pani, mis selle uue pöördega ta elus ühenduses, tema

kaasabi palunud, mille varal see sõprus veel oleks süveneda võinud, pole Karell seda täita suutnud. Ta on vastu pannud südametunnistuse käsul. Ta elus on silmapilk kätte tulnud täis erutavat põnevust, nagu ei iial enne! Mis ihuarstil oma kõrgele käsuandjale ütelda olnud, selle üksikasju ei ole ta suure ilma ette kannud. Kuid mis meie sellest teada saanud, tahab meile teda samas seisukorras näidata, milles omal ajal Naatan Taaveti ees, ristija Johannes Heroodese ees seisnud. Niisama on siin ka Philipp Karell ühe ilmariigi kroonikandja ees seisnud. Ka keeld viimase soovi täita pidi palvena ja manitsusena maksma teelt lahkuda, mille peale ta käsuandja sattunud. See on julgus, mida hariliku ilma härjapõlvlastel ei ole.

Seda on ka Aleksander II austanud. Ta pole selle peale mitte oma pahameelega vastanud. Nii palju kaalus Philipp Karelli mehemeel ja puhas hing. Kui aga siis viimati üks vene arst täitnud, milleks eesti arst keeldunud, ja esimene selle eest ihuarstide nimekirja vastu võetud, siis on elatanud aukandja ametikoormast vabakssaamist palunud, mida ta tervelt 30 aastat Vene keisrite läheduses kannud. Nüüd on palve 1879. a. täitmist leidnud kõige austavamal kombel. Kõigekõrgemalt poolt määrati dr. Karellile pension, mis seisukohane, peaaegu vürstlik.“

III.

Kui 1864. a. Genfis prantslase Dunaut' eestvõttel Punane Rist asutati, milleks 16 riigi saadikud kokku olid tulnud, siis tärkas ka Venemaal mõte Punase Risti Seltsi asutada. Sellest tegevusest võttis Karell elavalt osa ja oli üks tema asutajaist liikmeist 1867. a.

Pärast asutasid Peterburi luteri usu kogudused „Evan­geelilise Sõjalaatsareti“, kus Karell alati abiks oli ja isegi eestseisuses töötas. Samuti oli ta tervelt 16 aastat „Evan­geeliumi Piibliseltsi“ eestseisuse liige.

Karellil ei puudunud head tuttavad tähtsate teaduse­meeste hulgas. Nii on ta tihti Karl Ernst v. Baer'iga ja Alexander v. Middendorfiga kokku puutunud. Tuntud reformeeritud kiriku õpetaja Hermann Dalton, kes Peter­buris oma apologetiliste kõnede kaudu õige tuttavaks sai, oli Karelli lähedane sõber. Karell on kuulsa vene kirurgi Pirogoviga sinasõber olnud ja 50 aastat temaga sõbralikus vahekorras seisnud¹⁾.

1) St. Petersb. med. Wochenschr. 1886, nr. 34.

IV.

Peterburisse oli salgake eesti soost võrsunud mehi kogunenud, keda ka mõned saksa tõugu eestisõbralised isikud toetasid. Tuttavamad nendest olid Köler, Schiefner, Russov, dr. Johnson ja Karell. Viimase kohta kirjutab Köler Hurt'ile 26. nov. 1863. a.: „Siinsete rahvasõprade pea-isik on vastuvaidlemata dr. Karell, keisri majasteedi ihuarst.“

Karell püüdnud „Kalevipoja“ väljaandmist igapidi toetada, ja nagu ta ise ütelnud, on ta „esimene Kalevipoja ostja olnud“.

Kaarli kiriku nõukogu Tallinnas on kiriku ehitamiseks 1870. a. Karelli abil keiserlikult perekonnalt suurema rahalise toetuse (15 000 rubla), ilusa maja ja suure platsi vana torniga saanud. Karell on ka Peterburi Eesti Jaani koguduse elust elavalt osa võtnud ja tema esimene aupatroon olnud. Samuti on Karell igapidi püüdnud toetada eestlasi, kes millegi pärast Peterburisse tulid kas kohta või muud abi otsima.

Kõik kodumaa tähtsamad sündmused on Peterburi patriootide hulgas elavat vastukõla leidnud. Ja nende hulgas ei puudunud mitte Karell. Ta on ka eesti piduõhtuist „Palme“ seltsi saalis osa võtnud.

16. mail 1882. a. pühitses Karell oma 50-a. doktorijubelit. Vara hommikul, kell 7, äratas teda Eesti Jaani koguduse kirikukoor, eesotsas oma õpetaja Hurt'iga. Pärast tuli saksa kogudus. Päris pidu oli keskpäeval Karelli korteris. Kõiksuguste seltside ja asutiste esindajad olid kokku tulnud. Kingitusi ja õnnesoove oli palju, ka välismaalt, telegrammide hulgas Vene keisri ja keisrinna oma, Saksa keisri telegramm, suurvürstide omad jne. Tartu ülikool oli ta oma audoktoriks valinud, Tallinna linn oma aukodanikuks. Õpetatud Eesti Seltsi nimel tervitas juubilar Kreutzwald ja annetas oma „Viinakatku“ pidukuues. Ilusaid, südamest tulevaid sõnu üteldi palju. Ja juubilar oli seda ära teeninud, sest ta oli aumees, oli anima candida — puhas hing.

1884. a. asutas Karell stipendiumi viie tuhande rubla suuruse põhikapitaliga Tallinna Gustav Adolfi asutatud kubermangugümnaasiumi õpilaste kasuks. Põhikirja teine punkt kõlab järgmiselt:

„Abirahad peavad kasuks tulema 1) kõige pealt eesti poistele või noortele meestele Hageri või Rapla kihelkonnast Eestimaal, kes vara poolest kehvad on ja Tallinna saksa kubermangugümnaasiumis õpivad.“

2) Kui seesuguseid ei peaks olema, siis sellesama gümnaasiumi õpilastele eesti soost, kes ühesugustes oludes on ja Tallinna linnast pärit.

3) Sel juhtumusel, mis küll täiesti uskumata, et ka seesuguseid mitte ei peaks olema, teistele sellesama gümnaasiumi kehvadele õpilastele.“

Karell suri 18. aug. 1886. a. mao-vähktõppe ja maeti 22. aug. Sergiuse kloostri surnuaiale, mis on üks ilusamaist Peterburi surnuaedadest. Matusel viibisid ka keisri perekonna liikmed¹⁾ ja keisrinna laskis elavatest, õrnadest lilledest pärja tema hauale panna. 12. aprillil 1900. a. suri ta proua ja maeti oma mehe kõrvale. Kõik Karelli järelejäänud asjad, paberid, raamatud jne. on laiali valgunud. Nendest ei ole midagi teada. See on kurb ja sellest on ütle mata kahju.

Prof. Mandt'i järele oli Karell väikese kasvu ja kahvatu näoga. Oma olekus olnud ta tagasihoidlik, peaaegu alandlik.

Prof. Berendts kirjutab temast: „Karell oli väga ilus kaju oma hõbevalge juukse, vurrude ja põskhabemega. Ta oli imestust-äratavalt vana keiser Vilhelm I sarnane. Peterburis räägiti, et kui ta kord oli Ems'i ravile reisinud, siis oli sealne publik ärevas olekus. Arvati, nagu oleks keiser Vilhelm incognito tulnud ja jalutavat eraisikuna Emsis ümber.“

Dr. E. Jannsen kirjeldab teda järgmiselt: „Dr. Karell oli parajasti 75 aastat vanaks saanud. Kehaehitus veel kaunis hea, niipalju kui pikk rüü selle kohta lubas otsustada, kasv vähe alla keskmist, sirge, kõnnak kaunis noble ja kõbus. Üldine mulje tragi, ei annud vanaduse kõrgusest mingit tunnistust. Habet ei olnud. Ja kuidas ma pean silmi ja palet kirjeldama? Ei olnud ma siamaale lahkemaid silmi peale ema ja isa silmade näha saanud; näojume priske. Dr. Karelli pale näis elumuredest ja tormidest puutumata jäänud olevat; vanadusekortsusid ei olnud tas pea sugugi.“

V.

Karell oli abielus oma varasurnud sõbra Nestler'i lesega, sündinud Marie Lebeau'ga, kelle isa oli prantslane, ema venelane. Nendel oli seitse last. Kaks esimest poega surid vara, kolmas, tütar, jäi vaimuhaigeks ja suri haigemajas. Järgmised lapsed olid: Nikolai, Olga, Aleksander

1) Matusel surnuaial on keiser Aleksander III ja ta kaks venda Aleksei ja Vladimir viibinud. Dr. S. Unterberger'i teated, kes ka ise matusel oli.

ja Jakob. Nikolai lõpetanud õigusteadlasena Tartu ülikooli, kuid ei ole elus edasi jõudnud ja surnud 1908. a. Odessas üksi ja mahajäetuna. Tütar Olga suri noorena. Aleksander ja Jakob õppisid ohvitseriks, kuid astusid sellest seisusest varssi välja. Jakob abiellunud, kuid surnud juba varssi lasteta. Aleksander kosinud omale lihttüdruku Varvara abikaasaks. Nendel olnud kaks tütart, kelledest on tütar Lydia 1909. a. leitnant Vilhelm v. Gmelin'iga abiellunud. Aleksander jäänud leseks ja elab veel praegu õige viletsaid päevi Kopenhaageni läheduses Helsingöris.

VI.

Karelli õde Frederika Johanna oli Kullamaa köstri Johann Bernhard Hirsch'i abikaasa. Nendel oli 9 last; seitsmes nendest oli poeg Gustav, pärastine Aleksander III ja Nikolai II ihuarst.

Karelli teine õde Augusta Katharina naitus Johann Gustav Ferchmin'iga. Nendel oli 6 last; neljas oli poeg Aug. Julius, kes arstiks õppis ja pärast õuemeedikuks sai.

Karelli neljas õde Charlotte Helene sai Siim Enghoff'ile mehele. Siim Enghoff oli mõisavalitseja ja suri varakult, järele jättes kaks last: Friedrich'i ja Marie. Friedrich õppis arstiks ja astus sõjaväkke teenima, kus ta tõusis teenistuseastmeti tõiseks salanõunikuks. Marie kasvas dr. Karelli perekonnas üles ja sai ihuarst dr. Hirsch'i abikaasaks.

VII.

Karell olnud väga keiser Vilhelm I sarnane. Sellest on huvitav vahejuhtumus teada, mille ajalehed tervesse ilma laiali on kannud. Keiser Vilhelm I jalutanud varakevadel 1871. a. Wiesbadenis. Seal on keegi naisterahvas teda uulitsal peatanud: „Ma tänan Teid, tohtri-härra,“ ütleb üks naisterahvas, kõvasti vana härra kätt surudes, „ma tänan Teid ravitsemise eest, mida Teie mu tütrele soovitasite. See on talle hea olnud. Ta on nüüd täiesti terve.“ — „Mul pole õnn tohter olla, ma olen paljalt Saksamaa keiser! Aga sest pole viga; kelleks Teie mind siis õieti peate?“ küsib keiser, kui naisterahvas suures kohmetuses maha vaadanud. Ja kui ta kuulnud, et teda Vene keisri ihuarstiks Karelliks peetud, lisab ta lahkesti juurde: „Ma olen selle üle rõõmus, kui ma ühte nägu näin olevat ausa mehega, keda ka mina tunnen ja austan.“¹⁾

1) Selle lookese jutustanud keiser Vilhelm I ise oma käega kirjutatud kirjas Karellile ta ametijuubeli puhul. Karell jutustanud seda Raplas edasi. Hr. Karl Jürgensoni kiri 26. VII. 1926 Eesti Kirj. Seltsile.

Karelli kohta on rahva hulgas Eestis palju anekdoote olemas, mis teda ülistavad ja ta võimet suurena näitavad. Nii kirjutab hr. A. Sitronlich rahva juttude järele Hagerist 1926. a. 7. veebr. Eesti Kirjanduse Seltsile järgmist: „Kord jäänud jälle see eespool-nimetatud suurvürstinna koguni raskesti haigeks, nii et terve ihuarstide komisjon teda parandamatuks tunnistanud, ja haige olnud kui poolsurnud maas. Seal tulnud keisril korraga meelde, et tema polgus on üks arst ka tark mees, ja saatnud kohe käsu Karelli järele, tulla suurvürstinnat ravitsema. Karell oli dr. Kreutzwaldi õpilane ja oli selle-aegse moodu järele õppinud ka kupulaskmistega arstima. Nii hakanud ta ka suurvürstinnale kuppusid ümberringi panema ja see oli ka väga heade tagajärgedega õnnestunud, nii et suurvürstinna ka täiesti terveks oli saanud. Siis tõstetud ta sellega ka keisri ihuarstiks. Suurvürstinna omalt poolt pannud talle ette ja käskinud selle hea ravitsemise eest oma käest midagi paluda. Et Karell ikka Jumala armastaja inimene oli, siis palunud ta, et keiserlik kõrgus Tallinna ühe eesti kiriku laseks ehitada. Siis lasknud ka suurvürstinna omal kulul Tallinna Kaarli kiriku ehitada. Ka praegune Kaarli kiriku krunt oma anlaagidega ja Harju värava kivitreppidega on kõik keiserlik kingitud maa. Ja kui suurt vene peakirikut Toompeale ehitati, siis taheti küll Kaarli kiriku päralt olevaid kruntisid ära võtta, aga Kaarli kirikul olid dokumendid keisri allkirjaga ette näidata ja sellega jäid ikka Kaarli kirikule ta endised õigustatud maad alles.“

Edasi kirjutab hr. Karl Jürgenson¹⁾ Tallinnast Karelli kohta nõnda (26. VII. 1926): „Ustavast suust kuulsin 1874. aastal, et dr. Karell oma venna, Rapla köstri juubelil järgmise anekdoodi enesest jutustanud: „Koolipoisikese põlves oli mul vähe taskuraha, aga saia armastasin süüa. Ükskord õnnestus mul saiakangi nurga poes saia võtta ja raha paar kopikat maksmata jätta. See vargus ei läinud mu meelest. Mitmekümne aasta pärast Tallinnas olles läksin tuntud koha peale, mis muutumatult alal, aga müüja müüdi teine. Võtsin saia, panin kuldtukati leti peale ja läksin. Maksin kohale oma võla ausasti ära.“

Kõige ilusam ja tähtsam sel korral oli veel see asjaolu. Köstri juubelipidule olid ka Rapla kihelkonna mõisaomanikud tulnud ja neile oli eriti söömalaud kaetud. Dr. Karell oma toredas aumärkidega mundris oli eestlaste (talu-

1) Kiri Eesti Kirj. Seltsis hoiul.

rahva) lauas, teenis neid ja ajas lõbusat juttu iseäranis oma reisidest ja reisijuhtumustest.“

Juba noore arstina õppinud Karell üht eesti soldatit Nigolas Tischler'it tundma ja võtnud ta enesele teenriks. Nigolas jäänud peaaegu kogu eluajaks Karellile ustavaks teenijaks.

Karellil oli oma perekonna-vapp, mis keisri poolt 4. dets. 1864. a. kinnitatud. Selle ehtena on ka eesti hõbeprees vastuvõtmist leidnud.

Karell oli osav, selge peaga ja õiglase südamega inimene. Kõik ta sõbrad ja tuttavad kiidavad ta ausameelsust ja headust. Ta tööjõud ja usinus olnud suur. Suure andumusega võtnud ta seltskondlikust tööst osa, suure armastusega rippunud ta oma kodumaa küljes. Ta eestimeelsus on väljaspool kahtlust, olgugi olude sunnil vahel varjatud ja tagasihoidlik. Tema tööd ja osavõtmist eesti asjust Peterburi patriootide hulgas valgustavad Köleri kirjad Hurtile ja Schiefneri kirjad Kreutzwaldile.

Nii kirjutas Kreutzwald Schiefnerile 15. mail 1859. a.: „Ka minule on see südamlikku rõõmu valmistanud, et Õpet. E. Selts minu ettepanekut tähele pannes dr. Karelli oma auliikmeks on valinud. Tema on praegusel ajal vahest ainus nii kõrgel kohal seisev eestlane, kes oma rahva vastu armastava südame alal on hoidnud, kuna muidu pea kõik teised, niipea kui nad saksa kuue selga panevad, endid rahvast lahti ütlevad. Jumal hoidku teda selle meelsuse juures!“

Liigutav on ka Haiba 80-aastase vanamehe Jüri Ruben'i jutustus Hageri kirikuõpetajale 1909. a.: „Kui ma alles 20-aastane noormees olin ja põllu peal „Kondi“ kõrtsi ligidal kündsin, tuli maanteed mööda sõites minu ligidale uhke neljahobuse-tõld ja pidas just minu kohal kinni. Tõllast astus välja vene kindral ja küsis: „Kas on siin „Kondi-Jüri“ koht?“ — „Seda kohta pole enam,“ vastasin mina“, „üksi ahervars on järele jäänud.“ Ma viisin nüüd väemundris võõra ahervarre juurde, mis paarsada sammu eemal oli. Võõras andis mulle hõberubla, võttis mütsi peast ja palvetas... „See õn minu vanemate sünnipaik,“ ütles ta viimaks suures liigutuses. Küll see võis suur kroonu mees olla, sest ka kõik teised härrad võtsid mütsid peast.“

Ainult üks lahkeli on Karelli kohta tänini teatavaks saanud. See tuleb ta endiselt õpetajalt Peterburis — professor Mandt'ilt, kes oma mälestustes Karell'ile tänamatust oma endiste aitajate vastu ette heidab. Kuid Mandt ei näi mitte täiesti õiglaselt talitavat. Vähemalt kirjutab

keegi arst Karelli surma puhul: „Ja ta (Karell) seisis nende kurjade kogemuste peale vaatamata, mida ta dr. Mandt'i intriigide pärast läbi pidi tegema, kui nooruslik vanamees meie ees.“

Erilist tähtsust omab Karell oma piimraviga. See arstimisviis on kõige ilma arstide omandiks saanud ja seisab praegu sama kindlasti nendel alustel, mille peale Karell ta 60 a. eest rajas. Kui arst on Karell suurem kõigist eesti arstidest. Ta ligi pääsevad ainult Fahlmann ja võib-olla ka Peeter Hellat. Ta nimi hiilgab jäädavalt arstiteaduse parimate nimede hulgas.

Karelli tööd.

1. De rheumatismo uteri. Dissertatio. Dorpati Livonorum 1832.
2. Vollständige Beschreibung von Baron Heurteloups Lithotripsie und Lithocénose durch Percussion. Zeitschrift f. d. gesammte Medicin. VII Bd. Hamburg 1838.
3. Ueber die Milchkur. Vortrag, gehalten im deutschen ärztl. Verein zu St. Petersburg. St. Petersburg. med. Zeitschrift, VIII Bd. (1865).
4. De la cure de lait. Archives Générales de Médecine 1866. Volume II, pag. 513 et 694¹⁾.
On the milk cure! Transl. from the author's manuscript by E. L. Carrick. 24 pp. 8°. Philadelphia, 1870.
Молочное лѣчение. В. мед. журналъ. Аастакäik ja nr. teadmata. Piimravi. Prantsuse keelest eesti keelde A. Lüüs. Eesti Arst 1926, nr. 11.

Karellist on kirjutanud:

M. Lipp, Karellide suguvõsa. Käsikiri, ilmub edaspidi Eesti Kirjanduse Seltsi kulul.

Prof. Martin Mandt, Ein deutscher Arzt am Hofe Nikolaus I von Russland. München u. Leipzig 1923, lk. 371.

St. Petersburger Zeitung 1882, nr. 138, 139 ja 1886, nr. 231.

St. Petersburger Med. Wochenschrift 1882, nr. 20, ja 1886, nr. 34.

Врачь 1882, nr. 21, ja 1886, nr. 35.

Новое Время 1886, nr. 3763.

Новости 1886, nr. 228.

Всемирная Иллюстрация 1886, nr. 919.

Брокаузъ-Ефронъ, Энциклопед. Словарь, lk. 492. С.-Петербург. 1895²⁾.

Русский биографический Словарь. С.-Петербург. 1897.

Hermann Dalton, Lebenserinnerungen II, lk. 403. Berlin 1907.

Prof. Dr. Ed. Berendts, Eine Erinnerung an den Leibarzt der Kaiser Nikolaus I und Alexander II, Dr. med. Carell. Dorpater Zeitung 1926, nr. 202.

A. Lüüs, Philipp Karelli elu ja arstline tegevus. Eesti Arst 1826, nr. 11.

A. Lüüs, Philipp Karell. Eesti Biogr. Leksikon II.

Dr. E. Jannsen, Isiklikke mälestusi Dr. Karellist. Eesti Kirjandus 1926, nr. 11.

Dr. med. A. Lüüs.

1) Kõik need neli Karelli tööd on Tartu ülikooli raamatukogus olemas.

2) Meyers Grosses Konversations-Lexikon, VI Aufl. („Milchkur'ist“ kõneldes) nimetab dr. Karelli „russischer Arzt Karell“.

Isiklikke mälestusi dr. Karellist.

Mälestusi dr. med. Karellist esitades ei saa ma puutumata jätta seda miljööd ja neid elutingimusi, milledega tal oli tegemist pealinnas ja meil provintsis.

Tänavu on 45 aastat täis saamas, kus mina alma mater'it jumalaga jättes ülikooli kateedril oma väitekirja kaitsin. See väitekiri oli tänutäheks pühendatud mitte nendele, kellele me kõige suuremat tänu võlgneme, vanematele, vaid dr. med. Karell'ile, kolme Vene keisri pensiooni-osalisele ihuarstile. See tuli nii: Väitekiri oli hästi õnnestunud ja välismaalgi hea arvustuse osaliseks saanud. Näiteks oli Albert'i kirurgia-käsiraamatus, mis veel samal aastal teises trükis ilmus, minu väitekirja kohta õige kiitev kommentaari märkus ära trükitud, mis teda tubliks tööks (tüchtige Arbeit) nimetas, ja et see olevat Tartu ülikooli väitekirjade seas harilik nähtus. Paar aastat peale seda palus mind Giessen'i ülikool Tartu ülikooli biblioteegi direktori Kapp'i kaudu Giesseni ülikooli biblioteegile annetada veel üks eksemplar, kui mul neid veel peaks olema. Et mul 2 eksemplari oli, saatsin ühe neist sinna. Nii siis võis see töö tema vastuvõtjale, tõsisele salanõunikule dr. med. Karell'ile võib-olla natuke rõõmu teha. Sisuliselt käsitles see töö veresoonte (eriliselt *arteria poplitea*) vigastamist ja selle ravitsemist.

Vene keisrinnad importeeriti sel ajal enamasti Saksa- maalt ja selle tõttu olid Vene õukonnas sakslased kõige suurema mõju osalised, nimelt mõisnikusoost balti sakslased, Frederiks'id, Adlerbergid, Stackelbergid, Budbergid ja teised, seisis kõrgetes õueministrite ja marssalite ametites ehk jälle lasksid nende mõju kaudu ennast kõrgetesse administratiiv-ametitesse nimetada Balti kubermangudes — kindral-kubernerideks ja kubernerideks, nii kui Oettingen, Budberg, Tiesenhausen j. t. Selle saksa elemendi ülekaal oli nii suur, et kellelgi muulasel, isegi venelastel, ei võinud meel- degi tulla tema vastu vaenulikult üles astuda või selle tugeva õuekamarilja intriige ning sepitsusi aktiivselt takis- tada või nurja ajada; kõige vähemalt võis seda nõuda ja oodata niisugusest poliitikast eemal seisjast isikust, kui seda oli ihuarst.

Meie rahva hariduse- ja kultuuri-tööpõllul töötavale väikesele haritlasteperele aga oli suureks aatelisteks toeks ja julgustuseks juba seegi teadmine, et Vene keisri kõrges ihuarsti usaldusametis oli eestlane, eestlane, kes ei salanud, et ta eesti kannust on võrsunud ja, nagu laialt teada oli, oma

väikest rahvast armastas ja valmis oli teda toetama ning aitama, kui tuldi abi otsima. Teada oli ka, et Karelli õepoeg Hirsch onu soovitusel troonipärija, pärastise keisri Aleksander III ihuarstiks oli nimetatud, ja ka tema tunnistas ennast selleks, kelleks ta oli sündinud — eestlaseks. Ka viimane jälgis huvitusega oma rahva käekäiku ja arenemist. Dr. Hirschil käis eesti ajalehti, nimelt luges ta sel ajal, kui mina temaga tutvuses olin, „Olevikku“.

1881. aasta oli meie, Jannseni perekonna, ja nimelt meie kahe venna — minu ja Harry kõige saatuslikum ning raskem aasta meie elus. Vend oli parajasti ülikooli lõpetanud¹⁾ ja mina olin oma tohtri-väitekirja lõpetamas. Selle aasta suve paigu tabas isa Jannsenit rabandus. Isa oli raske majandusliku seisukorra tõttu sunnitud üle jõu töötama ja seistes juba vanadusnõrkuse aastates, pidi ta perekonna-muret ja rasket võitlust kandma. Meie, kaks venda, olime äkki ja ootamata sunnitud selle töö oma õlgadele üle võtma, olgu küll, et meie elu- ja töö-eesmärgid teised olid ja sellele ettevalmistamine veel ei olnud lõppenud. Jätkasime isa tööd mõne kuu jooksul, vend vastutaja toimetajana ja mina lehe talituse alal. Sel puhul viis dr. Rosenthali abikaasa, meie noorem õde, haige isa Tallinnasse oma hoole alla; ka vend läks sinna, loobudes inetust leivakadeduse võistlusest eesti suguvendade-redaktorite vahel, et katsuda oma ajakirja „Heimat“ välja anda. Ka ema läks viimaks Tallinnasse teistele järele, samuti viidi kõik majapidamise vallasvara sinna. Mina üksinda jäin veel mõneks ajaks isamajasse, seda remonteerima ja välja üürima. Selle töö vältusel olid ka mu väitekirja eri-äratõmbed käsikirjas valmis saanud ja jõudis kätte tema kaitsmise päev; ihuüksinda tulin ja kaitsin väitekirja ja sain doktori aukraadi osaliseks.

Vahepeal olid haige isa ja ema ta armsa tütre hoole all. See kõik oli, nagu öeldud, 1881. aasta suve paigu. Rosenthali perekond elas vanematega suvilas Tallinna lähedal Kadriorus. Esimene ning ainus kord tuli sinna suvitama ka ihuarst dr. med. Karell. Mõlemad perekonnad elasid Kadriorus kaunis lähedas naabruses, ja dr. Karell, kuuldes isa haigusest, tuli teda vaatama. Mõlemad mehed olid juba endistest aegadest saadik teineteisega tuttavad. Isa pöördus mõnigi kord Peterburis oma asju ajades Karelli poole, kontsessioonide, seltside põhikirjade kinnitamise ja sellesarnaste asjade suhtes toetust ja informatsiooni paludes,

1) Vt. ka E. Kirj. 1926, lk. 238.

ja oli alati lahket vastuvõtmist ning tegelikku abi leidnud. Ka väimehed dr. Michelson, vanema tütre Lydia Koidula, ja dr. Rosenthal, noorema tütre Eugenie abikaasa, olid mõlemad Karelli proteksioonil Kroonlinna oma kohtadele saanud. Mõlemad isa Jannsen'i väimehed lõpetasid ülikooli Vene kroonu stipendiaatidena ja olid kohustatud sinna teenima minema, kuhu valitsus nad saatis, ei mäleta, kas 3 või 6 aastaks. Seesugusel korral talitas Vene bürokratismi tarkus alati nii, et ta mehe tingimata sinna teenima saatis, kuhu see mitte ei soovinud, ja mida kaugemale, seda parem. Meid, Läänemere kubermangude rahvustest, saadeti enamasti Poolamaale või ka Siberisse teenima, aga poolakaid omakorda Siberisse või jälle meie maale, igatahes kodust kaugematesse kubermangudesse. Ei usaldatud kedagi kodumaale või selle lähedusse jätta, kartes, et vahest hakkavad omavahel konspireeruma ja revolutsiooni tegema. Kui keegi hakkas kuhugi kohta paluma, siis võis ta julge olla, et teda sellest kohast võimalikult kaugemale paigutati. Kroonlinna mereväe-kohad olid sel ajal peale Peterburi ühed parimaist, pealinna endasse aga pääsesid aina kõige kõrgema, mõne suurvürsti proteksiooniga varustatud isikud; ilma proteksioonita ei pääsetud mitte kuhugi, isegi mitte Vene taevariiki, kui keegi sinna oleks soovinud.

Ka mina sain Karelli soovitusel ja abil Kroonlinna Vene mereväe teenistusse. Mind Peterburisse endasse kroonu kohale teenima paigutada, nii kui Karell tahtis ja mina ise soovisin, see tal ei õnnestunud, selleks tema mõju ei ulatunud, olgu küll, et ma ülikooli olin isa kulul lõpetanud ja mitte kohustatud ei olnud kroonut teenima. Ei võinud mul aga ka mõttessegi tulla Peterburis erapraktikaga peale hakata, — selleks puudusid igasugused varanduslikud eeldused; perekonna aineeline seisukord ja haigete vanemate eest hoolekande oma peale võtmise kohustus sundisid mind nii ruttu kui vähegi võimalik produktiivsesse leivateenistusse astuma. See siis oligi peapõhjuseks Kroonlinna teenistust vastu võtta, pärastpoole sellest teenistusest jälle loobuda, tsensoriametit vastu võtta ja Tartusse tagasi tulla. Peale selle kavatsesin tsensoriametiga oma rahvast teenima asuda, sest inetu tüli ja leivakadude kära ning kaklemine eesti redaktorite vahel kui ka Tartu saksa lehe ülbus ning hässitamine ei annud rahvale rahu, vaid lämmatas ja mattis oma alla pea kõik positiivse töö rahva kultuuri ja hariduse alal. Dr. med. Karell võttis elavalt osa rahva huvidest, meie perekonna saatu-

sest ning eriti isa haigusest. Piinliku hoole ning armastusega hakkas ta nüüd 1881. a. suve-hooajal oma kogu arstideilmas kuulsaks ning lugupeetuks saanud piimravikursust isa kallal läbi viima. Kehaehituse laad, kõhu- ja rinnaorganid ning nende piirid katsuti palpatsiooni, perkussiooni ja auskultatsiooni teel hoolega läbi, kusjuures suuremat tähelepanu juhiti südame ja veresoonte töötamisele; halvatus-seisukord ja rääkimisvõime piirid tehti kindlaks. See võttis esimese visiidi aja ära ja kestis ligi $\frac{3}{4}$ tundi; siis seletas auväärt kolleeg piimravi printsiibid ja tema tarvituselevõtmise isa juures meile, lastele, selgelt ja kõigile arusaadavalt ära. Minule kui noorele algajale oli see kõik ülihuvitav; nägin ma ju esimest korda lugupeetud teadusemeest tegeliku arsti kohuse täitmisel talitamas.

Karelli piimravi-kursus kestab teadupärast 6 nädalat. Selle aja vältusel käis dr. Karell esiotsa iga päev oma hoolealust haiget vaatamas ja suure hoolega ravi kulgu kontrollimas ning juhatamas; pärastpoole tuli ta harvemini, siiski mitu korda nädalas.

Piimravi mõju oli üllatav-hea, koguni suurepärane. Kuna enne selle tarvituselevõtmist isa teist jalga vähe lonkas, jäi see viga hoopis ära, kõnnak oli koguni ühetasane; ka rääkimisvõime tuli tagasi, kuigi õige piiratud ulatusel. Aastate jooksul kadus see võime jälle, mida juba muidugi ette arvata oli ja teistviisi ei võinudki olla ajukoe pehmenemise tõttu haigusekohal. See haiguse arenemise ajajärk tuli aga alles 5—6 aasta järel ilmsiks. Üldine tervis ning meeoleolu oli nähtavalt paranenud, ja kõik need parandusemärgid püsisid mitme ja mitme aasta kestusel muutumatult edasi. Isa igapäevased kauged jalutuskäigud värskes õhus Karelli eeskirja nõudel aitasid omalt poolt ravi häid saavutusi konserveerida.

Tallinnast Tartu tagasi tulnud, elas isa veel ligi 10 aastat ühes emaga minu juures omas majas Tiigi uulitsal. Igal hommikul käis ta jalutades kuni Peetri kiriku ehituseplatsini ja istus seal sellest ehitisest rõõmu tundes kuni lõunani. Oli ju Peetri koguduse lahutamine Maarja kogudusest tema algatusel ja tema ning teiste ühistegevusel teostatud ja ehitis selle töö vili.

Enne ravikursuse lõppu tulime, kõik perekonna liikmed, Tallinnasse dr. Rosenthali suvekorterisse kokku, ka Koidula Kroonlinnast, nõu pidama, mil viisil dr. Karellile oma tänu avaldada. Mingist ainelisest honorarist ei võinud ju juttugi olla, niisama vähe mõne väärtusliku mälestuse kinkimisest. Kui see ülepea mõeldav oleks

olnud, oleks see käinud kaugelt üle meie perekonna jõu. Noorem õde, Eugenie Rosenthal, tuli sel puhul hea mõtte peale, mis ka heakskiitmist ning vastuvõtmist leidis. Tema andis nõu, et mina, kes ma parajasti oma väitekirja olin trükki annud, selle töö dr. Karellile pühendaksin, kui tema selleks mulle luba annab. Sellest sammust paistaks ka kogu perekonna tänutunne markeeritult välja. Saadeti siis mind Karelli juurde temale seda palvet ette kandma. Vastuvõtmine oli ülisõbralik ja ta andis oma nõusoleku joviaalse lahkusega.

Ma lõpetasin nüüd perekondlikud tööd ning kohustused ja läksin Peterburisse omale kohta otsima. Kui pärale jõudsin, pesin silmad puhtaks, panin sabakuue selga, võtsin Karellile pühendatud sinises sametkõites raamatu kaenlasse ja läksin tema poole umbes kella ühe paigu, harilikul visiidi ajal. Dr. Karell oli puhkepalgal ja elas õueministeeriumi poolt Aleksandri II käsul temale määratud priikorteris Moika kanali kaldal Suviaia vastas, õigust ütelda keiserliku pesuköögi raionis, s. o. ühes sinna kuuluvaist hooneist. Korter oli alumisel korral, õige ruumikas ja lahe, kuigi mitte just keiserlikkude paleede stiilis elegantne. Mingisuguses mundris lakei avas paraadiukse ja juhatas mind doktori kabinetti. Tee sinna viis läbi avara, kahe kõrge aknaga valgustatud ruumi, milles peale suure ning uhke kööde ja kuulidega varustatud piljardi muud mööblit ei olnud. Kelle tarvitada see tervishoiu vaatekohalt kasulik mänguriist oli, kas poegadele kaardiväe ohvitseridele ja nende tutvatele või kas ka vana doktor ise sellest mängust osa võttis, seda oma isikliku tervishoiu spordiriistaks tarvitades, seda ma ei tea. Dr. Karelli isiklik kabinet oli õige mugava sisseseadega. Suur kirjutuslaud keset suurt, avarat tuba, kahe niisama suure aknaga kui piljarditoal, laual ja kamina serval mitme keisri pildid, nende seas üks vana Saksa keisri Vilhelm I oma, vist isiklikud kingitused kuld- või pronksraamides; laua ees ja ka seinte ääres mugavad mahagoonipuust poleeritud ning musta nahkpolst-riga varustatud tugitoolid ja mõni ümmargune väiksem laud mõne antiikse kas hõbedast, pronksist või malmist miniatüüriaga. Pehmet mööblit ja tohtririistu haigete läbikatsumiseks kabinetis ei olnud; niisama ei mäleta seal raamatukappi näinud olevat. Nähtavasti ei pidanud dr. Karell pärast ihuarsti-ametist lahkumist enam arstipraktikat. Varssi peale minu sisseastumist tuli ka vana auväärt ihuarst kõrvaloleva, vist magamistoa uksest sisse, pikas pehmet villasest riidest pruuni värvi hommikurüüs, mida

tuttidega nõor niuetel hõlmupidi koos hoidis. Peas oli vanakesel samavärviline sametist kepi, mille alt hallid juuksed veel kaunis tihedaina välja paistsid. Dr. Karell oli parajasti 75 aastast vanaks saanud. Kehaehitus veel kaunis hea, niipalju kui pikk rüü selle kohta lubas otsustada, kasv vähe alla keskmist, sirge, kõnnak kaunis nobe ja kõbus. Üldine mulje tragi, ei annud vanaduse kõrgusest mingit tunnistust. Habet ei olnud. Ja kuidas ma pean silmi ja palet kirjeldama? Ei olnud ma siamaale lahkemaid silmi peale ema ja isa silmade näha saanud; näojume priske. Dr. Karelli pale näis elumuredest ja -tormidest puutumata jäänud olevat; vanadusekortsusid ei olnud tas pea sugugi. Mind raamatuga nähes näis ta peagi tabavat, milles asi seisab. Nägu lõi veel lahkemaks ja kergelt muiates võttis ta raamatu vastu. Ma tuletasin talle paari sõnaga tema lahkete lubamist meelde, seda minu esimest tööd temale pühendada tohtida, ja palusin selle vastu võtta kui minu ja teiste isa Jannseni laste ja ema nõrka püüdmist seda tänuja autundmust kuidagi väljendada, mis meid tema vastu täidab. Siis seletasin tema nõudmise peale, kuidas isa tervis heas seisukorras olevat läbiviidud piimravi tagajärjel. Dr. Karell kuulis rahulikult ja lahkelt pealt, tõukas siis käega kepi pealael ühelt küljelt teisele, tänas ja ütles siis muiates: „No, nüüd on vist teie pea täis mitmesuguseid tarku teaduseteooriaid ning retsepte, ja kui te nii kaua olete praktiseerinud kui mina, siis vist mahutate oma põidla küünele ära kõik selle, mis teil kõigest sellest tegelikus töös tarvituselevõtmiseks järele jäi.“ Minule näis see tol ajal natuke liialdatud ja enam-vähem nagu jutujätkuks öeldud olevat; nüüd, kus ka minul tegelik arstitöö juba oma tosin aastaid selja taga, pean ütleva, et dr. Karelli tolleaegne väide nii väga liialdatud ei olegi. Meie, arstid, võtame tarvitusele enamalt jaolt ikka neid meetodeid ja retsepte, mis läbi oleme aastate jooksul kõige paremaid tagajärgi saavutanud, ja neid ei ole eriarstil mitte palju. Piimravi retsepti saaksime juba üsna hästi põidla küünele ära mahutada ja selle laiaulatusliku indikatsiooni tõttu võikski piimravi eriarst ainuüksi sellega läbi saada. Dr. Karell küsis nüüd, mis ma mõtlevat peale hakata, ja kui ma seletasin, et olen Peterburisse tulnud omale kohta otsima, lubas ta mulle oma kaasabi, ja seda on ta pärastpoole suure püsivuse ja visadusega üles näidanud. Tegin nüüd minekut ja truu sõber ning aitaja vanahärra saatis mind ise läbi piljarditua paraadrukseni, kust lakei mind välja laskis.

Olin vastuvõtuga üpris rahul ja ei vaevanud ennast sest saadik kohaleidmis-murega. Mõtlesin: küll ta aitab, vana truu sõber, ja aitas ka. Sain kaunis ruttu hea koha Kroonlinna merevæ-arstina, õe Koidulaga ühes linnas, mõne kuu pärast nimetati mind Kroonlinna merevæ suure hospidali silma-osakonna nooremaks ordinaatoriks.

Enne veel, kui sinna üle läksin, pühitses artistelts Peterburis dr. Karelli 50-aastast arstiameti-juubelit. Mina küll sellest pidudineest osa võtta ei saanud, — rahaline seisukord ei lubanud, — aga dr. Hurda perekonda tulid mõned sõbrad hommiku vara, nii kella 6—7 paigu kokku, vana doktorit tema juubeli puhul vaimuliku lauluga J. Kap-peli juhatusel äratama. Nägin siis dr. Karelli teist korda ta korteris, jälle hommikurüüs, sametkepi peas. Me laul-sime piljarditoas. Doktor tuli välja, jäi kabineti ukse lävele seisma ja meie laulu kuulama, pühkis liigutatult silmi ja tänas soojade sõnadega. Nii kui mäletan, laul-sime Bernhard Klein'i segakoorilaulu 23. Taaveti laulu sõnadega: „Jehoova on mu karjane“.

Dr. med. E. Jannsen.

Kreutzwaldi saksakeelsed ballaadid.

Nii keskne seisukoht kui ongi Kreutzwaldil eesti rah-vuskirjanduse sündimises, ei tea me tema isiklikust elust ja arengust kuigi palju. Rääkimata hilisemaist tegelasist, on meil näit. isegi Fählmanni noorpõlvest — tänu just Kreutzwaldi kirjutatud Fählmanni eluloole — rohkem ja usaldatavamaid teateid kui Kreutzwaldi omast. Alles tema sajanda sünnipäeva puhul a. 1903—1904 ilmuvad ta pikemad biograafiad V. Reimani (FUF 1903) ja G. Blumbergi (Verh. d. gel. E. G. 1904) sulest. Ja nii pika vahemaa tagant on arusaadav, et asitõenduste vähesusel elulookirjutajad vahel kalduvad toetuma enam hüpoteesidele kui tõsiasi-jule. Aja jooksul omandavad need arvamised aga faktide tunde-tooni ja neile ehitatakse juba omakorda uusi hüpoteese. Nii näit. on uuem uurimus (Ak. Kirjandusühingus) kõikuma pannud tuntud väite, nagu oleks Kreutzwald oma nime saanud tõlke läbi oma vanemate nimest Ristmetsast: juba kui Kreutzwald Rakverre kooli läks, oli ta vanemal prii-nimeks Reinholdson ja püsis sellena ka hiljemini. Samuti ei näi vastavat täpsalt tõele, et Kr. vanemad Kaarlimõisast otsekohe siirdusid Hageri Ohuleppa, vaid palju hiljemini.

Ei ole õige ka Fählmanni eluloos korratav teade, nagu oleks ta Rakvere kreiskoolis õppinud ühes Kr.-iga (vt. Kampmanni ja Ridala kirjanduslood): a. 1815, kui 12-aastane Kr. Rakverre toodi, oli Fählmann sealt juba lahkunud ja a. 1814 astunud Tartu gümnaasiumi. Samuti on meil vähe faktilist alust uskuda täpsalt ka kujutisi Kr. noorpõlve suurest muistsus- ja rahvusvaimustusest või ta vahekorrast müütilise Suntsi Mariga, nagu seda nii elavalt kujutab Reiman oma teoses „Kivid ja killud“.

Isegi kõigis Kr. elulugudes silmapaistvana esinev teade tema õpinguist Peterburi sõjaväe arstiteaduse-akadeemias, millest on püütud järeldada ilmavaatelisigi mõjustusi, ei näi olevat kuigi kindel: vähemalt Kr. ise oma väikeses curriculum vitae's (prl. Blumbergi käes) ütleb, et ta on tahtnud sellesse astuda, mitte aga, et ta seal oleks juba olnud.

Üldse kannab meie kujutus Kr. kui isiku kujunemisest ja noorpõlve arengust tihti ebamääraste arvamiste iseloomu. Ta üliõpilas-aastate sisemise elu kohta võime otsustada ainult mõne kaudse tähenduse järgi. Näit. Blumberg tsiteerib (lk. 73) mingit Kr. kirjutist a. 1826, kus ta kõneleb pikemalt vanast Toa-Jaagupist ja selle suurest muusikarmastusest. Kahjuks pole see kirjutis nähtavasti ise mitte meieni säilinud. Kuid juba tsitaadi järgi võime märgata selle kirjutajas endas tugevasti romantilist soont, sest vaevalt võime uskuda, et vanas toapoisiss tõesti leidis just sellel määral ning kujul romantilist öö- ja muusikaluulet: see pilt tormisel sügisööl kõrgel mere kaldal viibivast viulimängijast, kes omale paati soovib, et sellel kanduda mere enda muusikasse, „wo ich spielend untergegangen wäre“, see muusikalise surma igatsus tunnistab kindlasti selle pildi maali ja enda nooruslikust tundevoogamisest algava romantika mõju all.

Nii on meil küll põhjust arvata, et Kr. ka juba oma noorpõlves muusadega mitte päris vaenus ei elanud ja et temal luuletajana esinemine alles oma ea lõpupoolel, viiekümnendail aastail siiski mitte ei olnud nii ebaloomulikult ettevalmistusteta, nagu esialgsel vaatlusel näib. Fählmanni küsimuski temalt (kirjas 11. V. 1843), kas tema laulu-aeg juba otsas on, näib viitavat mingile varasemale luuletegevusele (kuigi sellega võib mõeldud olla ka üldse kirjanduslikku tegevust, siis ka teaduslikku jne.).

Kuid missugune oli selle Kr. noorusluule iseloom?

Kr. enda eessõnast „Angervaksadele“ võime aru saada, et need tõlked Schiller'ist ja Goethe'st tagasi ulatuvad

vähemalt juba 30-ndate aastate algul (1861 — enam kui 3×9 aastat). Aga kas polnud ta teotsenud ka algupärase loominguga? Ja kui jah, milline see oli? Kas vahest eepose „Kalevipoja“ või muu sellise ettevalmistus, nagu umbes võiks järeltada Reimani kujutisest ja tollest müütilisest ühislubadusest Rakvere linnamäe „Trooja kõrgel kingul“, töösse astuda eesti rahvaelu-põllule? Sellele on raske vastata midagi päris kindlat. Igatahes on Kr. aegajalt vähemalt rahvalaule korjanud juba aastast 1818 peale, nagu ta ise ütleb. Kuid muidu ei näi tema rahvuslik ind ja aktiivsus olnud mitte just väga suur. Palju enam on meil põhjust arvata, et need nooruse algupärased luulekatsed on olnud saksakeelsed. Prl. Blumbergi, Kr. tütre-tütre käes on säilinud mõned sellised, dateeritud Kr. üliõpilas-aastatega. Kahjuks ei luba nende praegune omanik ligemalt tutvuda nende sisuga, kuid juba oma olemisega kõnelevad nad õige tähendusrikkalt.

Kuid tõenäoliselt on meil tarvitada ometi ka veel teisi Kr. tooteid, mis pärit samuti tema noorpõlvest. Nii leidub Kr. käsikirjalises rahvalaulude kogus (E. Kirj. Seltsi arhiivis) viis saksakeelset ballaadi, mida nähtavasti võime pidada tema algupäraseiks. Selle poolt kõneleb nimelt esiteks juba see, et Kr. nad üldse oma kogusse on kirjutanud. Tõsi, seda on ta teinud ka mõne teise autori teosega; nii on tal ära kirjutatud Schilleri „Der Handschuh“ järgi koomiliseks moonutatud paroodia „Der Hanschen“ (autoriks Louis Angely?), „Die Liebeswünsche von Kramer“, tegelikult Herderi kogust, hiljemini ka eestistatud („Oleksin laululind“), siis veel Malmi kuulus naljalaul „Die Oberpahlse Wreindsaft“, siis Arndt'i patriootiline „Der Frühlingsball“, Chemnitz'i „Schleswig-Holsteinsches Bundeslied“ ja laul Poola vabadusvõitlusest „Das vierte Regiment“. Peale viimaks mainitu on need aga kõik varustatud autori nimega. Seevastu ei ole eelm mainitud ballaadidel, mis eelmisist lahus moodustavad erigrupi, mingit allkirja. Juba siis see laseb oletada, et need võivad olla Kr. omad. Veel enam aga, et autori nime asemel leiduvad neist kolme all daatumid: „im Juli 1831“, „8. Oct. 1836“ ja „20. Oct. 1836“. Midagi sarnast ei ole eelmiste ära kirjutiste juures. Edasi kõneleb kõige enam nende algupärasuse poolt aga nende ainestik: see on kõigil kodumaine, nagu alljärgnevas üksikasjalises vaatluses näeme, ühel koguni mainitult eesti rahvasaaga aluseks („Kalevi poeg“). Vähemalt siis seda võime pidada kindlaks, et need pole mitte laenatud välismaade kirjandusest. Juba üle Balti oma kirjandus. Olen

selle ballaadivaraga püüdnud tutvuda, kuid pole leidnud midagi otsekohest ega kaudsetki vastet. Ja pealegi on Kalevipoja-aine Kreutzwaldile nii lähedal, et me vähemalt selle ühe laulu algupärasuses vaevalt võime kahelda. Aga kui üks neist ballaadest on Kr. töö, peavad seda olema ka teised — niivõrra kuuluvad nad laadilt ja stiililt küll ühte.

Nii siis: kuigi meil pole päris kindlaid tõendeid nende laulude autori kohta, võime ometi oletada üsna suure tõenäosusega, et see on olnud Kr. ise, seda enam et vähemalt ka selle vastu ei kõnele meie teada miski: et Kr. üldse saksa keeles on luuletanud, seda tõestavad juba oma olemisega ta lüürilised laulud. Kindlana on seda autorlust võtnudki juba poolteise aastakümne eest Leetberg oma furooritegevas kõnes „Kp.“ juubeli puhul a. 1911 „Kui pikalt on Kp. rahva luuletus“, kus ballaad „Kalews Sohn“ on tutvustatud esimest korda avalikkusele, kuigi ainult eestikeelse proosatõlkena. Peale selle ei ole neid laule meie teada kuskil mainitudki. Et nad aga ometi võivad, nagu öeldud, õige tõenäoselt valgustada Kr. nii vähe tuntud noorpõlve, tohiks ehk asja olla neid siin kord ligemalt vaadelda. Enne seda aga ei ole vist üleliigne anda üldjoonine kirjanduslooline taga-ala.

Balti ballaadiharrastus põlvneb muidugi enamasti otsejones vastavaist eeskujudest Saksas. Ja seal teatavasti dateeritakse ballaadi uuestisündi umbes 1770-ndate aastatega. Valgustusaja inimsuseharrastus oli sellele teed valmistanud, juhtides kirjanduse tähelepanu esimest korda ka rahvale. Klopstock'i pateetilis-sentimentaalne luule oli püüdnud ühendada antiikseid elemente juba ka saksa rahvuslikega. Selle ja muu seesuguse läbi oli pind nii juba enam-vähem vastuvõtlik, kui a. 1865 ilmus inglise piiskopi Percy kogu vanu laule, nende hulgas toredaid šoti rahvaballaade. See sai ruttu tuttavaks ka Saksas; peajasjalikult tema põhjal lõi Herder oma kuulsa rahvaluule-teooria, ja kõige pealt selle välistõukel saab G. A. Bürger saksa oma ballaadi uuestiloojaks. Juba a. 1774 annab ta oma „Lenore's“ uue liigi esimese päisiva meisterteose. Varssi saab ballaadikirjutus laialt harrastatavaks. Ajajärgu suurimad kultiveerivad seda: Goethe loob oma tugevasti meeolulised „König in Thule“, „Der Fischer“, „Der Erlkönig“ j. t., siis osalt Schilleri mõjul enam õpetliku laadiga „Der Zauberlehrling“ j. t., või siis taas antiiksest stiilist mõjustatud psühholoogilis-müütilised „Der Gott und die Bajadere“ ja „Die Braut von Corinth“.

Samal ajal arendab Schiller edasi ballaadi dramaatilisust oma muide tugevasti valmipäraste, õpetlik-intellektuaalsete paladega, nagu „Der Taucher“, „Der Handschuh“ j. t. Värskendatud uuesti rahvaluulega, läheb ballaadiharrastus eriti hoogu nooremate romantikute juures: Brentano, Uhland, Chamisso, Platen, Geibel, Heine, Mörike j. t. teevad selle luuleliigi üheks kõige populaarsemaks. Iseäranis Uhlandi toodangus on sel otse valitsev koht. Seejuures ei arene täh. liik mitte seevõrra Goethe poolt näidatud müütilis-sümboolse ballaadi rasket teed, vaid lepib enamasti ainult meeoleu-taotlusega mingi jubeda välissündmustiku puhul ja abil. Romantilise voolu suur huvi keskaja vastu kui ka vabadussõjas aktiivistatud rahvuslus jne. toovad kaasa eriti saksa keskaegsete rüütliisaagade kasutamise ballaadi-deks. Juba rahvaluulena kalduv konventsionaalsusse, muutub ballaad nüüd tihti ka kunstluulena juba mingiks uueks pool-rahvalaululiseks luuleliigiks selle stereotüüpiliste kujude ja võtetega. Tema loomine saab juba võrdlemisi kergeks kunstiks.

Mis puutub nüüd Balti luulesse, siis on see alati jälginud emamaa luulet ainult epigoonina. Tal pole olnud orgaanilist, oma eeldustest kasvavat arenemist, vaid ta on uued voolud lihtsalt üle võtnud Saksast ja enamasti ainult väliselt, ise nende olemusse süvenemata. Juba ta esimene suurem teos XIII sajandil — „Livländische Reimchronik“ on tunduvalt Saksa „Annolied“i ja „Alexanderlied“i mõju all, samuti ta teised muide võrdlemisi õige vähesed teosed aastasade jooksul. Erilisi omapärase luule õitsengu ajajärke pole siin kunagi olnud. Keskaja mujal lokkav Minnelied ja vaimulikki luule on Baltis vastu kajanud ainult nõrgalt ja sellestki säilinud dokumente on raske eraldada vastavaist Saksa omist¹⁾ — nii vähe on neil omapärasust.

Teatav tõusu-aeg algab reformatsiooniga, jättes meile järele kogu kirikulaule (Knöpken), valme (Waldis) ja huvitavaid ajaloolisi pilke- ja kaebelaule (vana Fürstenbergki on ju tegelnud ka luuletajana!). 1600-ndate aastate keskel näib Tallinnas tõusnud kaunis elav n. n. õpetlasteluule harrastus Saksa Opitz'i ajale vastava kuivuse ja peenustustega (P. Fleming). Muu seas ulatuvad siia ju tagasi ka esimesed eesti ilmliku luule harrastused suure eestlusesõbra Brockmanni j. t. poolt. Midagi püsivama väärtusega toodet pole ometi loonud ei see ega õieti ka

1) Das Baltische Dichterbuch, J. E. von Grothuss. Reval, 1895.

1700-ndate teise poole siia ulatuv „Sturm und Drang'i“ liikumine. Viimase üks silmapaistvam nimi, J. M. R. Lenz, Goethe sõber ja õnnetu järgiaimaja, oli küll pärit Baltist, kuid tema lühike kirjanduslik tegevus oli kõige lähemas ühenduses ta Lõuna-Saksa sõpradega, kus ta viibis ja kus ka ta tööd ilmusid (laulud, mil muide samuti pole pea mingit ühendust oma sünnimaaga).

Kuid aastasaja lõpul näib Baltigi kirjanduseharrastus muutuvat võrdlemisi elavaks. Valgustusaja ideede mõjul ja nende levituseks asutatakse ajakirju, eriti Riias, kus teotseb näit. kuulus Merkel, nii „Das Freimüthige“ ja „Provinzialblatt für Liv- und Esthland“. Neil on suur mõju ka kirjandusharrastusse, kuigi vahest mitte palju algupärase kirjanduse laadisse. XVII sajandi juhusluule, „Gelegenheitsdichtung“ kestab meil õieti XIX sajandi alguseni — ja iga pagar ning kingsepp peab oma kohuseks seda korrutada, nagu kaebab üks riiglane. Ent saksa uue kirjanduse mõjul hakkab ometi sündima ka omamaist uue-aegsemat luulet. Eriti Schiller leiab endale pea poolehoidjaid ja järgiaimajaid (Grass, Schlippenbach, Samson j. t.). Ja XIX sajandi teisel ja kolmandal kümnel, mis on ju üldse suur tõusu-aeg, on värsikirjutajate arv juba kaunis suur, samuti nagu nende toodangu üldlaad kaunis lähedal seisab emamaa omale, kuigi ka siin pole ühtegi silmapaistvamat, liiatigi omapärasest jõudu. Alles 30-ndail aastail erineb teistest vähemalt oma novellitoodangu arvukusega parun A. Ungern-Sternberg.

Ühes muude luuleliikidega näikse nende asja-armastajate poolt tuntud huvitust ka ballaadi ja romansi, üldse lüroepilise luule vastu. Ilmus näit. omamaisi tõlkeid muistki romantilisist kirjandusist, nii a. 1826 Riias Tegnér'i „Frithjof“, a. 1831 Tallinnas H. Neusi tõlgituna Atterbomi „Insel der Glückseligkeit“ j. m. A. 1828 H. Neusi poolt väljaantud antoloogia „Inländischer Dichtergarten“ I osa sisaldab C. v. d. Borg'i tõlkeid kolmest W. Scott'i romanisist ja II osa 1830. a. ühest R. Southey ballaadist.

Algupäraseist ballaadikirjanikest näib olevat esikohal just H. Neus, kelt nii mainitud antoloogias kui ka mujal on mitmed ja võrdlemisi huvitavadki palad. Ta näib olevat hästi tuttav Skandinaavia mütoloogiaga ja on vahel sellegi aineid tarvitanud. Toonist tundub romantilist igatsus- ja vahel isegi hääbumislulet; nii näit. tuletab ses suhtes meelde Goethe „Fischer'it“ umbes sama-aineline „Der schiffende Knabe“ (I osa).

Teisist autoreist on huvitavam juba mainitud parun A. Ungern-Sternberg, kelt on Neusi kogus ainuke kodumaise ainega lüroepiline laul „Meinhard, der Apostel der Liven“ (II osa). Hiljemini näib kodumaiste ainete kasustus ballaadideks enam edenenud; nii leiame a. 1846 Tartus ilmunud antoloogias „Balladen und Lieder“ juba nimemärgiga -r- (Jegor von Sivers) laule mingist Maarja pildi ime-teost võitluses venelaste vastu, siis lahingust Peipsil ja Rõngu toredast lossipreilist. Uudisena on siin ka juba kaks n. n. eesti saagat värsistatud: „Wannemunnes erster Sang“ ja „Wannemunnes letzter Sang“, mõlemad tuntud Fählmanni loomete järgi.

Nende kahe antoloogia vahel seisavad siis nii ajalisel kui ka aine poolest meie arvavad Kr. ballaadid.

Vaatleme neid lähemalt samas järjekorras, nagu nad ta kogus esinevad, sest on põhjust arvata, et see enam-vähem võib olla ka nende sünni järjekord.

Esimene — „Beverini piiramine a. 1207“ („Die Belagerung von Beverin im Jahre 1207“) — on legend eesti vabadusvõitluse ajalt.

(1) „Sügavalt kantsidesse peidetud, kindlad taga müüride, võitlevad terasega kaetud rüütlid, kuna poolalasti metslased jooksevad tormi vastu värvaid ja võrendeid.“

Edasi jutustatakse, kuidas sõjakunstikad rüütlid peaaegu alla on jäämas korratuile eestlaste hulkadele, keda kihutab nende julgus ja kodu- ning vabadusarmastus:

(3) „Oma esivanemate püha pinda, oma jumalate suitsevaid altareid, oma vabadust, naisi ja lapsi kaitseb eestlane, ja oma au.“

Olgu tähendatud, et seegi kirjeldus eestlastest ja nende vahvusest tundub siiski juba natuke liiga rahvuslik tolle-aegsele saksa õhkkonnale, ja raske on kujutella, et selle oleks loonud keegi balti sakslane. Kuid ometi pole ei rahvuse ega vahvuse kujutus siin pea-asi, vaid romantiline ilutsus muusika nõiavõimust. Sest parajasti kui eestlased üle surnutevalli on lossi tungimas, tõuseb selle müürile lehviva mantliga munk, käes kannel. Ja keset lahingumõllu kostavad lauliku kõlavad akordid võitlejate kõrvu nagu rahujumala enda hääl.

(8) „Maa karmide poegade julgus ja võitlushimu näib ununenud, nad on nagu purjus ja rõõmujoovastuses Orpheuse nõiduslikkudest helidest.“

(9) „Viha täis valgunud silmist voolavad peagi õrnad õndsuspisarad ja tormitsevaid rindu paisutab iseäralik, senitundmatu igatsus.“

Ja sünnib ime: vaikselt ning nagu ümbermuudetult

pöörduvad eestlaste hulgas koju tagasi — muusika on päästnud ordu.¹⁾

Tahtmata tuletab see kujutis muusika poolt sisendatud „rõõmujoovastusest ja imelikust igatsusest“ meile meelde Kr. proosaridu vanast Jaagupist ja selle kandlemängu mõjust. (Muidugi on eriküsimus, kui palju nii üks kui teine muusika-imetus on Kr. isikliku elamuse saadus: ta hilisemais kirjus, näit. J. Krohnile, leiame just ta kaebeid, et ta ise mitte pole musikaalne.) Igal juhtumusel on siin kaasa mõjunud ka aja vaim.

Luulena on see legend lihtsavõitu ja väheste kunstiliste tõusutusabinõodega, nagu juba ta värsimõõtki, tavaline 4-jalgne troheus; lakooniline lõpp mõjub isegi pisut tõmbilt. Meeleolu, romantilise ballaadi peavoorust, on võrdlemisi vähe. Kurid kogu oma lihtsuses ei puudu sel ometi teataval määral mõjuvat pidulikkust ega (keskel) ka mitte tundetõusu.

Teise ballaadi — „Kuradikoopa tekkimine“ („Die Entstehung der Teufelhöhle“) — aine moodustab saaga rüütli-preilist, kelle lõpuks tema upsakuse pärast viib kurat. See algabki päris muinaslooliselt:

(1) „Elas kunagi hallis minevikus Liivimaal neitsi, kiidetud ilusaima naisena meeste poolt ligidal ja kaugel.“

Kuid uhke lossipreili poolehoidu ei jõua võita ükski austaja, südamed lõhkevad ta ümber armuleekides — tema aga ainult naerab. Groteskinigi läheb selle kujutus:

(5) „Juulikuul ei möödunud vaevalt päevagi, kui mõni armuhaige end ei poonud ligema puu otsa või ei uppunud Koiva jõkke.“

Viimaks põgenevad sellise armu eest kõik mehed; preilit nimetatakse Segewoldi katkuks (sest seal asub loss) ja kuradi pruudiks. Preili ise aga ilgub edasi ja ütleb endale kuradi tõepoolsest olevat kõige meeldivama kavaleri keset meestepesakonda (aus der Männerbrut).

Kuid ajad kaovad, juba kahetseb ülbe oma külmust, siis — ühel päeval (ka värsimõõtk muutub siin ühtlasi jambaist tõttavamaks troheuseks) tuleb oodatu: uhke kuningapoeg kuldse looriga.

Autori terav suhe rikastega ilmutub värsis:

(11) „Võib eesel end üle kullata, võidab ta kergesti naiste südamed: meie iludus on nõus, homme peavad olema pulmad.“

1) Huvitav on märkida, et nähtavasti sama proosasaaga hiljemini ka läti kirjanik Auseklis (Krogsemju Mikus, a. 1850—79) on värsistanud oma ballaadis „Beverini laulik“, seejuures ordu asemel muidugi kõneldes lätlasist. (On olemas ka vene tõlkes, vt. „Сборникъ латышской литературы“, Петроградъ, 1916, lk. 37).

Siis jutustatakse mitmes salmis pulmarongist ja selle toredast sõidust peigmehe lossi Koiva jõe ääres. Ent

„kui pruutpaar lävelt vaatab saali kütünlasarendust, langeb mürinal sügavusse kogu maja“.

Ja siis — on kõik maapinnalt kadunud, nii loss kui ka preili. Ainult kalju lõhnab veel kaua aega pigi ja väavli järgi!

Viimane infernaalne lõhn tundub taas vähemalt meile juba grotesksena. Veel enam aga lõppsalmid:

(18) „Nõnda sündis „kuradikoobas“. Kui Sina, uhke neitsihing, kord juhtud sinna, siis ära unusta needust, mis hävitas meestepõlgaja, kes lühendas nii mitme elu ja noorukeste truu armastusega tegi ainult ilget nalja!“

Kõik see tundub siiski juba liiga naiivsena, et mitte olla seda tahtlikult, ja sellisena muutub kogu lugu nagu mingiks galantseks hirmutusnäiteks tõrksa daami südame võitmiseks. Ainult nii ongi tal vähemalt meie aja lugejale veel mingi huvitavus — muidu oleks ta päris kohmakas ja veniv, kuiv anekdoot. Sest tugevam kaasa elama panev meeolelu on siin veelgi nõrgem kui eelmises palas ja seda rikuvad nii sõnastuse tõntsus kui ka mõned realistlikult mõjuvad grotesksed liialdused.

Laulu all seisab daatum: „1831, im Juli“. Teame, et sel suvel Kr. oli Riias, seal möllava koolera vastu võitlema saadetud. Võib olla siis, et ta Lätist ka selle aine on leidnud, sest tegevus sünnib Segewoldis ja preili austajate hulgas esinevad läti kujud ¹⁾: „Und Lihgu's feurger Jünger Tross hielt täglich bei ihr Wacht.“

Mitukümmend aastat hiljemini, oma „E. r. ennemuist. juttudes“ on Kr. sama ainet ometi käsitelnud eestipärasena, nime all „Toolse rannamehe tütar“. Mõisapreili asemel esineb siin nimelt rikka Toolse kaupmehe tütar, kelle viib ära salapärane uhke ratsanik. Hävinud mõisaviirastusest jääb järgi inimesekõrgune munakivi-sammas Kaarlimõisa Raudlepa küla väljal „ülemeeleliste tütarlastele hirmutuseks“. Ilma pikema folkloristliku uurimiseta on siin raske öelda, kumb teisend on algupärasem, sest päris võimatu ei ole ju ka see, et Kr. just seda oma kodulähedast ainet osalt tundis kohaliku saagana enne ja selle kasutas ballaadj loomiseks suurejoonelisema Segewoldi lossi kohta. Üldse olgu tähendatud, et just mainitud Kr. „paiklikkudest“ muistenditest mõned tunduvad olevat saadud mitte niipalju

1) Läti rahvalauludes refräänina esinevat sõna „lihgo“ peeti tol ajal mingi jumala nimeks — nagu hiljemini selgunud, ekslikult.

eesti külast kui kodumaa kõrgemalt seltskonnalt vanade losside kohta käivate tihti rahvusvaheliste kummituslugudena jne. Kuid muidugi tundis neid ka mõisa teenerkond, kellega ju Kr. kõige enam oli oma nooruses kokku puutunud.

Rakvere lossivaremetega on seotud järgmine ballaad, kõige pikem: „Lugu laulikust ja Rakvere ilusast krahvitütrest“ („Das Abenteuer vom Sanger und der schonen Grafentochter zu Wesenberg“). Selle algus on tavaline jutustus ilusast lossipreilist, kes oma südant ei kingi ühelegi vahvale ruutlile. Teatavat subjektiivsetki hindamist võib tunda selle keeldumuse põhjenduses: rikkus, võim ja kõrge seisus on preilile „kõige tuhisem vaikeasi“. Selle vastukohaks on seatud jällegi luule ja muusika võim. Kui Agnes enne, isa manitsusist hoolimata, ei alistu kellegi „minnele“, siis teeb ta seda tahtmata, kui ühel pidul lossi juhtub trubaduur oma kandle ja lauludega. (Lauliku esinemises tunduks nagu Goethe „Der Sanger“i mõju, mille teatavasti Kr. juba varemalt tõlkinud.) Algus pole mitte üks ballaadi parem osa: ta on liiga üldsõnaline, veniv ja samuti ta vorm tundub veelgi konarlikum kui harilikult; eksitavalt mõjub näit. ka loppriimi puudumine just salmi viimases värsis, kuna ta eelviimases värsis leidub (näit. 3. salmis). Palju elavamaks muutub juba teine osa, kus jutustatakse lauliku viibimisest lossis ja salajasest igatsusest, mis paneb kahvata krahviture palged. Tousuna mõjub ka amfibrahhiks muutunud varsinoot raske troheuse asemel (7. salm jj.) („Auf Wesenbergs prachtiger Veste da hauset ein singender Gast“).

Kogu osa eesmärk näib olevat äratada paha-aimavat rasket meeoleolu. Selleks asub autor ise armastajaid noomima ja manitsema (muide õige naiivselt).

Ja lõpuks tuuakse esile ka välised tunnet-tousutavad pahad ended: virmalised, okull, oised oiged preili toas.

Kolmas osa algab meeoleoluka miljoopildiga sugisloodusest, selle paljaste väljade ja uluvate tormidega. Ning sel tagaplaanil on arendatud dramaatiline stseen lossis: vana krahvi viha saladuse ilmsikstuleku puhul. Teatava mõjuga on ka lauliku kujutus põgenemisest maalt maale krahvi poolt väljasaadetud mõrtsukate eest ja lõpuks ta surmast nende pistodade läbi.

Seevastu on krahvi karistamine saatuse „Nemesise“ poolt sõnastatud taas juba natuke liiga naiivselt, et ta meie aja lugejale võiks veel olla kuidagi nauditav, olgugi et ta psühholoogiliselt on usutav: saatnud oma titre kloost-

risse, kahetseb krahv oma tegu, kuni ta sureb. Võõrad jagavad ta varanduse, ta loss jääb tühjaks ja õudseks.

Oma tipule jõuab ballaad aga alles oma viimases osas, mis moodustab peaaegu nagu iseseisva laulu, miljööks Pirita kloostri varemed. Ei ole veel lõppenud lugu õnnetuist armastajaist, kuigi üks neist on juba surnud ja teine istub nunnana kloostriis! Arm on vägevam kui surm: hauast tõuseb üles laulik ja tuleb kesköises kuuvalguses veelgi serenaadile oma kallima akna alla. Ja Jeesuse pruut vannub ka nüüd veel enese olevat truudemale, oma mai-sele armule.

(18) „Ta avab tasa akna, kõvasti peksab arg süda: üks mees lööb kannelt ja laulab armastusevalust: „Olen käinud, käes rändajakepp, üle maa ja üle mere, olen tõusnud hauast ja tulnud siia kallima juurde.

(19) „Kas kannab kallim veel meeles truud lauliku kuju? Kas veel täitub õrn rind pühast armastusest? Või on kitsas kongis ja kloostri üksinduses minule lubatud paigale asunud juba Neitsi pilt?“

(20) „Värisedes meelitab tütarlaps oma kandlest helina: „Sulle on andunud mu süda,“ algab ta laulu: „Elan kloostrimüürides Sinule oma südame ja meeltega, ei või hauagi õine koledus muuta, mis olen!“

(21) „Ja tõuseb kaksiklaul sosistaval kõlal; nunnad kuulevad laulmist ja nendel on hirm: see on nagu vaimude tervituse sahin ja helin, Äkki aknad klirisevad — see oli laulu lõpp.“

Hommikul leitakse õde Laura surnult oma kandel. — Nüüd on klooster varemeis,

„aga kes tuleb keskööl ta tühjesse ruumesse, kuuleb tasast helinat kui õhtutuulekese häält; küllap vist selle lauluga hüüab laulik oma mõrsjat.“

Kogu selle osa sõnastus on ladus, meeoleu ühtlane ja võrdlemisi tugev: tontlik nägemus on üle antud mõjusate abinõudega meilegi, mujal segavad naiivsusi ja kohmakusi ei ole, ehk siis õige vähe. Nii võiksime seda pala pidada vahest kõige paremaks kogu kõnesolevast rühmast, kuigi küll ka tema oma lihtsavoitus ei tõuse mingiks eriliseks meistriteoseks. Muide tuletab surnud kallima motiiv meelde Bürgeri „Lenore't“, samuti lauliku surm Uhlandi ballaadi „Des Sängers Fluch“ ja oma armsamat mälestades surev nunn — samasugust kuju Uhlandi laulus „Die Nonne“, kuid muidugi on ju need ained kõik nii üldised, et siin vaevalt võib kõnelda mingist otsekohe-semast laenust (kuigi küll ka Kr. laulude üldlaad vahest kõige lähem on Uhlandi omale). Ent igatahes tunnistab just viimane asjaolu Kr. töö vahest algupärasust üldse. See on lõpuks siiski ainult saksa ballaadiluule järgi-aimus nii sisult kui vormiltki.

Laul on dateeritud eelmisist viis aastat hiljemini: 8. Oct. 1836 — nii siis võiksime ehk oletada Kr. võimises teatavat arengutki.

Huvitav on alguses ka järgmine laul, kummitussaaga „Porkuni preili“ („Das Fräulein von Borkholm“). Küsimusfiguuriga luuakse sissejuhatajate jube hirmu- ja õudusejutu meeleolu. Toome selle Kr. enda tõlkes:

„Mis tulevalgust tiigi peal
Vaht öösel tähel pannud?
Kas kaugelt vana rahva heal
Sest sõnumid meil annud?“

Ja siis jutustatakse lugu sellest tiigil valgusena kummitoleva lossipreili hingest. Kord oli ta selle lossi omaniku kaunis õde, ta armus ühesse oma teenrisse ja andis järgi tema pealekäämistele. Ent tuli ilmsiks siis see keelatud arm ja ta vili, palus neitsi halastust oma vennalt, kuid asjata — metsik vend sõtkus jaluli oma õde, peksis ja laskis viimaks raiuda augu tiigi jäässe ja sinna toppida õe. (Nii siis sama aine, mille kasustanud hiljemini Pantenius oma romaanis „Die von Kelles“ ja Aino Kallas oma novellis „Barbara von Tisenhausen“.)

„Ah, et jumal halastaks selle hirmsa tapmise pärast, tütarlapse õitsva ja sooja kiskus ära jääne surm“, kaebab laul oma pisarlikus žaanris.

Ja lõpus korratakse jälle õudsest valgusest, mida nähakse tiigil vahel kesköö ajal: ei saa rahu hing, kes vägivaldselt surmatud ja keda pole õnnistanud kirik. Viimased read oma venivusega lasevad meeleolu laskuda, kuid üldse on see siin laulus võrdlemisi kõige ehtsam ja ühtlasem.

Ka selle ballaadi on Kr. ümber jutustanud eestigi keeles „Ennemuisteseis juttudes“, kusjuures on tõlgitud laulu neli esimest rida ka värsimõõduliselt ¹⁾. Ainult (enam vastavalt muinasjutu stiilinõudele, et lõpp peab tooma rahu) on siin lastud õpetajal tiiki õnnistada — ja sest peale on valgus kadunud.

1) Muide võib neist laulukatkeist järeldada veel ühe lisatõendi ballaadide autori kohta. A. 1868 pärib Koidula oma kirjas Kr-ilt pikemaid teateid nende lauluridade kohta, mis esinevad „E. r. e. juttudes“ motodena, ühtlasi kindlasti oletades, et need on pärit pikemaist Kr. enda lauludest („K. ja Kr. kirjavahetus“ I, lk. 141). Kr. vastab (lk. 152): „... soovite nende kodupaika tundma saada. — Neil on lalaline kodu, aga mina ei tea Teile ei küla ega talu nimetada, kus nende sündimisepaik võiks olla. — Tühjad silmapilklikud tuule sünnitused, mis oma „—“ hakatuse ja lõpetuse märkidega enam ei või tähendada, kui need Mottud, mis Walter Scott sagedaste peatükkide ette kui „Altes Lied“ oli pannud, mis tema oma silmapilklikud loodused olivad.“ — See seletus ei osuta siis mitte ükski tarvitatud võtte eeskujule, vaid on ka peaaegu otsekohene tunnustus, et mainitud katked on Kr. oma töö, s. o. siis ka laulud ise.

Dateeritud on ballaad eelmisega pea ühel ajal:
21. Oct. 1836.

Olid kõik senised laulud enam-vähem rahvusvahelise ainega ja oma kujudega võiksid esineda ka näit. Saksas, siis on seda huvitavam puhtrahvuslik ballaad Kalevipojast.

Et aga see isegi on eestistatud mainitud Leetbergi raamatukeses (ja sealt tsiteeritud ka J. Semperi „Kalevipoja rahvaluule-motiivide analüüsis“), siis ei maksa siin pikemalt peatuda tema sisu referaadil. Olgu ainult meelde tuletatud, et siinne Kp. igatahes väga kaugel on hilisema eeepose kuningas-sangarist: hiiglaslik, hirmus röövel ja naistevägistaja on ta, elab Virus ja röövib Soome nõia tütre salaja varitsedes. Selle eest muudab Soome nõid ta koledaks mammutelajaks („koll-elajaks“, nagu tõlgib Leetberg) ja paneb ta kõide. Ööd ja päevad möirgab ta seal jõledalt, kuni viimaks vaimude väest keegi jahimehe vaim ta silma välja torkab. Eestlased on rõõmsad, tulevad kokku, tõmbavad Kp. naha maha ja laotavad selle orgu, mida veel praeguseni kutsutakse „Kp. naha asemeks“.

Kuivõrra on see tõesti ballaad „ühe eesti rahvasaaga järgi“, nagu seisab pealkirja all? Vaevalt küll täielikult ja kõigis üksikasjus. Kuid igatahes kõnelevad meieni ulatunud rahvateated küll ka Kp.-st kui hiiust, kes naisi taga ajas ja kelle Jeesus selle eest saarmaks moonutas. Ka teab Viru ranna rahvas, et Kp. tihti läbi mere Soomes käinud, mõnede arvamise järgi isegi kosjas. Kp. köitmiselegi võiks rahvasaagadest leida kaudseid paralleele. Kuid see on ka kõik — mingit sellekohast tervikjutustust pole meile säilinud ja, kes teab, kas on seda kunagi olnudki. Vähemalt kogu jutt „vaimude väest“ („das wilde Heer“) ja jahimehe varjust („Waidmannsschatten“) ei tundu eestipärane ja tuletab pigemini meelde saksa aineid (vt. näit. ka Bürgeri ballaad „Der wilde Jäger“). Ja nahast ning tema asemest teab rahvas laialt kõnelda ainult kui Kp. hobuse nahast.

Nii võiksimme siis ehk küll oletada, et laulu autor on siin rahva aineid kasutanud õige vabalt, et teha Kp. kuju võimalikult mõjuvaks ta koledusega. Jah, on isegi ilmne, et sellega on tahetud saavutada teatavat koomilisuse, grotesksuse mõju, umbes nagu lastele jutustades jubedast koll-elajast — sellest ep need veiderõudsed momendid nagu „mammut“ ja ta nahavõtmine.

Jä see grotesksus on, mis ballaadile annab ka kunstiliselt teatava oma ilme ja huvitavuse.

Imelikult puuduvad laulu viimases salmis kaks viimast värssi ja ta lõpeb nii komaga — kuigi sisuliselt on öeldud kõik, mida võiks oodata. Küsitav on siis, kas need read üldse kunagi on kirjutatud.

Loo kirjutamisega ei ole meil põhjust pidada vist mitte palju hilisemaks eelmise omast, s. o. aastast 1836.

*

Kokku võttes: ka ballaadide ligem vaatlus pole annud midagi, mis eitaks neid Kreutzwaldi omad olemast, vaid pigemini kinnitavad seda (kuigi nendes on nii vähe isiklike elemente).

Niisugusel korral aga: mis kõnelevad nad Kr. noorpõlvest?

Kõige pealt muidugi ta luuleharrastusest üldse, nagu seda ootasimegi. „Kalevipoega“ ei hakanud kirjutama siiski mitte kuni peaaegu oma viiekümnenda eluaastani ilma mingi luulelise eelharjutuseta proosainimene.

Teiseks aga osutavad nad, et see Kr. luuleharrastus polnud mitte eestikeelne, vähemalt mitte ainult seda. Eesti keeles on säilinud tollest ajast vaid tõlkeid, saksa keeles aga originaal-loomeid. Saksa haridus ja elu saksa üliõpilaste keskel oli siiski oma mõju avaldanud. Küll oli tol ajal Tartu ülikoolis juba ka üksikuid sündinud eestlasi ja eestimeelseidki, nii näit. F. R. Fählmann ja Ph. Karell, viimane Kreutzwaldiga ühel aastal ülikooli astunud ja ühel ajal lõpetanudki, sama korp. „Estonia“ liige ja selle esimeeski (prof. A. Lüüs'i teade). Kindlasti on Kr. siin Tartus „I eesti renessansi“ lõppaastail oma rahvusharrastusele leidnud teatavat tuge ja vist edasiarendustki, samuti nagu ta ilmavaade arvatavasti üldse alles siin sai oma kindlama kuju, tingitud eelmise ajajärgu individualismi-ideede viimsest võitlusest lämmatava nikolai-aegse reaktsiooni vastu.

Kuid ühtlasi oli see ilmavaade siiski juba kaunis baltlikult tagasihoidlik ja see eestluseharrastus võrdlemisi platooniline, igatahes mõlemad vähem radikaalsed ja vähem aktiivsed kui vanema sõbra F. R. Fählmanni omad. Ja nagu viimanegi, on ka Kr. püüdnud rahvuslike aineid luuleks kasutada mitte rahva, vaid oma hariduskeele, saksa keele abil. Keeleküsimus ei olnudki ju tol ajal veel kuigi tähtsal kohal — nii meil kui ka näit. Soomegi tolle aja rahvasõpradel enne Snellmanni päevi.

Ei või just öelda, et see katse Kr.-il oleks hästi õnnestunud; asjata ei kaeba ta hiljemini Fählmannile, et ta alles Tartu päevil saksa keele on põhjalikumalt ära õppinud:

ka nende laulude keeletarvitus pole kuigi veelav, nende luuleväärtus mitte suur. Küllap see ongi olnud põhjuseks, et nad pole trükimusta näinud. Kuid teatav tähtsus on neil ometi ka Kr. loomingu, mitte ainult ta biograafia seisukohalt.

Vähemalt sellest kõnelevad nad, et Kr. juba oma nooruses — 30-ndail aastail — harrastas mineviku-romantilist eepikat, nii algupärasest tööst kui ka tõlkes (Bürger, Schiller j. t.).

Selles heroilis-romantilise saksa luule koolis kasvas ja arenes ta maitse ning arusaamine eepilisest luulest. Ja samas vaimus lõi ta hiljemini oma „Kalevipoja“ ja „E. r. ennemuistestest jutud“.

Nii on needki ballaadid nagu väikeseks elastmeks meie esimeste rahvuskirjanduse põhiteoste sündimisele.

Järgnegu nad siin ise oma algkujul!

(Järgneb.)

A. Anni.

Hobuseraud.

Leidub palju kauplusi, mille välimise ukse läved on hobuserauaga varustatud. Jah, olen isegi niisuguseid kaupluste lävesid näinud, mille külge 3—4 hobuserauda oli naelutatud. Olen isikuid kuulnud küsivat, miks kaupluste lävedele hobuseraudad on naelutatud. Teisal teavad vanausu tundjad seletada, hobuseraudad olevat õnneandjad. Ja üldiselt valitseb kaupmeeste hulgas, kelle kaupluste sissekäigu ukseid hobuseraudadega varustatud, tõesti usk, et hobuseraud kaupluse ukse lävel aitavat neile kauplusesse rohkesti ostjaid ahvatella, nende kauplemist edendada, sedaviisi õnne ning rikkust tuues. Need kaupmehed, kes oma läve mitme hobuserauaga on varustanud, loodavad, et mitu rauda rohkem mõjuvad kui üks ja seega neile-mitmekordne õnn külaliseks tuleb, iga õnnetus aga eemale jääb. J. Ainelo teate järele panevad mõned kaupmehed hobuseraua sellepärast lävele, et halb raha ei tuleks tagasi. Teistelt olen kuulnud, hobuseraud lävel takistada õnneraha kauplusest välja pääsmast.

Harukorral olen kuskil mõisatalli lävel hobuseraua näinud; talutallide lävel ei ole mulle seda silma paistnud. Aasta 50 eest nägin iga päev Pärnus lastepargi ääres kahekordse maja katusel sinna kinnitatud hobuserauda. Rahvasuu teadis jutustada, et Rootsi kuningas ratsutanud 1700. a. sellest

majast mööda; maja kohal lennanud hobuse jala alt raud ära, lennanud tulise hooga vastu katust, kust ta maha sadanud. Majaomanik näinud juhtumust, võtnud hobuseraua maast ja lasknud sellelt kohalt, kus raud vastu katust lennanud, katusekiivid eest kõrvaldada, raudpleki asemele panna ja raudpleki külge Karl XII hobuseraua jäädavaks mälestuseks kinnitada. Seal olevat see hobuseraud põlvest põlve siiaamaale seisnud.

Nii rahvajutt. Kahtlen ometi selle jutu ajaloolises tõsuses. Oletan palju enam, et Pärnus katusest silma paistvale hobuserauale Karl XII ratsutamine on juurde luuletatud. See Pärnu hobuseraud tuletab palju enam meelde Niederwöllstadi kirikutorni hobuserauda, millest kõneldakse, see karanud rootsi ratsaniku hobusejala alt torni (Wehrhan, Sagen aus Hessen, 230). Hanfeni kiriku-uksele kinnitatud hobuseraud kuulunud rahvajutu järele rüütlile, kelle hea hobune sõjas langenud. Rüütel lõõnud selle hobuse raua kiriku-uksele, nagu meie rüütlid varemini oma vapid kiriku-seintele löid (Wolf, Zeitschrift für die deutsche Mythologie, III, lk. 66). Ka Berliini ligidal, Tangermünde kiriku müüris on hobuseraud aset leidnud; missugusel põhjusel, ei teata enam (Timme, Die Volkssagen der Altmark, lk. 17). Plauenis leidis varemalt ühe maja katusele naelutatud hobuseraud, mille rahvasuu metsikute jahimeeste omaks nimetas (J. Köhler, Volksbrauch u. Aberglaube im Voigtland, 620). Steiermargis seisab ühe sepapaja katuseunkas varre otsas raudkukk, hobuseraud noka vahel (K. Klusemann, Das Bauopfer, lk. 32). Pfalzis pannakse hobuseraud katuseunkasse (Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart, 176). Svaabimaal naelutatakse hobuseraud talliukse kohale, nagu meil mõnikord öökull või nahkhiir (A Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube, 176). Taanis varustatakse uksepiitade pealmine osa hobuserauaga, et õnnetus majasse ei pääseks (J. Kamp, Danske Folkeminder, lk. 395). Eestiski tuntakse sarnast usku: Tapa pool lüüakse hobuseraud aidaukse paku külge, ometi vastuoksa: seal on hobuseraud kaitseks tülhänna vastu, et tülhänd aidast vilja ei varastaks.

Ülepea on hobuseraua kasutamine ebausklikuks otstarbeks Saksamaal väga levinud. Saksa merimehed naelutavad hobuseraua laevamasti külge, muidugi kaitseks õnnetuste vastu. Saksa emad panevad lastele hobuseraua kätikesse kaasa, muidugi mõista amuletiks. Üldiselt kaitseb hobuseraud sakslaste arvates nõiduse, välgu ja tule vastu. Need Saksamaa ebausku andmed seletavad Pärnuski katusel leiduva hobuseraua tähtsust. Vist Saksast pärit olnud ja seal hobuse-

rauda katusel nägema harjunud majaomanik tegi Pärnuski Saksamaa eeskujule järele.

Böömis ustakse, et ukse ette naelutatud hobuseraud varjavad kuutõve eest (Grohmann, Aberglaube und Gebräuche, 184). Vist mõeldakse seesugusel puhul sirbikujulise kuu peale, millega hobuserauaial palju sarnasust. Maksab ju rahvausus seadus: „similia similibus“ = sarnased sarnastele; et kuu vahel hobuseraua-sarnaseks muutub, peab hobuseraud kuutõve vastu abi tooma, niisama kui paiset piksekiviga või mingisuguse paisemoelise ümmarguse kiviga arstitakse.

Saksamaal visatakse kaevu kaevates hobuseraud kaevu põhja selles kindlas lootuses, et kaev seesugusel puhul rohkesti vett annab. Šleesias maetakse uue maantee tegemisel hobuseraud tee põhja (K. Klusemann, Das Bauopfer, lk. 32), muidugi ikka usuga, et siis teel õnnetust ei juhtuks.

Soome rootslaste seas peetakse leitud hobuserauast palju lugu. Varemini arvati, et kui Odin oma kaheksajalalise ratsuga maa kohal edasi kihutas, ratsu Sleipnir raua kaotanud. Leitud hobuserauda ei visatud iialgi ära, sest muidu oleks õnn enesest ära visatud (Landtman, Finlands Svenska folkdiktning, 8).

Isegi türklased usuvad hobuseraua maagilist väge. Konstantinoopolis leidub vana hobuseraud igas majas, igas tööstuses, igas kaupluses. Konstantinoopolis ootavad türklased hobuseraualt vähem otsekohe õnne kui kaitset kurja silma eest (K. Knortz, Folkloristische Streifzüge, lk. 288). Koguni hiinlastegi uksi kaitseb hobuseraud kurjade vaimude eest. Ülepea on Euroopas ja Aasias ta peaaegu kõigil kristlastel ja paganatel kaitseabinõuna (Aigremont, Fuss- und Schuhsymbolik, lk. 70).

Rakvere ümbruses, kus hobuserauda ka sirurauaks kutsutakse, teatakse, et sealpool vanasti sirurauast palju rohkem lugu peetud kui meie päevil. Hakanud rauanaelad logisema, ei tohtinud keegi muu kui peremees rauda uuesti kinni naelutada. Jäi keegi majas haigeks, vajutati haiget kohta sirurauaga, kindlas lootuses, et haigus taganeb. Pärast pulmi pidanud noorpaar esimeseks kohuseks sirurauda lävesse lüüa. Rakvere linna-arhiivis leidub 1816. a. arve, mille järele linnavalitsus kellelegi Hobbli Toomale kõrtsi lõhutud ukse parandamise, uue kedrapiida ja siruraua kinnilöömise eest 37¹/₂ kop. vaevatasu maksnud („Nädal“ 1925, nr. 30). Rakvere linnavalitsus laskis seega kõrtsigi varustada sirurauaga, muidugi, et siis kõrts rohkem jookjaid kokku tõmbaks.

Enne tähendasin, et Eestis hobuserauad katusel aset leidnud. Pean juurde lisama, et Järvamaa teadete järele

leiduvat hobuseraud taevaski. Kalevipoeg, näe, ratsutanud korra nii kangesti, et hobuseraua kaotanud. Seda hobuserauda võib praegu veel taevas vikerkaarena näha. Kuidas hobuseraud taevasse sattunud ja seal vikerkaare kuju omandanud, jätab rahvas seletamata. Soomlased nimetavad varta ehk Oriioni vööd Kalevi mõõgaks ja pätku Kalevi tuleks.

Paistus arvatakse, et kui keegi tüdruku lapsele vaderiks kutsutakse ja vaderiks mineja enesele paar hobuserauda kaasa võtab, ta enesele õnne hangib hobuste kasvatamiseks.

Leitud hobuseraud arvatakse Eestis õnne toovat, kuid leid on ennejüripäevase aja külge seotud. Alistes lüüakse enne jüripäeva leitud hobuseraud põranda külge kinni, usus, et lõõja sel aastal haigeks ei jää, vaid ta keha kõva on kui kivi. Tarvastus usutakse hobuserauda kaasa mõjuvat, et neiu hakkab poissi armastama. Leitud hobuserauaga tõmmatakse kuuvalgel õöl sedaviisi, et kuu hobuseraua peale paistab, üle selle tee, kust neiu tavalisest käib. Seesuguse hobuserauaga üle tee tõmbamise tagajärg on see, et neiu nimetatud tembu tegijasse hullupööra armastub. Saksamaalgi usutakse, et leitud hobuseraud õnne toob. Eestis pannakse rõhku selle peale, et leitud hobuseraud olgu terve; poolikul, katkisel hobuseraua peal puudub säärane maagiline vägi. Kuidas sakslased terve ja pooliku hobuseraua peale vaatavad, jääb vähe hämaraks. Niisama hämaraks jääb, kas Eestis parem on poolik või terve hobuseraud külvikülmittu panna vilja kasvamise edendamiseks. Saksamaal Geras visati hobuseraud ojasse, tiiki või kaevu, et vesi sealt otsa ei saaks (Am Urquell, II, 11).

Böömis asetub rahva arvamine leitud hobuseraua suhtes teisele seisukohale: maast üles võetud ja kaasa viidud hobuseraud toob õnnetust majasse (J. Grohmann, Aberglaube und Gebräuche aus Böhmen und Mähren, 221). Soomes sellévastu kuulukse arvamist, et leitud hobuseraud õnne toob.

Eestis puutume ometi arvamisega kokku, et hobuseraud võib halbustki tuua, nimelt siisugusel puhul: kui keegi läheb uude kohta elama ja siis pahasooviv isik naelutab sinna hobuseraua 9 naelaga maja või lauda külge, hakkab majas varssi loomi või inimesi surema. Kistakse hobuseraud maja küljest ära, lõpeb surm. Lüüakse hobuseraud selle isiku maja külge, kes hobuseraua varemalt kurjategemiseks teise maja külge oli naelutanud, tuleb surm esimesele naelutajale enesele võõraks.

Nagu selgunud, on usk hobuseraua imetegevasse maailgisesse väkke Saksamaal palju enam arenenud kui meil.

Näib, et hobuseraua-ebausk meile ülepea Saksamaalt on tulnud, sest Eestis ei ole ta talurahva sekka kuigi sügavaid juuri suutnud lüüa; paljud ei tea ta imelikust väest midagi. Peaasjalikult kaupmeeste — sakslaste — kaudu levis hobuseraua-ebausk Eestis ja siin on ta saksa kaupmeeste küljest eestigi kaupmeestele külge hakanud, kes niisama hobuseraua imeväe sisse usuvad kui nende muulased nimekaimud. Oieti ei taha ma väita, et meie päevil peale õnnelootuse igal kaupmehel kindel usk oleks hobuseraua pallaadiumisse; enamik on harjunud hobuserauda muil ärimeestel lävel nägema ja teeb seda moepärast järele, oletades, et kui ta ka mitte õnne, siis ometi ikka mitte kahju ei too.

M. J. Eisen.

Minu mälestused varemast ajast (alates 1851. a.).

C. H. Niggol.

3

Asusin aastal 1870 Tartus kooliõpetaja-ametisse ja võtisin „Vanemuise“ seltsi elust elavalt osa. Mind valiti seltsi kirjatoimetajaks; töötasin siis paar aastat eestseisuse-liikmena J. V. Jannseni ja abipresidendi Oram'i juhatuse ajal. Juba aastal 1869 pidasin ma „Vanemuises“, kui ta alles Tähe uulitsas oli, oma esimese kõne, millele pärast mitu teist järgnes. Ametivennad: H. Beckmann (kooli-juhataja), R. Kallas (pärasine kirikuõpetaja), Georg Köhler (pärasine linna-arst Tallinnas) ja mina harjutasime kvartetilaulu ja kandsime need laulud sagedasti „Vanemuise“ perekonna-õhtutel ette.

„Vanemuise“ selts on tol ajal rahva mitmesuguste ettevõtete edendamiseks oma suure saali tarvitamise loaga ligi avitanud. Suuremad rahva-koosolekud, nagu Põllumeeste Seltsi, E. Kirjameeste Seltsi ja Aleksandri-kooli peakomitee ning abikomiteede koosolekud peeti ikka „Vanemuises“ ära. Mõnigi rahvapidu oli „Vanemuise“ suure aia tarvitamise läbi võimalikuks saanud. Seega ei olnud „Vanemuise“ seltsil tähtsust mitte üksnes oma liikmetele, vaid tal oli suur tähtsus ka rahvale linnas ja maal. —

Olgu siin mõni sõna J. V. Jannseni kui rahvategelase kohta öeldud. Nende meeste seas, kes tõsisel meelel, armastusega ja suure eduga rahva edenemise, vaimlise arenemise ja sisemise elu hariduse eest on hoolt kannud,

seisab Jannsen eesotsas. Tema oli algataja ja põhjapanija, teised töötasid sellel alusel edasi, seda tarvitades, mis juba oli kätte saadud. Temale võlgneb eesti rahvas suurt tänu ja tema austatav mälestus ei tohiks eesti rahva seast iialgi kaduda. Tema oli varema ärkamisaja kõige suurem tegelane, tema töö vili on tänapäevani kestnud, kestab veel edasi ja on kasuks ka neile olnud, kes oma parteituhinas Jakobsoni poolehoidjatena on Jannseni vastasteks saanud. Tema kirjatööd on laialt ja sügavalt rahva sisse tunginud. Ta on rahva tarvetest ning soovidest aru saanud ja on positiivsel alusel neile pakkunud, mis ta on suutnud. Ta käis kristliku ilmavaate põhjal otseteed kõlbuslik-aatelise eesmärgiga ja tarvitas oma tegevuses kohaseid ning vastavaid abinõusid, mis avitasid rahvast ülemale poole tõusta ja mis mitte nende alamaid tungisid ega sundisid ei ärritanud ega tegevusele ei toonud. Ta mõistis rahvale tolleaegsete tarvete järele pakkuda, mida see suutis oma arenemise seisukohalt tarvitada. Tema kõneviis ja toon vastas rahva nõuetele ja sai neile armsaks; tema keel oli lihtne, selge ning rahvakohane ja see avitas suurel viisil tema kirjatööde laialilagunemiseks kaasa. Nendes oli nalja ja tõsist juttu, oli südamele ja mõistusele, oli õpetuseks ja lõbusaks ajaviiteks ikka midagi olemas. Temast võib ütelda, et ta õigel viisil ja põhjal rahvusteadvust ja -tunnet rahva seas äratas. Olgu siin üks näide tema poolt seks tarvitatud abinõudest. Kui laialt loetud kirjanik ja ajalehe-toimetaja oli ta tuttav rahvamees, kellest lugu peeti. Sellepärast laskis ta oma pilti paljundada ja selle alla järgmise lause trükkida: „Eesti mees, jää igas riides ja iga nime all eesti meheks, siis oled sa aus mees oma rahva ees!“ See pilt saadeti ajalehe kaudu lugejatele kätte. Olen oma lapsepõlves suure huviga seda pilti vaadanud, ta on mulle veel tänapäevani meelde jäänud. Et Jannseni töö oli oma kohast vilja kannud, seda avaldas ja tõendas esimene laulupidu, kuna kümme aastat hiljemini, mil vaheajal Jakobson oma negatiivset kihutus-tööd rahva seas edukalt oli teinud, teine laulupidu tema töövilja selgelt ning tunduvalt avaldas. Jannseni kirjatöödest tahan ma siin üksnes paari nimetada, mis iseäralist mõju rahva peale on avaldanud: 1) „Siioni laulu kannel“ kahes jaos, 2) „Sõnumetooja“ seitsmes jaos, 3) „Eesti laulik“. Need raamatud olid rahva seas laialt leida, neid loeti palju, sest nad andsid toitu südmele, vaimule ja meeolule. Esimesest raamatust on mul hea mälestus olemas, sest oma lapsepõlves olen ma palju tema seest

lalnud ja õppinud. „Sõnumetoojast“ ilmus iga aasta üks osa; nad sisaldasid juttusid, õpetlikke tükke ja ka naljakõnet. Suure rõõmuga võeti iga kord igatsusega oodatud järgnevad aastakäigud vastu, sest põnevad jutud ei lõppenud mitte ikka ühes osas ära. Ka teisi Jannseni kirju loeti isuga. Jannseniga ühes oli tema vanem tütar Lydia (Koidula) kirjandusepõllul tegev samal alusel ja sama eesmärgiga. Tema toodetest peetakse lugu, nimelt tema luuletustest. Need on rahva südameid enesele võitnud niihästi tol ajal kui ka praegugi veel.

Jannsenist kui ajalehe-toimetajast räägin ma pärast, kus ma mõne sõna toleaegeest ajakirjandusest ütlen.

„Vanemuise“ selts on oma asutaja, esimese ning kauaegse juhataja hauakünkale mälestuskuju üles seadnud, rahvas pole selle peale senini veel mitte mõtelnud. Nii kaua kui Jakobsoni vaimuvili rahva seas valitseb ja kasvab, ei ole ka loota, et niisugune mõte võiks tekkida ¹⁾, sest Jakobson lõhkus rahva ühendusmeele, mida Jannsen püüdis jalule seada ja alal hoida. Niisama jäävad selle nüüd valitseva vaimu sunnil tähele panemata unustusse ka teised mehed, kes kõlblik-aatelisel põhjal rahva väärtuslikuma külje arendamiseks ja tõstmiseks oma jõudusid ohverdasid.

Reimani mälestussamba lugu näib selle vastu kõnelevat, aga kui asja peale lähemalt vaatame, siis näeme, et see asi just mitte rahva keskelt pole algatust saanud, vaid Reimani isiklikest sõpradest on välja läinud, kes meie vabariigi kõrgemad võimud on. Nende korraldused kannavad enam-vähem ettekirjutavat laadi. Selle tõenduseks olgu järgmine määrus ülemalt poolt: Korraldati, et vabariigi kirikutes määratud pühapäeval Reimani ülistamiseks jumalateenistus peetaks, korjandus ausamba heaks toime pandaks ja Reimani raamatuid müüdaks. See korraldus Reimani ülemaalseks kiriklikuks pühitsemiseks jätab mulje, nagu oleks Reiman kiriklikul põllul usulistes suhetes midagi toime pannud, mis meie vabariigi usuolu edenemiseks ja tõstmiseks tähtis on. Seda ei ole Reiman aga mitte teinud. On ta Kolga-Jaani koguduse truu hingekarjane olnud, siis austagu see kogudus oma kirikuõpetaja mälestust kirikliku pühitsemisega, aga teistel kogudustel üle riigi ei olnud seks mingisugust kohustust ega põhjust. Reimani rahvuslikud teened leidsid tähelepanu koolides ja seltsides üle maa, kus Reimani auks pidusid toime pandi

1) Etteheide tundub asjatuna ja põhjendus otsituna, — oli ju mälestuskuju hõual juba olemas.
E. K. toim.

— muidugi vabatahtlikult. Mis edu rahakorjamisel ausaamba heaks olnud, see on meil teadmata.

Reimani teened rahva kultuuri tõstmiseks on tõesti tähelepandavad; sooja südamega on ta rahva kasuks tööd teinud ja seega rahva lugupidamise ära teeninud, aga tema eelkäijateks on samuti mehi olnud, kes seda vähemalt niisama on ära teeninud, aga neil ei ole nii võimsaid sõpru olnud, kes Jakobsoni vaimu peale vaatamata nende austavaks mälestuseks oleksid samme astunud. —

Nagu juba öeldud, oli esimene laulupüha palju äratust rahva vaimlisesse elusse ja rahvuslikuks edasipüüdmiseks toonud. Nõnda tundsid ka eesti soost üliõpilased Tartus tarvet ühineda ja rahvuslikus meeles ning püüdmises kokku hoida ja seks sellekohaseid koosolekuid toime panna. See-suguste koosolekute algatajad olid: stud. theol. Andreas Kurrikoff, stud. theol. Hugo Treffner, stud. med. H. Rosenthal. Ka cand. theol. Jakob Hurt, tol ajal Tartu gümnaasiumi õpetaja, oli palutud kui vaimline juhataja neist koosolekutest osa võtma. Peasjalikult loeti neil koosolekutel „Kalevipoega“ Hurti seletuste ning juhataste najal. Neil kooskäimistel oli aga lühike vältus. Takistuste tagajärjel läksid nad ikka harvemaks ja lõppesid viimaks umbes aasta järel mõneks ajaks ära, kui mõned osavõtjad elukutse nõudel pidid Tartust lahkuma. Vaheajal oli ülikoolis eesti üliõpilaste arv suurenenud ja tarve ühinemisele kasvanud. A. Kurrikoff ja H. Treffner olid veel ülikoolis, ühenduseidu oli seega veel olemas ja kasvas veel suuremaks koguks välja. Et mul enamad tolaeagsed eesti üliõpilased tuttavad olid, siis võeti mindki ühenduse liikmeks vastu. Alguses ei olnud ühenduse liikmete arv mitte suur, aga ta kasvas aasta-aastalt ikka suuremaks. Käisime määratud õhtutel kordamisi üksteise juures koos, sest ühendusel ei olnud mitte ülemuse luba ja seda pidi seepärast salajas hoidma.

Kõnelesime rahvuslike ja seltskondlike tarvete üle, vahetasime mõtteid päevaküsimuste kohta, pidasime kõnesid, laulsime ja ajasime viimaks ka lõbujuttu. Peasjaks jäi ikka rahvusliku vaimu ning ühistunde kasvamine ja selle teostamine, niikaugemale kui see meil võimalik oli kirjas, sõnas ja teos. Iga semestri lõpul pandi suurem pidulik õhtu „Vanemuises“ toime, kuhu ka vanemad härrad auvõõrastena olid osa võtma palutud, nagu J. V. Janssen, õp. V. Eisenschmidt ja J. Hurt, kui tal võimalik oli osa võtta. Kui ma aastal 1875 abielusse astusin, sain ma J. Kunderilt luuletatud õnnesoovi pulmapäevaks ühenduse

liikmete allkirjadega. Minu omanduses on praegu olemas kaks grupipilti tähtsamaist ühenduse liikmeist ühes seekord vanemate tegelastega. Minuaegseist ühenduse liikmeist nimetan siin neid, kellega ma olen lähemalt tutvunud: A. Kurrikoff, H. Treffner, A. Mohrfeldt, F. Ederberg, R. Kallas, J. Bergmann, P. Undritz, M. Wühner, K. Rosenthal, L. Hesse, M. Jürmann, K. A. Hermann, B. Sperlingk, A. Sperlingk, M. Lipp, J. Kerg, G. Koik, M. J. Eisen, N. Reichardt, J. Kunder, J. Kressmann, F. Buschmann, C. Kroon, A. Mettus, M. Pödder, E. Treffner, C. Baekmann. Aegamööda, kui üliõpilaste arv ühenduses ikka suuremaks läks, muutus ühenduse elu ikka enam puht-üliõpilaskondlikuks koosolemiseks oma sisseseadetega ning kodukorraga üliõpilaste seltsides. Võeti nõuks üliõpilaste korporatsioon asutada teiste olemasolevate korporatsioonide eeskujul järele. Nii-sugusel olukorral ei võinud ma mitte enam ühenduse liikmeks jääda ja lahkusin sealt. Olen pärast lahke kutse peale nende iseäralistest pidudest ja ka E. Üliõpilaste Seltsi 25-aastasest juubelist osa võtnud. —

Üks tähtis samm rahva vaimlises edus oli Eesti Kirjameeste Seltsi põhikirja kinnitamine ülemalt poolt aastal 1871. Tema ülesandeks võeti üldkasulikke raamatuid eesti keeles välja anda, et rahvas otsekohe oma keeles võiks enesele haridust omandada ja mitte enam tarvis ei oleks seda võõra keele abil teha. Asutajate esimene koosolek oli Viljandis veebruarikuul 1873. J. V. Jannseni juhatusel valiti eluaegseks aupresidendiks dr. Fr. R. Kreutzwald, seltsi tegelikuks juhatajaks õp. J. Hurt, tema abideks V. Eisenschmidt ja C. R. Jakobson, kirjatoimetajaks R. Kallas, tema abideks H. Wühner ja C. H. Niggol. raamatukoguhoidjaks H. Beckmann ja tema abideks B. Stern ja Fr. Kuhlbars, laekahoidjaks G. Blumberg ja tema abideks T. Pekk ja J. Kapp. Auliikmeteks valiti J. V. Jannsen ja prof. J. Koeler; võeti ka uusi liikmeid vastu. Üldine koosolek oli sama aasta (1873) juunikuul Tartus „Vanemuise“ seltsi saalis. Juba esimesel koosolekul hakkas selts oma ülesannet ja töökava teostama. Viis lühemat käsikirja oli juhatusel juba sisse antud; kaks neist otsustati esimeses aastaraamatus avaldada (1873). Üks neist oli minu kirjatöö „Mõni sõna tundmusest“. Ka keelelised seletused ja läbirääkimised algasid juba esimesel koosolekul, pandi ka raamatukogule kingituste läbi alus, otsustati oma ja Soomemaa õpetatud seltsidega kirjanduse-vahetusse astuda ja peeti nõu ühtlasi selle üle, missuguste raamatute kirjutamine ja väljaandmine kõige pealt tuleb käsile võtta.

Aastal 1874 ilmus esimene Kirjameeste Seltsi toimetus „Mõistlik rehkendaja“ Rudolf Kallase sulest, millele pärast veel järgnesid: 1) „Ülesannete kogu“ neljas jaos, 2) „Mõistliku rehkendaja“ kõige tarvilisemad õpetused, 3) „Väikene ülesannete kogu“ ja 4) „¹/₂ toopi pähklaid“. Järgneval aastal ilmus minu sulest Kirjameeste Seltsi Toimetus nr. 2 „Vene keele õppimise raamat“, millele järgnesid 1) Vene keele abid raamat K. S. T. nr. 2-a ja 2) Vene keele grammatika K. S. T. nr. 2-b.

Jaanuaril 1875 lahkusid Jakobson ja Kuhlbars eestseisusest ja nende asemele valiti dr. M. Veske ja stud. theol. J. Kerg. Kallase asemele, kes Tartust lahkus, valiti tema senine abi C. H. Niggol kirjatoimetajaks.

Rudolf Kallas oli üks neist väga harva ettetulevaist meestest, kes täie jõu, tahtmise ja hea südametunnistusega oma elukutselist tööd surmatunnini tegi.

Jumalakartlikus perekonnas üles kasvades võttis ta juba väikese poisina nõuks kord kirikuõpetajaks saada. Selle kindla sooviga astus ta Kuresaare linna gümnaasiumi. Aga viimastes klassides tuli ülesaamatu takistus. Rohke lugemise tagajärjel, iseäranis puuduliku tulevalguse juures, jäid ta silmad tõsiselt haigeks, nii et täiesti võimatu oli neid õppimiseks edasi tarvitada. Silmade ravitsemiseks pidi ta koolist välja astuma. See oli suur takistus edasipüüdmisses ja ähvardas tema lootused hävitada. Kui silmad natuke olid paranenud, astus ta Tartu õpetajateseminari, lõpetas selle kursuse ja oli siis mitu aastat Tartus kooliõpetajaametis. Sel ajal võttis ta elavalt osa rahva hariduspüüetest, oli mõjusalt tegev Kirjameeste Seltsis, Aleksandri-kooli asutamise komitees ja ka „Vanemuises“. Aga ta lapsepõlve soov liikus tal alatasa südames; sellepärast astus ta, kui silmad jälle täiesti olid töövõimeliseks saanud, Tallinna gümnaasiumi samasse klassi, kust ta Kuresaares pidi välja astuma. Tegi siis täieliku hariduskäigu põhjal ning lõpul küpsuseksami, astus Tartu ülikooli usuteaduskonda, lõpetas selle cand. theol. kraadiga ja asus siis kohe kirikuõpetaja-ametisse.

Kallas oli kõige südamega oma koguduse hingekarjane ja pidas oma pühamaks kohuseks seda ka kõige pealt olla ja oma kehalist kui ka vaimlist jõudu seks ohverdada. Ta pidas oma ülemaks elu-ülesandeks oma koguduse kui ka kõige rahva väärtuslikuma külje hariduse ja edenemise eest hoolt kanda ja tegi seda siis ka suusõnal ning kirjalikult oma pikal ametipidamise ajal. Tema sellesisuline tegevus oli

õnnistusrikas, sest kõige kindlama veendumusega ja kahtluseta uskudes, et ta tõe põhjal seisab, oli ta oma ametitöös suure armastusega tegev, äratades ja edendades, seletades ja juhatades, ja niisugune südamlilik vaimlik otsekohesus mõjub otsekohe ka teise inimese peale, kes oma sisemise kõrva avab aadetele ja paleustele, mida kõige kõrgemalt poolt meile pakutakse. Seepärast oli ta lugupeetud ja armas kirikuõpetaja mitte üksnes omas koguduses, vaid ka nende juures, kel mahti oli tema kõnesid ja jutlusi kuulda ja lugeda. Tema rohked vaimuanded ja kõneosavus olid tal mõjuvateks abinõudeks tema ülesehitavas töös. Ta armastas soojast südamest oma rahvast ja oli selles veendumuses, et ta just selles oma elukutsetöös rahvale kõige rohkem kasu toob tema sisemise elu tõstmiseks ja ülendamiseks. Kallas ei tarvitanud oma ametit mitte kui piima-andjat lehma, et selle kõrval siis mureta oma huvi, jõudu ning aega kõrvalisteks toimetusteks ära tarvitada, mis omalt kohalt rahvale ka võisid kasulikud olla. Tema tahtis oma andeid ja jõudu, tervist ja aega oma ametikohuste täitmiseks oma südametunnistusega kokkukõlas tarvitada, rahvast kõige kõrgema eesmärgi poole juhatades ja kasvatades. Aga sellepärast on temale enne ja pärast surma etteheiteid tehtud ühekülgselt rahvategelastelt, kellel kõrgemate aadete ja paleuste arusaamine puudus ja kes seepärast nõudsid, et kõik samal alal kui nemad peavad rahva kasuks tegevad olema. —

Ei taha ma siin mitte Kirjameeste Seltsi tööd ja toimetusi lähemalt ega pikemalt kirjeldada; kes seda soovib põhjalikult uurida, see võtku E. K. S. aastaraamatud kätte; seal on iga aasta kohta aru antud, kõik protokollid on neis avaldatud.

Koosolekutel peeti õpetlikke keeleteaduslikke, kasvatus-teaduslikke ja üldhariduslikke kõnesid. Koosolekutele, mida hakatuses 2 korda, 1878. aastast alates aga 4 korda aastas peeti, ilmus rohkearvuliselt osavõtjaid, kes huvitusega ettekandeid kuulasid ja läbirääkimistest elavalt osa võtsid. Toimetuste hulgas ilmus üks tubli raamat teise järele, iseäranis hariduspõllul kodus ja koolis. Need tulid ja täitsid aukusid eesti kirjanduses, mis rahva kultuurilist edu senini olid märksa takistanud, et vaimuhariduse abinõusid oma keeles mitte olemas ei olnud. Ülepea on E. K. S. olemasolemise ajal 84 toimetust ilmunud. Peale selle ilmus iga aasta E. K. Seltsi aastaraamat mitmesuguse sisuga.

Suurt mõju avaldas Seltsi eduka töö peale tema juhataja õp. Jakob Hurt'i isik. Tema oli õiglane, otsekohene

inimene, kelle sisemine elu väliste avaldustega ühte läks. Tal oli põhjalik haridus mitte üksnes teadmiste rohkuse ja mõistuse arenemise poolest, vaid iseäranis just ka sisemise inimese, südamehariduse, kõlbusliku karakteri poolest. Ta oli suurte annetega mees ja toimetas oma arenemiskäiku loomulikul viisil, hüppeid tegemata, külakoolist kuni ülikooli lõpetuseni. Usalduse ning lahkusega tuli ta igaühele vastu, kellel temaga tegemist oli, iseäranis kui hüvid näisid ühte minevat ja otstarve ning eesmärk üldine kasu oli. Tema oli sel arvamisel, et teised temale niisama otsekohele, ilma salamõtteta ja egoistliku püüdmiseta vastu tulevad, nagu seda tema enese sisemise inimese põhiolu oli. Ta ei püüdnud iialgi teist inimest oma vaimlise ülevõimu alla sundida, vaid heatahtlikult andis ta teistele seda, mis temale oli loomu poolest ja hariduse omandamise läbi osaks saanud. Aga seda tema otsekohele, heatahtlikkust, lahkust ja heasüdamlust tarvitasid omakaspüüdjad võimuhimulised ja auahned rahvategelased sagedasti kurjasti oma salaplaanide läbiviimiseks. Hurt lootisnende aususe peale, sai aga säherduste „sõprade“ poolt sagedasti petta. Aga sellegi pärast ei kaotanud ta oma head tahtmist ega mehelikku julgust oma üldistes püüdmistes ega väsinud ära oma töös üldiseks rahva kasuks, ehk küll auahned ja võimuhimulised „rahvasõbrad“ püüdsid tema mõju rahva peale vähendada, teda rahva eeskahtlustades ja tema au ning autoriteeti hävitades. Tema mõju rahva peale on suur olnud ja tema teened selle poolest tänuväärilised. Tema väsimatus ennastalgavas töös, tema hoolsus, agarus, vaimurikkus ja tõsine rahvaarmastus andsid paljudele noortele edasipüüdjatele eeskuju, äratust, tõuget ja kihutust rahvahariduse-tööle. Tema algatusel ja juhatusel omandasid rahva kultuurpüüded õige aluse, eesmärgi ja sihi; tema aus ning õiglane meelsus mõjus äratavalt ja edendavalt nende rahvaliidmete peale, kellel püüdmine oli oma sisemist väärtuslikumat elu ülen-dada ja alamatest vooludest välja saada, mille valitsuse all inimene alatasa ikka sügavamale langeb ja oma inimliku väärtuse poolest tunduvalt kahju saab.

Aga ka Kirjameeste Seltsi rahulisse ja kasulikku tööse tungisid peagi vaen, kadedus, mahakiskumine ja selle tagajärjel lahkumine, ja nimelt just Jakobsoni läbi. Ei oleks võinud küll arvata, et niisuguses üldkasulikus rahvuslikus ettevõttes, kus meie haritud ja asjatundjad mehed ühel meel sooja südamega tegevad olid rahva kasuks, kus asjalikule ja positiivsele tööle alus pandi ja see töö heade

tagajärgedega edenes, võis nii inetu nähtus avaldusele tulla sama rahva liikmete vahel, kes siin ju rahva kasuks püüdsid tööd teha. Jakobson ei võinud seda mitte kannatada, et tema kõrval Eestis mehi oli, kellest rahva seas lugu peeti. Tema tahtis eesotsas olla, tema arvamine ja tege mine pidi mõõduandev olema, tema võim pidi kõikide üle valitsema ja tema mõju igal pool maksvusele pääsema. Seks võttis ta kõik abinõud tarvitusele, kui nad ka alatut iseloomu avaldasid; ka ebatõe tarvitamise eest ei põrganud ta mitte tagasi, kui see soovitud eesmärgile viis. Oma eesmärgi saavutamiseks pidi rahva keskel lugupeetud tege laste meelsus kahtlustatama, nende au maha kistama, nagu oleksid nad vaenulised rahva vastu. See sündis kirjalikult ja suusõnaga, kus aga vähegi näis võimalust olevat kinni haarata. Vaba teed seks muretsetes Jakobson omale ajalehe „Sakala“ väljaandmise läbi. Siin oli sõima mine, kahtlustus ja alatu pilkamine päevakorral kõikide vastu, keda ta arvas oma teel ees olevat. Et lehtede esimesed numbrid mõõdukal ning mõistlikul viisil olid kirjutatud, võeti leht heatahtlikult vastu. Sellel põhjusel võttis ka Hurt Jakobsoni ettepanekul kutse vastu kaastööliseks hakata. Aga kui Jakobson hakkas kiriku ja usu elu peale tungima kõiksuguste halvastegemistega ja kahtlustustega, mis rahvasse paratamata kahjulikult mõjus, siis ei võinud Hurt säärase lehe kaastööliseks jääda, kelle halbu sihte ta muidu oleks pidanud omaks tunnistama ja seega oma südametunnistuse vastu rahvale hädaohtlikus ettevõttes ligi töötama. Ta kirjutas seepärast Jakobsonile „Eesti Postimehes“ avaliku kirja, kus ta seletas, kui kahjulikult säärased ajalehe-artiklid rahva kõlbusesse mõjuvad, ja teatas ühtlasi, et ta seesuguses vaimus väljaantavale ajalehele mitte ei või kaastööd teha. See pahandas muidugi Jakobsoni ja ta kirjutas niisama „Eesti Postimehes“ avaliku kirja Hurtile, kus ta harilikul viisil ennast puhtaks valetas ja ütles, et tema ja Hurti teed minevat nüüd täiesti lahku, et ta Hurtiga enam ei võivat rahvuslikul põllul ühes töötada, et Hurt olevat seesuguse sammu tagajärjel rahva usalduse kaotanud, et aga tema (Jakobsoni) mõju rahvasse mitte ei olevat vähenenud ja et ta nüüd tahtvat näidata, et tema jõud ning võim suurem olevat kui Hurtil.

Nüüd hakkas Jakobson rahva ees Hurti kõigi abinõudega alandama, kahtlustama ja laimama. Muidugi mõjus see arvustusahtrasse massisse ega jäänud Hurti rahvusliku töö ning tegevuse kohta mitte tagajärjeta. Jakobson leidis oma vastastele ka iseäralise nime: „baltlased“, mille

sekka siis kõik rahvaliikmed kuulusid, kes mitte Jakobsoni poolehoidjad ei olnud.

Muidugi mõjus seesugune Jakobsoni teguviis ning meelsus takistavalt ja eksitavalt ka E. Kirjameeste Seltsi töösse ja tegevusse, iseäranis seeläbi, et Jakobson ka siin ennast oma sõprade ning poolehoidjatega ikka vastasrinda seadis, kus see aga iial võimalik oli. Terav ots oli igatahes ikka Hurti peale juhitud. Jakobsoni poolehoidjate arv kasvas muidugi ka E. Kirjameeste Seltsis. Tähtsamail koosolekuil, kus midagi oli läbi viia, aeti neid suurel hulgal kokku, need viisid siis häälte enamusega läbi, mis Jakobson tahtis. Nagu juba eespool öeldud, istus Jakobson nendest lahus nende vastas, nõnda et nad teda ikka silmas pidasid ja võisid enese peale mõjuda lasta.

Jakobsoni sõnakuulelikkude poolehoidjate hulka kuulus ka dr. M. Veske. Veske oli loomu poolest heatahtlik, sõbralik inimene ja tema aated ning püüded olid positiivsel teel, niikaua kui ta inimestega ümber käis, kes samas suunas töötasid. Aga ta karakter oli nõrk ja meelsus kindlusetu. Pealegi oli ta hariduskäik puudulik, mis oma mõju temasse mitte avaldamata ei jätnud. Maakoolist tulnud, oli ta paar kuud Tartu kubermangugümnaasiumis pealtkuulajana klassis, kus ta keele ja teadmiste puudusel mitte ei suutnud ligi töötada. Temast pidi misjonär saama; seks saadeti ta Saksamaale Leipzigi linna misjonikooli. Vist ei saanud ta ka seal mitte asjaga toime, ta astus sealt jälle välja ja jätkas oma puudulikku haridust eraviisil, mis suurte raskustega ühendatud oli nii vaimlisest kui ka ainelisest küljest. Aga teaduste omandamine niisugusel teel on poolik töö, jätab arenemisele siia ja sinna kergestimärgatavaid mulkusi sisse. Pea-asjaks jääb siin ikka eksami jaoks hädatarviliste teadmiste päheõppimine. Seesugune õppimine teeb inimese aga ühekülgseks, annab kitsa vaateringi ja teeb ta isemeelseks oma arvamistes, iseäranis veel, kui peab üksnes raamatuist õpitama, ilma asjatundja seletajata, mis aineliste abinõude puudusel ja teiste takistuste tagajärjel enamail kordadel ikka nõnda on. Viimaks pääsis Veske ülikooli ja omandas mõne aasta järele dr. phil. aukraadi.

Olen Veskega mõnda aega tema Tartusse tulemise järele läbi käinud. Elasime samas uulitsas teineteise lähedal ja olen seepärast tema iseloomulisi külgi lähemalt tundma õppinud. Aga kui Jakobson oma hävitustööd algas, siis ei suutnud Veske oma iseseisvusetu loomuga ega kindlusetu meelsusega oma positiiv-aatelist teerada kinni pidada

ja langes Jakobsoni alaväärtusliku hüpnoosi alla ning muutus oma nõrga tahtejõu kui ka karakteri läbitöötamatuse tagajärjel Jakobsoni sõnakuulelikuks käskjalaks, nagu teisedki arvustusvaesed ja kindla eesmärgita inimesed. Oma endised sõbrad ja meelsusepooldajad jättis Veske nüüd maha ja töötas igal pool Jakobsoni mõju all nende vastu. Aga nagu ma juba ütlesin, oli tema hingeolu hakatusest peale õrnemale alusele rajatud, ja niisugune radikaalne pööre, mis nagu kergemeelsuse märk oli, ei jätnud oma mõju tema sisemisse ellu-ollu avaldamata. Ta häbenes oma varemaile tuttavaile ja sõpradele vastu tulemast ja pöördus ikka silmad maha lüües kõrvale. Tema sisemise elu tagurpidi-minemisega halvenes ka tema välimine elu ja kannatas tõsine töö. Ta pidi ju oma meistri poolehoidjaid korjama; seepärast püüdis ta niipalju kui võimalik maameestega kokku saada, neid linnas igal pool üles otsida kui ka oma korteris vastu võtta ja nende kallal kihutustööd teha oma meistri kasuks. Tema töö oli nüüd enamasti nõndanimetatud „Bauernfängerei“, s. o. talupoegade püüdmine oma võrku. Peaasjalikult selleks kulutas ta nüüd oma huvi, aega ja tööjõudu. Ka E. Kirjameeste Seltsis töötas ta selles vaimus edasi, mida kauemini, seda karedamini. Viimaks, kui Hurt oma poolehoidjatega olude sunnil seltsist välja astus, avaldas ta nende jumalagajamiseks trükis raamatu moel sõimu- ja laimukirja, kus nende kuritööd olid üles tähendatud ning kõige kibedam sapp nende vastu välja valatud ja kus ta nad viimaks nende kuritööde karistuseks, Hurtiga eesotsas, Siberimaale saatis. Aga selle raamatu iga oli õige lühike: tema müümine keelati ära, nõnda et ta rahva sekka välja laguneda ei saanud.

Kahju sellest mehest, et ta seesuguse negatiivse vaimu võimu alla sattus, kus tema parem inimline olu hävis. Ta oleks võinud kirjandusepõllul rahvale palju rohkem kasu tuua. Et ta keeleteadusepõllul võis tööd teha, seda näitavad tema keeleteaduslikud ettekanded E. Kirjameeste Seltsis ja tema sellekohased kirjatööd, iseäranis tema „Eesti keele healte õpetus“, mis tema teravast kuulmisest tunnistust annab. Ka on ta luuletusi loonud, mida tänapäev rahva seas hea meelega loetakse ning lauldakse. Omal ajal oli ta mulle lugupeetud sõber ja käis minu perekonnaga läbi. Seepärast ei olnud see mulle kogunisti mitte ükskõik, kui ta sel viisil minust lahkus ja oma meistri hüpnoosi all minu vastaseks muutus.

E. Kirjameeste Seltsi töös hakkas Jakobsoni mõju iseäranis avaldusele tulema, kui Veske ja Jakobson olid abi-

juhatajaks valitud, nõnda et Hurti mõlemad abid seltsi juhatuses tema isiklikud vastased olid.

Ehk küll „Sakala” ülemalt poolt kaheksaks kuuks kinni pandi, läks tema uuesti-ilmumise järel laimamine ometi endist viisi edasi, ka E. Kirjameeste Seltsi vastu (1880. aastaraamatu ja tema toimetaja kohta). Nende laimuste ja tõemootustuste vastu kaitsis ennast seltsi eestseisus, aga Jakobson jäi, nagu ikka, oma valearvamiste juurde. Mitte kõne all olev asi ei olnud temale tähtis, vaid pea-asi oli seltsi juhtivate isikute kahtlustamine ja nende vastu umbusalduse äratamine — nende kõrvaldamise otsustabega. Jah, ega Jakobson enne ka rahule ei jäänud, kui see oli sündinud.

Augustikuul 1881 pani Hurt E. Kirjameeste Seltsi juhataja ameti maha. Ta tegi seda kirjalikult, sest et ta isiklikult ilmuda ei saanud — surmajuhtumuse pärast perekonnas. Oma lahkumise põhjuseks nimetas ta oma asumise Peterburisse — Eesti Jaani kiriku õpetajaks, nõnda et sealt kaugema maa tagant võimalik ei olevat juhataja kohuseid endisel viisil täita. Sel puhul valiti Hurt seltsi aupresidendiks. Hurtiga ühes pani suurem osa juhatuse liikmeid oma kohustused maha. Nüüd tuli juhatuse uuesti valida. Koosoleku ajal võeti hulk Jakobsoni poolehoidjaid vastu; nendele anti nüüd valimisõigus, nõnda et valimiste tulemuste üle ei tarvitsenud kahevahel olla. Jakobson valiti häälte-enamusega E. Kirjameeste Seltsi presidendiks. Valimiste järel teatasid endised eestseisuse liikmed ja enam kui 20 lihtliiget, et nad E. Kirjameeste Seltsist välja astuvad. Ka akadeemik Wiedemann saatis, kui ta seesugusest muudatusest seltsis oli teada saanud, seltsi poolt temale antud auliikme-diplomi tagasi. Järgmisel koosolekul tühistati Hurti valimine seltsi aupresidendiks Veske ettepanekul, sest ta olevat seltsi laimanud (ajalehes).

Aga Jakobsonil ei olnud mitte seda õnne kauemat aega seltsi juhatajaks olla: ta suri juba järgneval aastal (1882). Tema järel valiti Veske seltsi juhatajaks. Ja kui Veske 1887. a. Kaasani linna ülikooli professoriks määrati, valiti Hugo Treffner Kirjameeste Seltsi juhatajaks.

Hugo Treffner oli tegev ja virk inimene. Teda oli igal pool näha, kus midagi ette võeti. Igatühega võis ta tegemist teha, tema iseloom oli seks nii päinduv ja järeleandev. Lahkus, vähemalt välispidi, oli tal ikka käepärast tarvitada, aga mõtete vahetuses võis ta õige ägedaks minna ja isemeelselt oma arvamise juurde jääda. Et ta

igatühega sõbrustas, igaühele lubadusi tegi, mida ta aga väga sagedasti täita ei suutnud, iseäranis ka sõnapidamise suhtes, sellepärast ei võinud teda tema avaldustes mitte täiesti usaldada, sest ka ebatõe tarvitamisest ei põrganud ta mitte tagasi, kui seda tema plaanide läbiviimiseks tarvis oli. Samal viisil võis ta ka vastuseisvate pooltega läbi käia ja igal pool omane olla. Tal olid oma eesmärgid, mida ta püüdis omal viisil kätte saada. Tema kohanes ikka asjalooga ja olutingimustega. Kui õpetaja-ameti kandidaat istus ta kord nendega, kes teda kiriku-õpetaja-ametisse tahtsid valida, restoranis sõbralikult laua ümber, kus siis lõbusasti juttu vesteti. Kui nüüd maa-mehed, muidugi naljatades, selle kohta märkusi tegid, kuidas säherdune lõbus mees kantslisse sobib, ütles ta: „Niipea kui ma talaari selga tõmban ja kantslisse astun, olen ma täiesti teine mees.“ See iseloomustab tema kerget painduvust ümbruskonna olude ja tingimuste järele.

Olin Hugo Treffneriga juba sest ajast saadik tuttav, kui me esimese üliõpilasühenduse liikmed olime. Tema oli seal kõige agaram tegelane, kõnemees, vaidleja ja korraldaja. Et ta ise oli saksa korporatsiooni „Rigensis’e” liige olnud, siis tundis ta üliõpilaste korporatsioonielu ja võis sellepärast ka pea-nõuandja alla üliõpilasühenduse elu korralduses, kodukorra ja põhikirja väljatöötamises. Treffner oli lõbus seltsiline; ta püüdis igal pool aidata, kus see tal võimalik oli. Rahva kasuks tahtis ta tööd teha ja on seda oma kooliga ka teinud, mis õigel ajal ilmale tekkis ja eesti poistele, keda vanaduse pärast gümnaasiumidesse vastu ei võetud, võimaluse andis haridust jätkata ja tublideks meesteks saada. Ta oli vähemalt välispidise näo ja kõne järele omal ajal Hurtti poolehoidja, niikaua kui see tema plaanidele vastas ning kasulik oli; aga see ei keelanud teda ka Jakobsoniga ning tema poolehoidjatega sõbrustamast ja nende seisukohalt Hurtti vastu üles astumast. Seepärast leiame ta ka Jakobsonlaste poolt E. Kirjameeste Seltsi juhatajaks valitud olevat. Just samasugust osa etendas ta ka Aleksandri-kooli asjus.

Aga E. Kirjameeste Selts, kes vaheajal omale Jaama uulitsasse oli maja ostnud, hakkas kangesti tagurpidi minema. Seltsiliikmete arv, mis uue voolu valitsuseletuleku ajal kihutuste ja võitluste tõttu üle tuhande oli tõusnud, langes jälle peagi üle saja liikme peale, kui võitlus-himu ja võimuhimu olid rahuldatud ja tublimad mehed, kes suutsid seltsi elu ning tegevust aja- ja asjakohasel kõrgusel hoida, temast olid eemale jäänud. Hugo Treffner

astus peagi juhatusest tagasi ja tema asemele valiti E. Kirjameeste Seltsi juhatajaks K. A. Hermann. Hermannini osaks anti saatuse poolest Eesti Kirjameeste Seltsi hauda kanda. Aga see ei olnud mitte tema süü ega hooletuse läbi tulnud. Koosolekud, milledest juba Treffneri juhatuse ajal väga leigelt osa võeti, jäid nüüd pikkamööda täiesti ära, sest et osavõtjaid ei olnud. Aruanded ülemale poole jäid mitu aastat saatmata, sest ei olnud ju midagi tehtud, millest aru anda. Sellepärast andis riigivalitsus viimaks 1893. aastal käsu: seltsi põhikirja mittetäitmise pärast sulgeda.

Säärasel halatsetaval ja kurval viisil lõppes siis see üliväga tähtis asutus, milles omal ajal tublimad rahvapojad suure vaimustuse ning armastusega olid oma tööd rahva sisemise väärtuse tõstmiseks alanud ja kümme aastat õnnistusrikkalt edasi teinud. Ja kui me nüüd küsime, kes oli E. Kirjameeste Seltsi hävitaja, siis ei ole mul siin midagi juurde lisada, kui aga seda meelde tuletada, mis selle mehe kohta eespool juba öeldud, kes hädaohtliku hävituslaviini veerema pani „rahva-armastuse“ näol, rahva „eluparanduse“ otstarbeks. See laviin veereb ikka edasi meie rahva seas ülemast kuni alamani, sest et talle takistusi ei tehta, vaid tema mõju veel suurendatakse. —

Et mul ka ajalehtedega ja nende toimetajatega on kauemat aega tegemist olnud, siis olgu siin ka nende kohta mõned mälestused üles tähendatud.

Esimene ajaleht, mida ma olen lugenud, oli „Pärnu Postimees“, mida J. V. Jannsen Pärnu linnas Bormi väljaandel toimetas. See oli tol ajal loetavam leht rahva seas, sest „Talurahva Postimehel“, mida samal ajal Vändra õpetaja K. Körber toimetas, ei olnud suurt tähtsust. Jannsen mõistis oma kirjutistes rahva huvidele vastu tulla ja neile oma lehte keele ja kirjeldusviisiga armsaks teha. Ta näitas, et ta oli mitte üksnes anderikas rahvakirjanik, vaid ka tubli ajakirjanik, kes oma lugejate tarbeid mõistis rahuldada. See mõju rahvasse kasvas veel, kui Jannsen oma lehte „Eesti Postimeest“ Tartus välja andis. 1874. aastast peale olen ma „Eesti Postimehe“ kaastööline olnud. Lugejate arvu kasvamisega läks ka leht suuremaks ja seisis eesti kultuuri edenemises eesotsas, sest kõik tähtsamad avalikud teadaanded, sündmused, läbirääkimised ja õpetlikud kirjatükid avaldati temas.

„Eesti Postimees“ suutis aastate jooksul rahva seas rahuliselt positiivset, ühesehitavat tööd teha; aga asi muutus, kui Jakobsoni „Sakala“ hakkas ilmuma. See oli nüüd

Jakobsoni vaimu, meelsuse ning karakteri järele iseenesest mõistetav, et „Eesti Postimees“ „Sakala“ kõrval ei tohtinud täisõiguslikult olemas olla ega rahva seas lugupidamist leida, igatahes pidi ta maha surutama ja rahva seas oma usaldust kaotama. „Sakala“ pidi etteotsa tulema, tema hääl ning mõju pidid kõikide üle valitsema, tema arvamised ning määrused pidid olema üle maa ainumaksud, üksnes tema ütlused ning arvustused õiged ning rahvale kasulikud. Ja oma harilikke abinõusid tarvitades läks see tal viimaks ka korda, nii kui teisedki lõhkumis- ja mahakiskumis-tööd. „Eesti Postimehe“ toimetaja tähtsus, au ja usaldus hävitati rahva ees, teda tehti rahva vastaseks ja ära-andjaks.

(Järgneb.)

Kirjanduslik ülevaade.

Eesti ja Soome üliõpilaskondade hõimualbum I. Tartus 1926. 210 lk.

Möödunud sügisel Tartus peetud Soome-Eesti üliõpilaskondade hõimupäeviks ilmus trükist esimene hõimualbum, mille väljaandmise mõte tekkis Helsingis — I Soome-Eesti üliõpilaspäevil aastal 1925. Et järgmised üliõpilaspäevad Tartus otsustati pidada, siis jäi loomulikult ka albumi väljaandmise teostamine Eesti hoolde. Selle ülesande võtsid oma peale Eesti üliõpilaskond ja Tartu Akadeemiline Hõimuklubi.

Esimeste Soome-Eesti üliõpilaspäevade vastava resolutsiooni põhjal otsustati albumis kirjutisi ainult ühel keelel avaldada. Et aga avaldused mõlemal vennasrahval kättesaadavad ja loetavad oleksid, selleks on kirjutised varustatud vastavate seletuste ning märkustega joone all. Märkused on igas kirjutises nummerdatud. Tõlkeis on tarvitatud samu sõnavorme, kuid kordumisel võivad vormid ka lahku minna ja joone alt võib leida ainult sõnatüve tähenduse, kuna sõnavormide eritlemine peaks enesestki selge olema soome ja eesti keele suure sarnasuse tõttu. Nagu albumis avaldatud artikleist näha, on need enamusest eesti haridus- ning seltskonnategelastelt ja üliõpilastelt. Üksikuile autoreile on keele suhtes vabaduski jätetud, nagu näit. Joh. Aavikule.

Album on üldiselt sümpaatlik, kirjutised pole just pikad ega „teaduslikud“, kuid üldmuljelt oleks võidud siiski aktuaalsemat, elulisemat saavutada. Ent arvestades seda, et toimetus ainult lühikest aega enne albumi ilmumist tööle sai asuda, on seegi seletatav. Mis puutub välimusse, siis on see lihtne, kuid meeldiv. Mitmesugused pildid elustavad teksti tunduvalt.

Toimetus on kõigiti solidaarselt ja hästi talitanud, kui avab lugejale teksti Eino Leino pateetilise luuletusega „Vapaa Eesti“.

Esimeses ja pikemas, sisukamas artiklis („Soome-Eesti lähenevise reaalpoliitilistest sihtjoontest“) avaldab J a n T ö n i s s o n

mõtteid Soome silla ehitamisest ja selle reaalseid võimalusi ning edaspidiseid väljavaateid. Autor tähendab, et „rahvaste vahekorrad arenevad vastastikkuse alusel“. Ja Soome-Eesti lähenemist näebki Tõnisson peamiselt just tulunduselu alal, rahvusliku julgeoleku küsimuses ja kultuuriküsimustes. Autor on oma mõtteavaldusis õige temperamentlik ning langeb kohati asartigi. Seda just keeleuenduse-küsimuses. Igatahes Tõnissoni viimasesse puutuvad arvamised on liiga romantilised ja teostumatud. Kuid meil leidub teisigi, kes hõimuküsimuses liiga kaugele lähevad ja ühise Soome-Eesti ühisriigi olemasolu kunagi tahavad näha. See ent on võimatu. Kumbki rahvas on erinevais tingimustes arenenud, kummagi olukord ja temperament on erilaadiline. Võib juttu olla vaid heast sugulusest, suhtumisest Soomesse-Eestisse, aga mitte mõlema rahva ühtesulamisest.

Albumi sisukamaist artikleist on veel Joh. Aaviku „Soome-Eesti hõimlus ja keeleuendus“ ning Villem Ernitsa „Hõimutöö põhiküsimusi“. Esimeses artiklis vaatleb autor küsimust, missuguses ulatuses oleks võimalik soome ja eesti keelt lähendada. See on hoopis vastandiline Jaan Tõnissoni samale küsimusele. Ühiskeel kui niisugune on absurd. Mitte ühiskeel, vaid keeleuendus peab lähendama vennasrahvaid, nagu see Skandinaaviagi rahvaste juures lähendajaks, kindlamate sidemete loomiseks olemas. Villem Ernits käsitleb oma nimetatud artiklis hõimutööd üldse, selle mõisteid, aluseid ja võimalusi. Artikkel on, nagu juba tähendatud, üks paremaid. Ta sisaldab tõekspidamis-väärilist materjali hõimurahvastest, nagu mordvalastest, votjakitest, ostjakkidest j. p. t. Villem Ernitsa teine artikkel — „Soome-Ugri hõim ja karskusküsimus“ — on jällegi „imelik“. „Imelik“ just selle poolest, et autor tahab hõimuküsimuse karskuse teenistusse viia. Kui palju see on oluliselt teostatav, on küsitav, väga küsitav.

Peale nende, üldise ja laiaulatusliku tähtsusega artiklite on veel teisigi samailmelisi kirjutisi, nagu Józef Faragó: „Viestejä Toonavan mailta“, Ilias Bey Bragon: „Tuurani liikumine Türgis“ ja teised.

Kirjandusse puutuvaid kirjutisi on August Annilt ja Fr. Tuglaselt. Esimene tutvustab albumi lugejaskonda Soome kirjanduse viimasemate toodetega. Fr. Tuglas annab aga lühikese, kokkuvõtliku ülevaate meie kirjandusest.

Albumis ei puudu ka memuaariline osa. Sel alal on õieti huvitav M. J. Eiseni kirjutis „Esimene teineteisele lähenemine Soome ja Eesti üliõpilaste vahel“. Teistest samasisulistest kirjutistest oleksid mainida Rich. Janno: „Lõikeid „Eesti Hindreku“ kroonikast“, P. Voolaine: „Lutsi ja Koiva-maarahvad“, Hõimleja: „Muljeid mullusest Soomest“ j. t.

Soome ja meie üliõpilaste ja nende tegevuse, liikumise ning rühmituse vaatlusele on pühendatud terve rida artikleid.

Nii näiteks annab ülevaate Soome üliõpilaselust Tauno Jalauti neljas artiklis, meie üliõpilaste elust aga Hugo Kukke, A. Lill, E. Päss j. t. Soome-Eesti I-sist üliõpilaspäevist kirjutavad L. Kangur ja E. Parrika. Ülevaate hõimutööst meie koolinoorsoos avaldab Paul Kanarik.

Peale nimetatud ja nimetamata kirjutiste on albumis veel järgmiselt luuletajailt luuletusi: Eino Leino, M. J. Eisen, P. Voolaine ja V. A. Korkenniemi.

Kuigi Soome-Eesti üliõpilaskondade I hõimualbum on osaliselt ametlik, ei saa salata ta väärtust ja mitmekesisust. See on raamat, mis igale haritlasele pakub palju lugemisväärlist. Üldise sisuga artiklid on asjalikud. Ent tulevaste albumite väljaandmise juures peaks arvestatama, et tegelikule kultuuritöö platvormile asumine on tähtsam. Esimeses albumis on juba tarvilisel määral hõimutöö mõisted fikseeritud, samuti üliõpilaskondade elu.

K. Ehrmann.

Richard Roht: **Imelikud juhtumused Tatriku alevis**. Pilkejutt. Kirjastus-Ühisus „Looduse“ kirjastus 1926. a. 68 lk. Kaas R. Kivitiit.

Ei või öelda, et eesti kirjandus, võrreldes ta jutustava proosa teoste teiste liikidega, oleks rikas pilke- ja naljajuttudest. Kuigi meie sündmusrikas minevik nii palju on pakkunud tänulikku ainet naljapalade loomiseks, on seda ainelist avarust suudetud kasutada väga vähe. Bürokraatlik Vene tsensor ei annud päevalget töödele, milles ta nägi maksva korra tegelaste karikeerimist ja ironiseerimist. Ja nii jäi naljajuttudeks väga piiratud aineala. Ainult tigidad ämma-eided, mannetud väimehed, hajameelsed kosilased ja muud sarnased juhtumused rahva elust võisid saada käsitlus-esemeks.

Meie tähtsamad naljajuttude loojad, Eduard Wilde, August Kitzberg ja hilisemal ajal Oskar Luts ongi võtnud praegumainitud aine alast oma humoristlikkude palade süžeed. Nad käsitlevad neid aga igaüks peaaegu erilaadiliselt. Wilde jutustused sarnanevad filmiga, millesse koondatud rida suuremaid üksikest väljakasvavaid äpardusi ja mille abil siis püütakse naeruvääristada teose tegelasi, kuna nende minevik enam-vähem uduseks jääb. (Näiteks: „Arapõletatud peigmehed“, „Vigased pruudid“ jne.) Kitzberg ja Luts aga jätavad filmi trikid kõrvale ja püüavad leida mingisuguseid esilekutsuvaid episoodide harilikust vaigest reaalelust, jutustades lühidalt ka eelugusid, mis on asetanud tegelased koomilisesse situatsioonesse.

Richard Roht aga on loonud sünteesi mõlemast jutustuse moodusest. Ta on koondanud rea kinolikke juhtumusi, asetades nende ette tõenduseks ja põhjenduseks tegelaste kirjeldavaid iseloomustusi ja muid lookesi nende minevikust.

„Tatriku alev asub kaugel maa südamas. Laia ilma on siit keeruline pääseda ja ka lai ilm ei pääse nii kergesti Tatriku.“ Ainus sideme pidaja välisilmaga on postimees, kes veab Tatriku rohke viina kui posti. Ja õieti viinale võlgnebki Tatriku alev oma olemasolu: ta sai alguse kõrtsist, kus ilhest otsast müüdi õlut, teisest „kroonu monopolkat“. Selles kummalise minevikuga alevis elab rida erineva ilmavaate ning iseloomuga isikuid, kes kõik arvavad endid teadlikud ja haritud kodanikud olevat, kuid on seda ainult hanejalgades.

Tatriku apteeker „Peet Tolmats kirjutab oma nime Peter Tolmaz, ta on nimelt veel vanade kadakate tõugu, ning et ta uut aega põlgab, siis on aeg ta ka siia Tatrikule kokku pressinud kui vana kortsulise sidruni. Tema on ainus Tatriku tõeline saks. Ta loeb „Dorpater Zeitungit“ ning postkontori ülemat ta enese väärliseks ei pea. Viinale ta armu ei anna.“

„Teiseks ajakirjandusliku elu jälgijaks on postkontori ülem Arnold Aisapuü, küllaltki veel noor ja väimline alevi haritlane.

Aisapuu loeb kõige enne läbi õnnetused ja kuritööd, siis spordisakonna ja siis tantsust. Õnnetused ja kuritööd olid — imelikud juhtumused, mis Tatriku igavuses ja ühetoonsuses iseäranis väärtuslikud. Spordisakond täheindas Aisapuule — rekorde, mida temagi oleks tahtnud võtta, et kuulsaks saada. Tants aga oli pikantne, — see oli plastika, mida Aisapuu linnades küllalt nautida ei jõudnud, kui vähegi võimalik: sa taevake, peaaegu alasti ilus naisterahvas keerleb su ees kaks-kolm tundi järgimööda, näidates end igasugustes veetlevates poosides. Milline jumalik kunst!

Kolmandaks tähelepanuväärivaks tegelaseks Tatrikul osutub kaupmees Unipää, kes on jõukam alevi kodanik, sest et ta hästi oskab äri teha „eluveega“. Tema vaimline amplituud on täielik kontrast ta tõesedale füüsilisele isikule. Ajalehest loeb ta ainult kuulutusi ja katsub sealt uurida, „kus hobuseid varastatud, kus kaloss kaotatud, kus kirju kana leitud või kus koguni odavasti müüa kolm vana heeringapütti“.

Tatriku seltskonna koorekihti kuulub ka masinaparanduse-töökoja omanik, noor optant Peterburist, Voldemar Voorus. See on läbi ja läbi ratsionaalne inimene ja ei usu muud kui tehnilisi imesid.

Tema vastandi ja Tatriku alevi vaimlise modernsuse tipu moodustab rätsep Andres Antvärk, „kelles kõiksugused moodsad „ameerikalikud“ vaimunähtused leiavad elavat vastukaja ja ülikirglikku poolehoidu“. „Ta põeb seda haigust, mida põeb üks jagu rätseppi: ta põlgab oma ametit ja tahab olla professor, kunstnik või suur rahvategelane. Et tal puudub professori haridus ja kunstniku peenestundlus, siis satub ta suurtel vaimuväljadel, mida ta ikka ja alati tahab harida, tihti valevagudele, ning kurjad inimesed ütlevad, et rätsep Antvärk on natuke napakas.“

Lugedes „ameerikalikku“ ajakirjandust satub Antvärk ootusse imede ilmumise üle Tatrikul. Aga et teised teda sellepärast ohtralt naeravad ja pilkavad, ärritub ta koledasti. Kord peale niisugust ärritust levib alevis teade: rätsep Antvärk on haigustunud. Peagi seltsib eelmisele sõnumile teine: Antvärk on surnud. Peetakse matust ja surnu maetakse maha. Varssi vallandub alevi naisperes jutt, Antvärk pole õigel viisil surnud, ta naine ja ämm olevat süüdlased. Jutt leiab aina kinnitust, kui ühel lähemal ööl viimased öörõivais suure kisaga tänavale jooksevad, — „kadunuke tulnud neid kimbutama“. Järgmisel ööl tabab sama saatus apteeker Tolmazit. Poolalasti jookseb ta Unipää juurde rätsepa kohutava kaju eest peitu. Ühel hommikul aovalgel külastab kodukäija ka kaupmees Unipääd ja viib selle korterist ahju alt kaasa suurema rahasumma. Peale seda juhtumust kostab ühel ilusal keskpäeval alevi ida poolt osast kole pauk, nagu kõuekärगतus ja läbi alevi libiseb valges rüüs surnud rätsepa kõhn kaju.

Voldemar Voorus, kelle poole ehmunud alevielanikud pöörduvad, võtab asja lahenduse oma kätte. Peagi hargneb saladuse sõlm. Antvärk ei ole mitte surnud, vaid elab. Kui tema kirstuga kuuri viidi, nagu ta enne „surma“ soovinud, lükanud ta kirstu silmakirjaliselt naelutatud päetsilaua eest, pugunud välja ja asetanud oma asemele varemini selleks valmis pandud puukuju. Ise aga pugunud puusepp Nüri poole rettu, kust käis aeg-ajalt kaaskodanikke kollitamas. Varastatud rahaga olnud tal kavatsus välismaile põgeneda. Enne aga kui ta oma viimast kavatsust saab teostada, tabatakse ta võimude poolt.

Olen meelega pikemalt peatunud jutustuse sündmustiku ja tege-
lastüüpide juures, et tähistada nende karakteristikate mitmekesisust
ja näidata, kui palju häid eeldusi on sel ainel ning tüüpidel lõikava
pilkejutu moodustamiseks. Ei või öelda, et Roht neid eeldusi kasu-
tades oleks loonud siin midagi pikantset ja t a b a v a huumori roh-
ket. Igatahes üle keskpärasuse see Rohti novell ei küüni.

Silmatorvakavs puuduseks osutub see, et autor pole ainet küll-
lalt läbi töötanud, läbi mõelnud. Ta kujutuses on üksikasjad olnud
veel kristalliseerumisstaadiumis, kui ta neid on sõnastanud. Seepärast
kannab jutustus paiguti õige amorfset ilmet. Tüütuks lähevad au-
tori enese kordamised eelmärkusega „nagu eespool juba öeldud“.
Eriti ohtrasti leidub neid enese kordamisi jutu alul, kuid ega nad
lõpugi pool ei puudu, olgugi et neid on seal vähem. Nii näiteks
esineb teise peatüki alguses esimeses neljas lauses terveni kolm kor-
rutamist. Väidetud puuduse tõenduseks olgu esitatud mainitud
tsitaat:

„Nagu öeldud, vähe oli Tatrikul inimesi, kel postisaadetistega,
tähendab ka ajalehtedega, tegu. Kuid neid siiski leidis. Üht nend-
dest, herr Peter Tolmazit, on ülal juba mainitud. Herr Peter Tol-
maz luges, nagu öeldud, „Dorpatier Zeitungit“, millega ta väga
rahul oli.“

Teiseks ei saa jätta mainimata osalist kahvatust ja värvipuud-
ust tegevustikus. On ju pilkejuttudes eriliselt tähtis just koomi-
liste situatsioonide edasiandmine teravasti nähtult ja huumorirohkelt.
Paiguti on Roht siiski loonud kaunis huvitavad ning tabavad
tegevusepisoodid (näiteks neljas peatükk). Samuti on ta püüdnud
neid „imelikke juhtumusi“ esitada uskumiväärilises valguses. Pisut
ebamäärasena ja põhjendamatusena tundub asjaolu, et Voldemar Voo-
rus, see julge ja südikas mees rätsepa haua ja kirstu salajasel ava-
misel, koguni elektrilambi valgusel ära ei tunnud, et inimese asemel
lebab kirstus kollaseks värvitud puukuju.

Mainitud puuduste ja väljatöötamatuse pärast jääb teos kahva-
tuks, kuna tal nii aktuaalse aine tõttu, nagu seda on meie tänapäeva
sensatsioonilise ajakirjanduse piitsutamine, oleks häid eeldusi sära-
vaks pilkejutuks.

Arno Raag.

Aleksander Antson: Kolgata. Draama kolmes vaatuses.
„Aktsooni“ kirjastus Tartus, 1926, 54 lk. Hind 125 mk.

A. Antsoni nimi on tuntumaid noorte kirjanikkude peres — küll
on ta esinenud kirjandusõhtuil, üksi ja teistega, küll avaldanud lü-
hemaid palu ja katkeid oma teostest, küll organiseerinud noorte
kirjanikkude rühmitusi. Viis aastat tagasi loodi kunstirühmitis
„Religioon“, tema oli selle hing, tänavu on tekkinud „Aktsoon“,
muidugi on tema seal jälle peategelane.

Ta püüab tuulutada meie kirjandust teatud tõdede avalda-
mise ja kuulutamise. Ta püüab opositsioonis olla tänapäevaga.
Ägedat kallaletungi talle pole olnud, kuid inimlikke väiklusi ja
sallimatust küll.

Kindlasti on Antsonil palju energiat; seda on ta kulutanud
peale kirjanduse rohkel määral spordile — on teotsenud spordi-
instruktorina ja spordivõistlejana. Viimasena käinud isegi Pa-
riisis paar aastat tagasi. Aga kirjanduslikustki tõrjusest pole ta

ilma jäänud: läinud aastal oli ta üks neist noorkirjanikest, kes said kultuurkapitalist toetust.

Noorte kirjanikkude seas on Antson ainsam draamakirjanik, senini pole tal võistlejat olnud — see asjaolu on muidugi tema kasuks. Üle kümnekonna aasta on ta kirjutanud draamasid, kahjuks on jäänud need käsikirjadesse. Küllap ei leidu neile kirjastajat teatud tendentsi pärast. Ei jää muud üle kui ise kirjastada. Sedaviisi on ilmunud „Kolgata“, ilmumas aga draama „Vennad“.

„Kolgata“ — draama kolmes vaatuses — on Antsoni teine iseseisev raamat. Esimesena ilmus ühevaatuseline draama „Lapsed“, mis leidis üldise poolehoidu; sellega saavutati Antson enesetunnustuse. „Kolgata“ on ulatuselt laiem ja sisult mitmekesisem kui „Lapsed“, kuid kas tal on ka eelmise kompaktsust ja kunstiväärtust, on kaheldav.

Antsonit on huvitanud kõnesolevas peamiselt kaks teemat: peategelase Valteri, revolutsionääri, isiklikud kannatused ja kaitsepolitsei ebainimlikkus ning julmus. Nii siis: Kolgata — kannatustee — käib esimese teema kohta, teine on sellele raamiks. Valik on lugupidamisväärne. Ent kuidas see on saanud sündmustikuks, kuidas see on ära jutustatud, see on eriküsimus.

On olemas ühe kaitsepolitseiniku kodu: Seda ümbritsevad kindlad müürid, väravad on lukustatud, väljas valvavad vahid. Siia põgeneb tagaajajate eest revolutsionäär!! Ta ei tea, et see orülesseatud lõks, et sõber, kes teda siia toob, on äraandja, provokaator; ta usaldab liiga palju oma sõpra, kes on aga juba ammu tuntud ebainimliku inimesena.

Ta siiatoomise tagamõte on selles, et saadaks temalt välja petta teateid pörandaaluste tegevuse ning kavatsuse kohta. Korraldatakse simuleeritud läbiotsimine, teda ei leita. Siis otsustab ta sõber oma kaaslasega teda ametlikult-pidulikult võimudele üle anda. Enne seda kauplevad nad juudastena tema pea eest lubatud tasu pärast.

Ootamatu pöörde toob asjasse Valteri naine, kes kunagi kadunud ja saanud siis sõbra-äraandja naiseks. Valter ei teadnud temast midagi; ta on teda nimelt otsima tulnud; ootamatu siit-leid on üllatav. Kuid sama naise pärast sunnib ta sõber, laseb peaaegu enne maha, kui ametivõimud jõuavad kohale.

„Kolgata“ ei tõuse kõrgemale tavalikust eludraamast, kus peaosa võitlust sünnib mingi naise, mingi armu pärast. Paljuütlev pealkiri ja autori nimi tõid enne teose lugemist eelarvamise, et võime leida „Kolgatast“ midagi kõrgemat, suuremat, sügavamat; lugemist lõpetades pidin raamatu käest ära panema pettumusega.

Ei ole hea, kui valitakse paljuvõimaldavad pealkirjad: need toovad enesega ühes ka suurema nõudmise. Viimase mittetäitmine on pettumuseks, mis rikub mõneks ajaks lugeja ja kirjaniku vahekorra.

Antsoni draama kandejõud langeb kujudele (ka kriminaalsele sündmustikule), mitte ideele, nagu tema teistes asjades. Kas see on kahjuks või kasuks? Peaaegu kasuks, sest sotsiaalne aine, mida siin puudutatud, on nii hell, et sellest ei või lausa kõnelda. Antson on pannud oma arvustava mõtte piltidesse, kujudesse, seega mõjude kaudsel teel nagu veega nõrgestatud viin. See ei kihuta

üles vihale, ärritusele, viimane võib kahjulikuks saada viina andjalegi.

Antson suhtub oma poliitilisse ainesse groteskselt, nagu sageli ekspressionistid. Ta laseb traagilisele sündmusele, nagu sõbra mahalaskmine, järgneda kergelt koomilise stseeni, liiga maskeeritud äraandja ja parodeeritud politseiülevaate vahel. See üleminek ei tundu loomulikuna, tekitab tundmuse, nagu puuduks autoril maitse...

Tekib küsimus: kumb on tähtsam, kas Valteri kannatuslugu või Raimondi äraande sündmustik?

Pealkirja järele peaks eelistama esimest.

Valterit on tutvustatud kui pettunud ja kannatanud inimest. Ta on olnud sunnitud, kaotanud naise, vanemad ja teised perekondlikud armsused; vaevalt on ta kolmkümmend aastat vana, kuid kannab juba halle juukseid. Kannatused on minevikus. Olevikus — näitelaval — osutub Valter väsinuks, hootuks, tegujõuetuks meheks, ta huvialaks ei saa mitte politika, vaid naine. Naise pärast on ta linna tulnud, tulles „nagu varj, iga silmapilk hirmul enese elu eest!“ Leides naise pettub kõigest: „Kuhu? Milleks?“ Tal pole tahet põgenemiseks. Pääaegu õnn, et sõber tema maha laskis!

Niisugune passiivne kuju peaks looma kujutluse autori järele „Kolgatast“. Kas loob? Ta ei taha sisendada traagilist tunnet — teda ei ole näidatud kannatavana, vaid ta kannatusist on kõneldud. Tema üle kauplemise stseen asetab ta kriminaalsesse seisundisse, laskevalmis revolver käes. Kannatust on märgata naisega kohtamises, ent edaspidisele, vahest süngemale kannatusele tõmbab kriipsu peale ta surmamine.

See on otsustav murdepunkt. Autor oleks võinud siit edasi arendada tegevust. Valter oleks kätte saanud elusalt ja viidud vanglasse, oma sõbra silma all, tema korraldusel, naine oleks veetud kõrvalruumi, nagu nüüd. Vangla oleks võinud olla revolutsionääri kannatuste viimne aste. Ega Kristus, kelle eeskujul valitud Valterilegi Kolgata, ei surnud paugu pealt, vaid ta kannatas lõpuks õige palju oma aeglases hukkumises!

Näeme, et Antson ei armastanud lõpetada traagiliselt, ei eelistanud Valteri kannatuslugu, vaid valis groteskse lõpu: „Soovin teile selle riikliku tähtsa sündmuse puhul südamest õnne!“ Lubatagu sel puhul öelda: Antsoni tähelepanu saavutas enam raam, kui selles olev pilt.

Võttes nüüd hindavalt teose kaht paralleelkülge, näeme, et Valteri kannatuslugu ei arene: see on samal kohal, mis eesriide tõustes. Valter teotseb väga vähe, nagu kõik passiivsed kujud. On küsitav: kas sarnane inimene kõlbab üldse revolutsionääriks? Tal ei ole fanatismi, hulljulgust ega kiirust otsustavais küsimusis (kauplemise kuulamine, naisega kohtumine), ta oli võhik inimeste ja olude tundmises (niisugune julm inimene, nagu Raimond, on olnud tema sõber ja seltsimees, ta ei ole õppinud teda tundma, kuna naine ja teenija varssi teavad, missuguse iseloomuga neil tegemist; ta on põranda-aluste tähtsamaid tegelasi, ent ei tunne ometi oma kodulinna kaitsepolitsei urkaid).

Raimondi teeb kahepaikseks ta südametunnistus. Kui võtta seda simulatsioonina suurema rahasumma enesele hankimiseks, siis saame temast õige julma, ahne inimese kuju. Kui pidada

valevagadust ja vale-kaastundmust tema iseloomuliseks omaduseks, siis saaks ta õige algupäraseks kujuks eesti kirjanduses. Igatahes on tal eeldusi salakavalaks ning tingedaks inimeseks: raha-ahnus, vägivaldsus sõbra naise vastu, orjalik alandlikkus.

Äraandmisega on küllastatud kogu teose õhkkond, teatud arengut, algust ja lõppu selles nagu ei olegi. Sõber toob sõbra oma majja, see lõksuvedamine tähendab juba äraandmist; kui palju kumbki kaastööline peab selle eest tasu saama, nagu harutatakse 2. vaatuses, pole oluline, see valgustab ainult äraandjate halbu külgi. Ebainimlikkus, julmus surub vägivaldselt inimlikkuse enese alla — seda võiks pidada vahest teose mõtteks.

Draama selgroo kolmandaks lüliks on naine (miks ei ole tal isiklikku nime?). Tema esinemine alul oma meelekindluse ja irooniaga on otse suurepärane, kuid hiljemini kaotab ta enese vastu lugupidamise oma andekspalumise ja süütundega. Ta sõnust kostab meeleheide, ent omvoti on tal energiat, hookeid võtteid. Temast jääb järele parem mulje kui ta mehest, endisest „kardeta-vast revolutsionäärist“.

Oleme harjunud nägema Antsonis sümbolistlikku või ekspressionistlikku kirjanikku, kuid „Kolgatas“ on ta saanud võrdlemisi realistlikuks. Ta on teinud nimetatud stiilidest mingi segu: algus on peaaegu sümbolistlik, ent hilisem areng on enam-vähem realistlik, mis kohati annab kerge ja pealiskaudse jandi maigu. Kui segailmeline on ta tegelaste loendki: Valter, Raimond, Naine, vana teenija, Konrad, Jord, kolm härrat!

Teose lavalise külje kohta võivad tekkida lahkaryamised. Näiliselt on „Kolgata“ eht teatritükk: lühidad dialoogid, hõre tekst, tegelaste vähesus, dekoratsiooni lihtsus. Ent süvenedes võime näha, et kehvatu sisu sisaldab siiski veel laialivalgumist. On tehtud psühholoogiat — on enam põhjendusi kui tegevust. Nähtavasti on olnud autoril hirm, et tema võtetes hakatakse kahtlema.

Ebaühtlane on esimene vaatus järgnevatega. Esimeses vaatuses on teksti 26 lk., teises 12 lk., kolmandas 9 lk. Varemalt harjastas Antson pildikompositsiooni, vahest oleks võinud seda ka siin tarvitada — „Kolgata“ oleks saanud jaotuselt hoopis parem.

Ei tea, kas on küllalt põhjendatud „Kolgata“ nimetamine „draamaks kolmes vaatuses“. Ta on selleks liiga kavandiline ja hõre. Esimene vaatus ainult eeldab seda, kuna kaks viimast osutuvad peaaegu piltideks. See asjaolu on muu seas põhjuseks, et „Kolgatat“ ei saa pidada lõplikult valminud teoseks. Nagu autor on seletanud, on ta „Kolgata“ kallal õige palju vaeva näinud, seda parandades ja kohendades mitu aastat, kuid see ei ütle teose vabanduseks midagi. Olevaid teemasid oleks pidanud käsitlema hoopis sügavamalt ja laialialatuslikumalt, siis vahest oleks saanud teos, millest võiks rõõmustuda.

A. Roose.

Ralf Rond: Naine. Luuletused. Kirjastus „Er-ku-la“ Narva. Hind? 64 lk. Trükit 500 eks.

Selle varjunime taga peituv noor luuletaja saavutas oma esikkogule „27“ laialisema tutvuse prokuratuuri poolt vastutuselevõtmise tõttu, — esimene selline juhus iseseisvas Eestis, — ja esimene kohtuaste mõistis kirjanikule väikese karistuse, kuid prot-

sess jätkub. Mis selles raamatus kohtuvõimude arusaamisel karistatavat, see jäi ka kirjanduslikkudele ekspertidele asja harutamisel saladuseks.

Kui Ralf Rondil kellegagi meie luuletajaist on sugulussidemeid, siis küll üksnes Joh. Barbaruse ning August Alle ja nimelt jõulise jõhkru alal. Kuid oleks vist ekslik oletada noore luuletaja toodangu mõjustamist kahe ülalnimetatute poolt, vaid siin võiks märkida vahet üksi sugulushingede tõttu kokkulangemist aines ja kohati ka väljendusviisides. Pealegi on Ralf Rondil oma kindel kirjanduslik ristiisa, keda isegi mitmel puhul nimetab ja kelle loomingu mõjustus on kahtlematu. See on Vladimir Majakovski, alguses vene futuristlik luuletaja, kes tegi hiljemini läbi mitmed teiseditki kirjanduslikud ja poliitilised veendumused kuni kommunismi ülistamiseni. Majakovski kogu kirjanduslikku esinemist, nii raamatuis kui ka suusõnaliselt ettekandeis, iseloomustab äärmiselt jõhkrus, hoolimatus, aga väljendatud ürgjõuliselt, omandavad nad tõeore jõu ilu, mis võib imestella samuti kirjanduslikult, nagu lihtsamelne vaatleja imestab rammumeeste muskulatuuri. Ka Vladimir Majakovski on selline kirjanduslik rammumees, kelle sõnakunsti raskust ja rabavat jõudu võib nautidagi küllastunud esteetilisest kaunihingelisusest. Aga lugedes tema teoseid, nagu „Mina Vladimir Majakovski“ (kas ei ole siit oma eeskuju võtnud Albert Kivikaski oma raamatukeseks „Mina?“) ja „Pilved pükstes“, ei saa vist ükski lugeja täit ülevaadet luuletaja jõulisest hoogsusest ja energikküllasusest, nagu see jäi varjule nende ridade kirjutajale Majakovski raamatutega tutvumisel. See avaneb täiel määral alles, kui kuuleme nende ettekannet autorilt eneselt. Moskva 1918. aasta kirjanduslikes kohvikuis, nagu „Muusikaline tubakatoos“ ja teistes, oli mul võimalik esmakordselt kuulda ja hiljemini ligemalt tutvuda noore luuletaja Vladimir Majakovskiga, kes, rõivastunud poolviletsalt, poolhoolimatult, sonimüts peas ja pabeross suus — ka laval deklameerides, tormas kohvikuisse, oma raamatutekimp kaenlas, tõukas uksehoidja kõrvale, kui see ei tahtnud sisse lasta seda kirjanduslikku *enfant terrible*'i, ja jooksis otse lavale, kus algas kas enesereklaamilise kõnega või oma luuletuste deklamatsiooniga, hoolimata sellest, et sellel laval parajasti just mõni teine oma kunsti oli esitamas. Eriti armastas Vladimir Majakovski säherdusi kallaletungimisi ette võtta neisse kohvikuisse, kus teadis koos olevat oma kirjanduslikke vastaseid, et purustada nende kunstilist idüllit. Ja Vladimir Majakovski mõistis omale rajada tee kohvikusse ka siis, kui tema tulekut kardeti ja uksele oli paigutatud kõvendatud valvekord. Autori ettekandel aga omandasid tema luuletused suurepärase jõu raksatuste ja terasselge kaugeleulatuva kõla, mis lämmatas hoolimatult kõik muu, kostes ja kajades üksi valitsevana, vallutades sõpru ja vastaseid. Kui veiderduslikult mõjusid Majakovski kõrval näiteks futuristlikkude kirjanik-kunstnikkude vennaste Burlukk'ide esinemised, millega tutvusin aasta hiljemini.

See Majakovski on kahtlemata olnud Ralf Rondi kirjanduslikuks risti-, aga vahet ka pärisisaks. Joh. Barbaruse jõhkrusel tundub küljes olevat õige suur osa literaarset, kuna August Alle on juba otsekohesemalt jõuline oma luuletuste jõhkru väljenduses, kuid neist mõlemaist on siiski loomupärasem Ralf Rond, olgugi et tema veel on heitlemas keelelisis, värsitehnilisis ja stiililisis raskusis. Kui noor luuletaja suudab võita need puht-tehnilised raskused ja seal-

juures ei kaota oma loova jõhkruise jõudu, siis võime tast tulevikus loota mingit kirjanduslikku rammumeest, kelle loomingul ei puudu loova kunsti väärtuslikud esemed.

Ralf Rond on oma käesolevas kogus vastolus pea kogu maailmaga. Langevad pisted oma kaaslaste vastu Apollos, kui ta saipiliselt, aga siiski tabavalt ütleb:

Käib rada okkalist vaid äravalitu.
Kes aga teenib Mammonat ja Paali —
see nõsib vaikselt kultuurkapitali:
Tal lahti tee on öisesse lokaali
auks isamaa serverit jõomingulle;
boikotti alla pannen saksa õlle,
ta maksuta joob ainult eesti õlut...
sest ärimehe ohvrimeelest võlut,
poet „poo risti“ karjub Sieversille.
Ta hümnid magus suutäis „Loomingulle“.
Ja honoraar ei muret teha saa,
sest maksab ärimees ja maksab isamaa.

Vahest sama lõikavalt märki langeb oma kaasuuletajate vastu teisegi luuletuse lõhestav satiir, mille tabav sarkasm on ületamatu.

Kui kodumaal ta väike riimiviilija
ning tasahiljukesi kuulsusele hiilija —
siis nälgib aasta kolm, et lunasta võib pileti:
Berliin — Pariis — ja Tallinn tagasi.
Suupisteid nädalaks aaks Lutheri kartongi —
reisivalmis nii Ovidius me ongi.
Berliini jõuden, enne kui läab Loomaaia parki,
toeb korra tagumiku vastu Brandenburgi arki
ja kohe riimidesse valab kurbust, nuttu,
et saatus paiskand teda ilmalinna uttu,
kun määrat hävingulle... kuna üle kodumaa
sel ajal haned läävad — sihiks lõunamaa.
Pariisi kohvikus — võileivad omast käest—
ta tassi kohvi joob,
suurlinna öisest pahest ülemlaulu loob,
säält nooblid kombes, maitseid kaasa toob...
ning Tartu, Pärnu jõvvab inimene täitsa uus,
kel kaitseingliks diplomeerit muus.

Neis ridades on hästi märki langevat, just helli kohti tabavat piitsutamist, mis pole kaasaeglaselt kaasaeglastele kunagi üleliigne olnud. On ju meie tänapäeva moodsaist luuletrubaduuridest mõnigi langenud sellesse taudi, nagu seda põdes keegi mu ülikoolikaaslane, keda kevadel kui mõistlikku poisut jumalaga jättes ei teadnud aimatagi, mis võib juhtuda inimesega, kui ta vedab meie lühikese suve välismail. Sügisel algas iga ta kõnelus: meil Münchenis oli jne. Meil Eestis on ka sarnaseid luuletajaid, kes esmakordselt paarinädalase Pariisis oleku järel kodumaale tagasi tulles oma kodukoha väikelinna jumalikust idüllist tulevad kirjanduslikku kolli tegema propellerite ja multiplitseeritud Pariisi daamiga või jälle kõnelevad reisikirjades Pariisi hobueeslitest. Aga miks selleks Pariisi sõita, kui vähemalt viimaseid nii elavalt meelde tuletavaid olevusi näha võib Tallinnaski — väikese käsipeegli abil.

Kuid Ralf Rond ei ole sõjajalal mitte üksi meie moodsamate luuletajatega, vaid kogu see Eesti Parnass ei näi talle just mitte üpris meeldivat. Järgmiselt iseloomustab ta seda:

Et soodsal aal Parnass sai okupeerit,
nüüd oma meestel kuulsus garanteerit.

Nii Kärner: pääle Visnapuu
kõik sodi muul!

Ja Visnapuu: suur teos „Lõikuskuu“.

Just nagu Peipsi kalamehed laguneval jääl,
nad nabanöörist vinnavad üksteist —
kord üks, kord teine peal.

Ent siiski ainult Kivikas on oksal haljal, hää!

End lootis loputada ainult nooruspatust,

kuid tahtis saatus kuri,
et jüripäeva jäises vees
ta külmetas ja suri.

Lein sügav, kurbus suur on pühitsejail matust!

Kuid leinajate nutt saab varsti hädakisaks:

poiss muutub ärkamisa'a kodukäijaks visaks,
toob Jüril Jaani-Mihklipäeva lisaks...!

Ja siiski, salata ei kisajadki saa:

maajagamise protokolle nõvvab praegu maa.

Need read ühes eelmistega ületavad kogu meie varasema pilke-
lise, õige küll sarkastilise luule. Aga Ralf Rond ei vali oma aines-
tikku mitte üksi Parnassi väljadelt, vaid selleks on talle ka paljugi
muid ühiskondlikke nähtusi, millesse luuletaja suhtub sama oposi-
tsiooniliselt, olles sama teravalt sarkastiline kui kõneldes kirjandus-
likkudest väärnähtustest.

Kuid Ralf Rondi luulekogu keskkuju nimi on väljendatud juba
raamatu pealkirjas: naine. Olen kuulnud vanasõna: narr, kes lin-
nast lehma ostab, narr, kes Narvast naise võtab. See vanasõna tuli
meelde lugedes Rondi luuletusi naisest. Ralf Rondil kui narvlasel on
äärmiselt halb, otse mõnitav vaade naisest, kes ei ole tema silmis
mitte üksi

„Kui sügisilma halli, saolise,
kui üte emä latse, — ühetaolise
om naised“,

vaid see väljendub pea igas raamatu teise osa luuletuses, kohati
õige rõvedalt. Nagu mingi kokkuvõttena kõlab luuletus „En gros
ja en détaille“, olles väljenduselt tagasihoidlikumaist:

On naine kirgline, kiretu,
on naine ilus või inetu,
on ta moraalne või häbitu —
ikka end müüb.

Ainult ühed harrastavad vabakaubandust,
teised vajavad kaitsetollide tõetust.

En gros, abieluks, ühele

pakub end naine kiretu,

moraalne ja inetu.

Naistel kirglistel, võluvail

on tahtmine —

võimalus müüa end alati en détaille.

Need on äärmiselt mürgised õied, mis salvavad ja on okkalised. Aga meie andestame neile palju just nende teravuse pärast. Ei ole meie kirjanduses peale Jaan Oks'a keegi kõnelnud naisest nii mürgiselt salvavalt. Henrik Visnapuu „Amores'e“ ja „Hõbedaste kuljuste“ vastavad kohad tunduvad Ralf Rondi jõuliste ning hoogsate väljenduste kõrval nagu vanadusnõrga rauga mängimine ja mälestuslik ilutsemine roppustega.

Tõsi, üksikute luuletuste salmid mõjuvad küll groteskselt rõvedalt, kui näiteks luuletaja lõpetab oma jumalagajätte-kirja järgmiselt:

Armas Lind —
neitsi mustalokiline!
Ütleb mikroskoop, et oled gonokokiline. ...
Jätma pean sind!...

Ehk jälle teises luuletuses „Pankrottide ajajärgus“ leiame stroofi:

Kellele aga hoopis ei meeldi
me aeg kaine —
need on
üleöö juurevõrsunud neitsid.
Neil pole oma süütaust kuhu panna,
sest keegi enam selle eest palju ei anna.

Ja mitte üksi need süütumad väljavõtted, vaid teisedki, nagu „Karla ja Matilde“ ja „Ainus kord“, on kantud rõveda moralisti piitsutamistahtest ja mõjuvad sagedasti nagu palad ladina luule järelõitsengust, Rooma languseaja lauludena.

Ralf Rondi luuletused on värsitehniliselt sagedasti veel saamatud, aga neis tunneme jõupakatust ja sellepärast andestame stiililised puudused. Tema luule ei ole kaugeltki veel küps, puudub viimistlus, ja mitte üksi vormis, vaid ka aine paigutuses. Rondi laulud ei ole lugemiseks noortele neitsitele ega lastele — nii ealiselt kui ka vaimset, see ei ole ka raamat laiadele hulkadele, kes sellest otsiksid ainult rõvedusi, nagu ei ole piibelgi rahvamassile, mida on üksi katoliku kirik täiesti õigelt ära tunnud ja väljendanud piibli tõlkekeeluga. Aga usume, et meie aja kirjanduslikult arenenum maitse suudab leida ka rõvedustest moraali.

Võrreldes „27“-mega on käesolev kogu kaugelt teravamast opositsioonivaimust kantud. Kas pääseb „Naine“ sünedrioni kaagist? Sisuliselt selleks alust igatahes ei ole, ja me loodame vähemalt, et ei täitu noore luuletaja luuleline ennustus:

O, kisendage, kirjatundjad targad,
vürtspoodnikud, ministrid, hooramajapidajad!
O, kisendage, ausad kodanikud —
frakin vargad
ja tütarlaste vägistajad!
Kisendage vastset: „Risti pooge!“
O, kisendage! —
Vajan teid seks vaid,
et kiri tõeks saaks —
ma vajan timukaid.

Julgusega veetlevad sõnad tänapäeva vaimlise küürutamise ja kintsukraapimise meeleoludes.

Bernhard Linde.

Arno Raag: **Unustuste saar.** K./Ü. „Loodus“, Tartus, 1926.
64 lk., hind 140 Emk. H. Lehepuu kaas.

Nagu peaaegu iga naine, nähtus, on iga luuletaja, kirjanikki ja ta mõttesaavutus erinev. Igaüks on oma näoga — nii sise-
mise kui ka välimisega. Ja see ongi tähtis. Üldsusele ei pruugi nad
alati meeldivad, võluvad ja vastuvõetavad olla — nad ei saagi seda
olla! Igaüht tuleb vaadelda sellisena, nagu ta
on: „das Ding für sich“.

See on maksev ka noore luuletaja Arno Raagi kohta. Kind-
lasti pole Arno Raagi sisemine — romantiline, sageli magus-senti-
mentaalne tundemeelsus meie ajale vastav. Meie aeg ei armasta
enam ilutsemist, „südamlikku meeleolutsemist“, lõõritamist „igaviku-
tõdedest“, „lõhnade tiigist“, „tundmuste meest“, „elu intiimsematest
kõitest“, „õndsuste riigist“, „nektarsetest uimavatest lõhnadest“,
„sümfooniatest“ jne. Tänapäeva inimene erineb sellest, talle meel-
dib ja on omane: raha, charleston, autod, mehaanika, kohvik, kaba-
ree, aeroplan, Inglise söestreik, mood, flirt, kergemeelsus, ühiskond-
politiika, Mussolini, kino jne., jne. Ta on kärsitu, kergemeelne ja
rabelev kui lind puuris. Kuid sõna võttes Arno Raagi esikkogust
„Unustuste saarest“ on paratamata, et peame „anduma“ seal sõnas-
tatud meeleolude ja tundmuste vaatlusele...

Arno Raag...

S ü d a.

„Mu südamen palju on soppe nii sala
täis läägemat murede veini
ja nukruse voogude kohin ja häla
Mu hinge on kalland mürkleini.

Mu südamen palju on hääletut varju,
täis sünguse sumedaid vesteid,
ja ihadel, soovel seal meeletuid harju:
Saaks juua kord jumala nesteid.“

Ehk jälle:

„Ma istun jasmiinide põõsaste ikken,
kesk kangasvarjude lõhnavi süle,
aroomid nii karjuvad laskund mu üle.
Ei tea, kas ihaldan, naeran või itken.

Ma endasse süvenend — armumisuhke,
võid olla veetlev, intiimne, kokett
ja anduda vabalt kui värvit grisett —
mu hingen on siiski ju hülgamispuhke.

Ma vajund nüüd loobumistõe ekstaasi
ja vabanend kiimaste himude rajust,
vaid üksikud õied su suudluste sajast
on püsima jäänd veel mu südame vaasi.“

(Lk. 22—23.)

Toodud näiteist selgub nii mõndagi: loodus, kangasvarjude
lõhnavi süli, nukrusvoogude kohin ja mürklein, karjuvad aroomid,
hellatungeline luuletaja, romantiline, aga selle juures „endasse süve-
nend — armumisuhke“, „veetlev, intiimne, kokett“, kes „vajund
nüüd loobumistõe ekstaasi ja vabanend kiimaste himude rajust“.

Ja sellised on kogu luuletused enamusest. Ikka loodus, hing, aroomid, kallikene, lõhnad, värvid, hääled, huiked jne.

Muidugi ei saa veel selle pärast luuletajat ja ta luuletusi hukka mõista. Kevadest, suveöö unistusest, õitsvast mälestusest, armastusest jne. võib tänapäevalgi laulda ja lauldaksegi. Need on igavesed ja surematud. Kuid tänapäeval on luulesse suhtumine teine! Meie ajal tuntakse teisiti, nähakse konkreetselt, sümboolselt ja mitte šablooniliselt.

Raagi ebavoorustena näen veel originaalsuse puudust, vana ja kulunud ainete kasutamist, kordamist ja — isegi võõraid mõjusid. Ent viimased peaksid olema enam-vähem vabandatavad. Algajale on meistrid ikka eeskujudeks olnud ja on. Ma ei taha kahelda selles, et Arno Raag kunagi Suitsu, Underi, Tuglase, jah isegi Adamsi mõjustustest ei vabaneks. Käesolevat esikkogu tuleb ju ikkagi otsingute koguna võtta!

Puuduste peale vaatamata — ja kellel neid ei ole ja pole olnud! — on Arno Raagil tüsedaid ja jaatavaidki väärtusi. Kõige pealt just selles, et luuletajal pessimistliku joone kõrval on optimistlikki jooni olemas. Arno Raagi kurbus pole veel pessimism ja raske ilmamure, see on pigemini tagasihoidlik, intiimne ja platooniline eneseavaldus, kõnelus enese hingega. Üks viimase sarnaseid, iseloomukamaid nelikridu on just luuletus „Oh andke avarusi mulle!“ (lk. 45):

„Oh andke avarusi mulle
ja laske vabaks võimsad käed!
Tee viigu vette, viigu tulle —
ei pörka — olgu een või mäed.

Ihk tantsi elun „Rõõmude ekstaasi“,
ja olgugi, et hingen valu valss.
Ja kuigi härma langeb õnnevaasi —
ekstaas niikaua, kuni tuksub pulss.

Ei tohi norutada nooruspäivi alul,
kui lootuskullan särab elutee.
Aeg voolab kiirelt, annab voli valul
ja köidab kaela musta mureke.“

Muidugi, see luuletus on küll ivake pateetiline ja poseerivgi, kuid kõige peale vaatamata ei saa salata temas väljendatud elutahet, nooruslikku julgust ja optimismi.

Omapärasemaid ja paremaid luuletusi on veel „Suvitaja“, ka „Suine Tartu“ oma pildirohkusega, intiimne „Pärnatunnel“, lihtkodune „Maarjamaa kevad“ ning „Heina-aegne“. Olgu selle tõenduseks toodud näitena viimane:

„Päikese kiirte kullakad noad
torgat on kesa lõhestet praadi;
kõrval küpsevad rukiste road,
käärrib vein linaleo vaadi.
Aasal keeb heina lõhnade soust,
ülal on pilvist suurättide lõust.“

Rütmilt pole Arno Raagi luuletused just halvad. Aga rütmilt ei ütle nad küll midagi uut. Arno Raag armastab enamasti nelikridu.

vabavärsse harva ja sonett esineb ainult kord. Kuid viimase tarvitamisega on autor eksinud kirjandusteoreetiliste nõuete vastu.

Peale romantiliste luuletuste on Arno Raag mõnikümmend epigrammigi oma luuletuskogus avaldanud. Aga need tunduvad minule küll kõige nõrgematena, eriti just need, mis kirjutatud meie kirjannikkude kohta. Parematena (— aga mitte veel headena, salvavatena, tuumakatena) oleksid mainitavad „Gümnasistka“, „Naiskorporant“, „Maaplika“ ja „Daam“.

Olgu toodud neist mõned näiteina:

1) G ü m n a s i s t k a.

Poisisoeng ja poisi taktika,
õhtul armuloeng ja praktika.

2) D a a m.

Endise languseaja utoopia,
Pariisi moodsude moonutat koopia.

ja 3) N a i s k o r p o r a n t.

Kabinett ja kabaree,
kohvik, lõkaal foxide.
Värvitekkel, värvimokad,
puudritops ja siidisukad,
üles põlvi kleidi kant, —
see on meil naiskorporant.

Arno Raagi luuletuskogu „Unustuste saar’e“ luuletused olevat autori sõnade järgi „pudemed mu elupuult, mis kuhjand ajatuul nii kange“. — Neid võib lugeda, mõnda kohta mõnuga, mõnda aga vastupidi. Kaasaelamusi ei sünnita nad meie ajal vist mitte.

K. Ehrmann.

Nõudke Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandeid igast kodumaa raamatukauplusest.

- Jaan Bergmann: **Laulud**. II trükk. 434 lhk. Hind 300 m., kalingorköites 460 m.
- J. Järv: **Karolus**. II trükk. 112 lhk. Hind 75 m., kalingorköites 235 m.
- Elisabet Aspe: **Ennosaare Ain**. III trükk. 146 lhk. Hind 100 m., kalingorköites 260 m.
- " " **Kasuõde**. III trükk. 72 lhk. Hind 60 m., kalingorköit. 220 m.
- Anna Haava: **Luuletuskogu** (Luuletused I, II ja III, Lained, Ristlained, Põhjamaa lapsed, Meie-päevist). Illustreeritud. 418 lhk. Hind 400 m., kalingorköites 560 m.
- Anna Haava: **Luuletused I**. IV trükk. 64 lhk. Hind 40 m. (Pealaos.) **Meie-päevist**. 60 lhk. Hind 40 m. (Pealaos.)
- K. E. Sööt: **Aastate kajastus**. Luuletused 1883—1924. V. Ridala eessõna ja autori pildiga. 238 lhk. Hind 350 m., kalingorköites 510 m.

B. M a a i l m a - k i r j a s t i k .

- Dante Alighieri: **Uus elu** (Vita Nova). Tõlkinud J. Semper. 9 pildiga. 102 lhk. Hind 125 m., kalingorköites 285 m.
- Molière: **Ihnus**. Tõlkinud R. Kask. 154 lhk. Hind 120 m., kalingorköites 280 m.
- Chateaubriand: **Atala**. Tõlkinud K. Martinson. 16 pildiga. 90 lhk. Hind 60 m., kalingorköites 220 m.
- V. Hugo: **Hernani**. Tõlkinud J. Semper. 128 lhk. Hind 140 m., kalingorköites 300 m.
- " " **Jumalaema kirik Pariisis**. Tõlkinud J. Semper. 36 pildiga. 650 lhk. Hind 450 m., kalingorköites 610 m.
- G. Flaubert: **Kolm lugu** (Herodias, Legend Püha Julianus Võõrustajast, Lihtne süda). Tõlkinud A. Saareste. 104 lhk. Hind 75 m., iluköites 225 m., kalingorköites 235 m.
- Pierre Loti: **Islandi kalur**. Tõlkinud ja eessõna kirjutanud Peet Vallak. Autori pildiga. 178 lhk. Hind 200 m., kalingorköites 360 m.
- J. W. Goethe: **Noore Wertheri kannatused**. Tõlkinud Jaan Kärner. Autori pildiga, 132 lhk. Hind 150 m., kalingorköites 310 m.
- Fr. Schiller: **Röövlid**. Tõlkinud J. Kärner. 168 lhk. Hind 120 m., kalingorköites 280 mk.
- " " **Wilhelm Tell**. Tõlkinud J. Kärner. 144 lhk. Hind 100 mk., kalingorköites 260.
- W. Shakespeare: **Kuningas Lear**. Draama viies aktis. Tõlkinud ja eessõna kirjutanud Mihk. Jürna. Autori pildiga. 140 lhk. Hind 175 m., kalingorköites 335 m.
- Walter Scott: **Ivanhoe**. Tõlkinud A. Hansen. 9 pildiga. 514 lhk. Hind 375 m., kalingorköites 535 m.
- G. B. Shaw: **Inimene ja ilinimene**. Komöödia ja filosoofia. Tõlkinud Ants Oras. 304 lhk. Hind 275 m., kalingorköites 435 m.
- A. Kivi: **Seitse venda**. Tõlkinud Fr. Tuglas. 42 pildiga. 482 lhk. Hind 350 m., kalingorköites 510 m.
- Juhani Aho: **Vaikne meri** (Laastud). Tõlkinud Fr. Tuglas. 122 lhk. Hind 100 m., iluköites 150 m.
- Eino Leino: **Helkalaulud**. Tõlkinud Aug. Anni. 80 lhk. Hind 60 m., kõvas köites 110 m.
- E. Sillanpää: **Vaga viletsus**. Tõlkinud Aug. Anni. 202 lhk. Hind 175 m., iluköites 240 m.
- A. Järnefelt: **Isamaa**. Tõlkinud ja eessõna kirjutanud Gustav Suits. Autori pildiga. 186 lhk. Hind 200 m., kalingorköites 360 mk.

C. N o o r s o o j u t u k i r j a s t i k .

- Edda**. Kogu vana-islandi jumalate- ja kangelaslugusid. Ümber jutustanud J. Kärner. 28 pildiga. 168 lhk. Hind 150 m., iluköites 330 m., kalingorköites 360 m.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastusel ilmuvad ainult väärtuslikud raamatud.

- M. Cervantes: **Don Quijote**. Tõlkinud G. Peet. 86 pildiga. 258 lhk.
Hind 250 m., kalingorkõites 410 m.
- Jules Verne: **80-ne päevaga ümber maailma**. Tõlkinud O. Treu. 54 pildiga. 272 lhk. Hind 220 m., kalingorkõites 380 m.
- E. T. A. Hoffmann: **Aamissepa-meister Martin ja tema sellid**. Tõlkinud Ants Oras. 64 lhk. Hind 50 m., kalingorkõites 210 m.
- W. Bonsels: **Mesilane Maaja**. Tõlkinud Richard Roht. 17 E. Järve illustratsiooni. 160 lhk. Hind 120 m., ilukõites 170 m.
- Z. Topelius: **Velskeri jutustused**, I lugu: Kuninga sõrmus. Tõlkinud E. Raudsepp. 13 pildiga. 122 lhk. Hind 90 m.
- " " **Velskeri jutustused**, II lugu: Mõök ja ader, ja III lugu: Tuli ja vesi. Tõlkinud S. Holberg. 216 lhk. 21 pildiga.
Hind 200 m.
- " " I, II ja III lugu koos kalingorkõites 450 m.
- Suonio (J. Krohn): **Kuu jutustused**. Tõlkinud Julie Rõks. 12 Natalie Mey illustratsiooni. 56 lhk. Hind 40 m., kalingorkõites 200 m.

D. Lastekirjastik.

- D. N. Mamin-Sibirjak. **Kasupoeg**. Tõlkinud N. K. Illustreerinud R. Kivit. Kuus juttu lastele ja noorsoole 28 pildiga, neist 6 mitmevärvilist. 100 lhk. Hind 180 m., ilukõites 230 m.
- " " " **Kangekaelne sikk**. Tõlkinud N. K. Illustreerinud R. Kivit. Viis juttu lastele ja noorsoole 25 pildiga, neist 5 mitmevärvilist. 84 lhk. Hind 150 m., ilukõites 200 m.

E. Öpperaamatud.

- Hans Kruus: **Eesti ajaloo lugemik I**. 232 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 360 m.
- " " **Eesti ajaloo lugemik II**. 160 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 360 m.
- J. Jõgever: **Eesti muinasjutud koolidele**. 296 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 360 m.
- L. Kettunen: **Lauseliikmed eesti keeles**. 112 lhk. Hind 125 m., kalingorkõites 285 m.

F. Sõnastikud.

- Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat**. I köide A-M, II parandatud ja täiendatud trükk. 590 lhk. Hind 400 m., nahkkõites 560 m.
- Matemaatika-sõnastik**. Kolmas täiendatud ja parandatud trükk. 68 lhk. Hind 50 m., kalingorkõites 210 m.
- Rud. Wallner: **Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik**. 48 lhk. Hind 35 m., kalingorkõites 195 m.

G. Mitmesugused.

- Eesti — maa — rahvas — kultuur**. 105 iseseisvat artiklit 88 autorilt. 446 illustatsiooniga. 1276 lhk. suures kaustas. Hind nahkkõites 2500 m. (Pealaos).
- Tartumaa**, I osa maakondi kirjeldavast koguteosest „EESTI“. Maade-teadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus 231 pildi ja 19 kaardiga, 756 lhk. Hind 750 m., nahkkõites 1000 m.
- Võrumaa**, II osa maakondi kirjeldavast koguteosest „EESTI“. Maade-teaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus 122 joonise ja 10 suure kaardiga, 508 lhk. suures kaustas. Hind 500 m., nahkkõites 750 m.